

BAJZA

ÖSSZEGYŰJTÖTT MUNKÁI.

MÁSODIK, BŐVÍTETT, KIADÁS

TOLDY FERENCZ

ÁLTAL.

ÖTÖDIK KÖTET.

PESTEN, 1863.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

PH
3213
B17
1861
v.5-6

TARTALOM.

I. NYELV. — PHILOSOPHIA.

	Lap
Nyelvünk műveléséről	3
(Athenaeum. 1843. I. 301. sk. II.)	
Nemzetiség és nyelv. Akadémiai beszéd	12
(Ellenőr. 1847. 415. sk. II.)	
A hízlekedő	36
(Társalkodó, 1832. I. 9. sz.)	
A párviadalról (Wesselényi válaszával együtt)	38
(Társ. 1832. I. 20. és 24. sz.)	
A nagy elmék	42
(Társ. 1832. I. 49. sz.)	
Töredékes Gondolatok	43
(1—37. Gondolatok, 38—55. Aphorismák, 56—142. Bönészet czímmel Ath. 1837—42.)	
Az arisztokratia	60
(Athen. 1841. II. 1085. I.)	

II. BAJZA VEGYES VITAIRATAI KÖZÖL.

Conversations-lexikoni pör. 1830	65
Bevezetésül	65
Figyelmeztetés Wigand Ottó Tudom. s Mesterségi Közöns. Tárára	67
Válasz Döbrentei Gábornak	74
Észrevételek gr. Dessewffy József ellen	93
Baj Kazinczyval. 1831. 1833	121
Levelek „A szent Hajdan Gyöngyei“ iránt	121
Nyilatkozás Kazinczy vádlataira	132
(Krit. Lapok II. f.)	

	Lap
Barátságos Szózat Almási Balogh Sámuelhez. 1833 . . .	136
(Krit. Lapok, II. f.)	
A személyesértésről. 1833	140
(Krit. Lapok, II. f.)	
A névtelenségről s álnévről. 1834	142
(Krit. Lapok, IV. f.)	
Auróra-pör. 1834.	145
Melyik a valódi Auróra törvény és józan ész előtt?	
Feleletül Horvát Istvánnak	
(Krit. Lapok, V. f.)	
Baj Horvát Istvánnal. 1834.	180
Levelek a Krit. Lapok III. füzeté iránt	
Emlékeztető Horvát István számára	
(Krit. Lapok, V. f.)	
Baj Kovacsóczyval. 1836.	203
A hírlapi csevegőknek	
(Társalk. 1836. 51. sz.)	
Baj Rumyval, 1841.	208
Ellenmondás Rumytól	
Felvilágosítás az Ellenmondásra	
(Athen. 1841. — 48. 49. sz.)	

I.

NYELV. PHILOSOPHIA.

I.

NYELVÜNK MÍVELÉSÉRŐL.

Nagy életnek, nagy mozgalomnak bizonyysága az, mi nyelvünkkel legújabb időben történik. Új szó és szólásmód, szokatlan beszédfordulat annyi jelenik meg nyomtatványainkban, hogy annak, ki még ma is veszélyt hisz a nyelvújításban, kétségbe kell esnie e tünemény felett. De hála sorsunknak, a neologismus teljesen kivívta a diadalt, kivívta annyira, hogy azok is, kik ellenkező véleményen vannak, észrevétlen, öntudatlanul, elsodorvák az özöntől; mert ha gúnyolódnak, ha még vitatkoznak — *szóval* természetesen, mert írásban megszűnt minden vita — új szók segedelmével vitatkoznak, azaz: magok eszközül tényleg használják azt, mi ellen elvileg buzgának, minek helyességét tagadják. Kell-e ennél erősebb bizonyítvány, hogy a nyelvújítás feletti pör, a kezdetben oly élesen, annyi elkeseredéssel forrongott irodalmi csata, már bevégzett és kivívott csata, és, ha isten korunkig élni engedé ez elvnek első, legcsüggedetlenebb, legbuzgóbb bajnokát és zászlóvivőjét, a mind ekkor nem eléggé méltatott Kazinczy Ferenczet, ki egykor ez ügyért sokatszenvedett, üldöztetéseket túrt: most örömmel kiálthatna diadalt. Fájdalom! a sors nem engedte neki e homloka verítékével megérdemlett elégtételt. A diadal örömét fiatalabb társainak hagyta, kik nem mér-

hetik ugyan öszve magokat vele ez ügy iránti érdem tekintetében, de kiknek a keserű pohár néhány cseppjeit, melyet az ősz nyelvbajnok csaknem fenékgiglen kiüríte, szinte ízlelniök kellett. Mert vannak többen még élő íróink között, kik a nyelvújítási elv miatt gúnyt és rágalmat szinte türtenek . . .

Hála sorsunknak, nyelvújítás miatt egy író sem fog többé torzképben gúnyoltatni, senki sem fog mégpöröltetni, mint volt egykor szándékban. Az elv, mint mondtam, ki van víva, közönségesen elfogadva, s a visszalépés többé lehetetlen. Tény ez, és saját szemünk láttára kifejlett esemény, mi erős buzdításul szolgálhat mind azoknak, kik valamely új eszmével tűnnek fel a szellem birodalmában. Ha gondolataik a szépnak és igaznak örök forrásaiból keletkeztek: maradandóság magvait hordják magokban, s nem enyészendének el az idők tömkelegében, hanem felvirulandának és megérnek, s gyümölcseiket, ha szerzőik nem is, élvezendi a maradék. De kitartás kell és nem csüggedő lélek a dolgok kiviteléhez, mint volt évek hosszú során át, jó és bal szerencse forgásai közt, Kazinczy Ferenczben. Mert embernek a sors ingyen nem oszt díjakat. Vagyont vagy tudományt, szabadságot vagy jólétet fáradsággal kell szerezni, s maga a dicsőség izzadásnak bére; mert meg vagyon írva: veritékkel keresened kenyeredet. Küzdeni kell az elvekért is, üldöztetést kiállani tudni mint Galilei, és meghalni tudni mint a vértanúk.

Jelenleg már csak a kivívott s elfogadott elv alkalmazására nézve lehet szó nyelvünk művelőinél; de ez iránt még sok szó lehet, mint általában nyelvünk művelési ügye még sok egymással értekezést teszen szükségessé, és annál sürgetőbbben, annál komolyabb figyelemmel, mert tapasztalhatni, hogy mostani íróink nagyobb része — s ide sok jelesbeket sorolhatnék — nem viseltetik elég lelkiösmeretes gondnal, elég szeretettel a nyelv iránt; legalább nem annyival, mint kellene s menyryivel irodalmunk néhány kidölt jelesei, kik közt Virág benedeket korának egyik leggondosabb íróját, az elfe-

lejtett s neveztetni ritkán szokott szent öreget, főkép pedig Kazinczyt és Kölcseyt legyen szabad neveznem, viseltetének. E két utóbb idéztem írók példakép világíthattak kötött, de főleg kötetlen beszédű irataikkal, mint valódi nyelvművészei a legközelebb lefolyt évtizedeknek. Irodalmunk akkori állásához képest nyelvtani hibátlanság és stílusi csín, beszédbáj és kerekdedség bélyegzi a két férfi iratait; mert ők hő szeretettel csüggtének a nyelven, melyen írtak.

Nem így mostani jeleseink nagyobb része. Mellőzve azon sok vétség említését, melyekkel nyelvtani tekintetben újabb irataink telvék, mellőzve azon részint készületlenséget e tekintetben, részint keveset gondolat szabatosság és csínnal, nagyobb hírv íróinknál is, csak azt érintem röviden, mi az új szók alkotására s új szó-lásmódok használatára nézve napjainkban történik.

A szóalkotás korunkban annyi lelkiösmeretlenséggel, mennyivel tán még soha s épen annyi nyelvtani tudatlansággal úzetik, mint midőn még nyelvtani megállapított szabályokról alig volt irodalmunkban szó, midőn istenben elnyúgodott Barczafalvi Szabó Dávid szók esztergályozására adta magát. Most boldog boldogtalan, az ki egy megyei rövid tudósítást ír valamely hírlapba, vagy ki egy boltezmert fordít, egy árverést hirdet, új szókat kohol, egész bátorsággal, mintha e mesterséghez semmi több nem kellene csak egy kis akarat. Ha nemzetünk egyik legnagyobb, s leglelkiösmeretesebb nyelvbuvára. Révai, halottaiból feltámadna, azt kellene hinnie hogy e vérrel szerzett hon buzogányos fiai egy grammatikai nemzetté változtak át, melynek minden tollfogható tagja egy-egy nyelvtudós. De legyen isten irgalmas kegyelmes nekünk, és mentse meg nyelvünket ily tudósoktól, s közöttük kivált azon osztálytól, mely idegen nyelvből magyarra fordítgat. E fordítgató urakra lehet legtöbb panasz; ezek nyakig vannak a nyelvkorcsítás bünébe merülve. Ok a legkönnyebb, legkényelmesebb módhoz nyúlnak; ha a meglevő szó nem gördül egyszerre tolluk alá, nem vesznek időt,

BAJZA VEGYES IRÁSAI.

hogy azt kifürkészszerk, nem arra, hogy kissé emlékeztöket megerötessék, hanem szót csinálnak; vagy szolgailag lefordítják az idegen öszzetételt, szólásformát, és újítanak legkisebb aggodalom nélkül, újítanak számot nem vetve magokkal, valljon tanulták-e valaha a szóképzés szabályait, nem ügyelve a nyelv meglevő ki ncsaire, származat, hasonlat vagy hangzási szépségre, s, mi fő dolog volna, a nyelv szellemére. Így készül aztán a szám nélküli badar szó, a szabálytalanúl alkotott rút hangzású, így csúsznak be magyartalan kifejezések, melyeknek nagy része jó is lehet, de szükségtelen, felesleges, nagy része pedig képtelen és rossz, s így is amúgy is kiveszi nyelvünket, eredetiségéből, mely régi írókat olvasva, annyira meglepi az értőt szépség és erő és kifejezési rövidség által, s legyenek az ilyenek aztán bármi fattyú kinövések, hírlapjaink útján rohanó sebességgel terjednek el és jó divatba minden új faragvány hónapok, hetek, sőt napok alatt; mert mindenki eléggé önhitt nyelvmívelő, gazdagító szerepet vállalni, szóval amily meggondolatlanúl készíttetnek, oly lelkiösmeretlenül el is fogadtatnak e korcsok.

Kettőre vagyok bátor figyelmeztetni e nyelvmívelő és gazdagító urakat. Egyikre, hogy szavak készítéséhez tartózkodva, sőt jobb ha nyelv szabályok ismerete nélkül épen nem fognának; másakra, hogy szók, kivált műszók alkotásához még nyelv szabályok ismerete sem elégséges: ahhoz dolog ismeret is kell. Nyelvtudós dolog ismeret nélkül nyelvtanilag jó szót fog alkotni, de mindig azon veszélynek leend kitéve hogy, nem bírván tiszta fogalmával a kifejezni kellett dolognak, szava nem lesz bélyegző, eléggé megkülönböztető, eszmét vagy gondolatot helyesen kifejező s fogalomzavarra adand alkalmat. A dolog ismerő viszont, a szakember, de nem nyelvtudós is egyszersmind, rosszul alkotott, szabályokkal ellenkező szóval fejezendi ki a különben általa jól értett dologot. Az Athenaeum 1842. II. félév 46. számában megrótt bányászati műszók is, például, alkalmasint oly nyelvtudós által készíttettek, ki bányászati ismeretekkel nem

bírt. Így képzelhető csak, hogy a „Markscheider, bányamérnök,“ anyagválasztó s ércválasztónak fordítottatott, nem hibásan nyelvtanilag, de felette hibásan dologismeret tekintetében. S így kell ennek lennie mindig, midőn természettudományi munkát fordít, ki maga csak nyelvértő, de nem természettudós; vagy törvénytudományit a nem-törvénytudós, aminő gyári fordítmány elég készül könyvárusi parányi díjért napjainkban, midőn iskolai magyar könyvek mind inkább szükséges áruczikké kezdének lenni.

Azokat, kik dologismerők levén, de nem nyelvtudósok egyszersmind, szabálytalanul koholt új szavaik miatt minden tétova nélkül nyelvrontóknak nevezhetjük. Mert ha valaki, az méltán érdemli a rontó nevet, ki rendszert és szerkezetet bont; azaz: bizonytalaná, kétséssé és ingataggá törekszik tenni a szabályt, mit eddig a nyelv követett; bizonytalaná teszi pedig az által, ha képzőkkel úgy alkot szavakat, ahogyan eddig alkotva nem voltak, ha igékkel köt össze képzőket, mik nem igékhez valók; vagy viszont ha szólásmódokkal él, melyek a magyar nyelv szókötési szabályaival meg nem egyeztethetők: mind ezek által csak a nyelvszabályoktól kivételek száma sokasíttatik, s nehezítettvén a nyelvtan-író tiszte, nehezítettik egyszersmind a nyelvtanulás is, ami végtére, oly szövevényessé, oly tömkelegivé teheti nyelvünket, miből sem tanító sem tanuló tömérdek nehézségek nélkül ki nem lábolhat. Komolyan inthet ez mindenkit, hogy avatlan kezekkel szócsináláshoz s általában nyelvgyazdagításhoz nyúlni nem kell; mert avatlan kezek inkább szegényülést eszközölnének, szegényülést szilárd, kivételek által nem gyengített szabályokra nézve. Való, hogy őseink nyelvtani ismeretek nélkül alkottak szavakat ösztönszerűleg; de mi a mívelődés által elvesztők ezen természeti ösztönszerűséget, elvesztők a sok nyelvek tudása és előzőnlése által is, nekünk tanulnunk kell kölcsönös értesülés útján; egyik embernek a másik, egyik kornak a másik vállain kell tova és mindig magasabbra emelkednie, hogy biz-

tosan haladhassunk, s miket nyelvbuváraink hosszas kutatás és elmékedések útján szabályúl alapítottak meg, azt nem tudunk nem szabad; könnyelműleg összegázolunk pedig ellenkezik nem csak a józan észszel, hanem azon szent érzelemmel is, melylyel ez egyetlen és legbecesebb nemzeti kincsünkhöz viseltetünk illik.

Kell ez alkalommal még egy tárgyat érintenem csak röviden, mi nyelvünk művelésére nézve akadályozó befolyást gyakorol.

Nem tagadhatni, hogy íróink a legutóbbi évtizedben stilisticai tekintetben haladást tanúsítanak, s ha tán egyes kitűnő jelenések gyérebbek is, mint óhajtanunk kellene, s a megelőzött idők után igényleni lehetne, de haladásunk egész tömegben tény. Egyes írók nem igen emelkedtek ugyan, stilisticai tekintetben, kitűnőleg Kazinczy vagy Kölcsey, vagy a szinte correct és kényes nyelvű Szemere Pál fölébe, de a tömeg szemebetűnő magasságban áll a régibb tömeg felett. A sokaság ügyesebben és nagyobb szabatosággal fejezi ki gondolatait ma, mint ez előtt, s a vég nélküli szélesség, laposság a beszédben, mely oly igen divatos vala mind irodalomban, mind hivatalos nyelvben, felette sokat változott újabb időben, s a legszebb reményeket igéri jövőjére; de nem haladtunk hasonló buzgalommal nyelvtani hibátlanág tekintetében. Itt a gondatlanság folyvást nagy s mint főlebb érintém, nem csak a tömegben hanem egyes íróknál is, kiket a legjobbak, a kitűnőbbek közé lehet soroznunk, s e gondatlanság naponként jobban kezd harapózni, és, ami leggonoszabb, az ez iránti ellenészrevételek némelykor igen makacs és egyszersmind nevetséges ellenszegülést idéznek elő. Egy esetet, mely igen jellemző, tanulságos leszen megemlítenem.

Az Athenaeumban egyik magyar szerkesztő nyelvhibák miatt rovatott meg. Nem sokára lapjában védelmi czikk jelent meg a megrovásra, hol az mondatik, hogy nyelvhibák miatti korholások, még most igen koraiak, mert nincs elhatározva mi jobb: egyik így vélekedik, másik amúgy. A magyar tudós társaság nyelvszabályai

ellen is — úgy mond — törtétek felszólalások, tehát azok sem lehetnek követendő példány, és általában nyelvünk dolgában semmi sincs még megalapítva, elhatározva. Én ezt felette helytelen és kártékony okoskodásnak tartom. Véleményre ellenvélemény, állításra ellenállítás mindig lesz, míg a világ, míg emberek. De azért csak kell mégis valamely véleményhez csatlakoznunk s kell magunkat valamire eltökélnünk. Némi dolgokat már kifejtettek nyelvbúváraink, miket ma igazaknak ismerünk el; a jövőendő kor meglehet megczáfolandja, s nem fogja igazaknak ismerni, de meddig ez nem történik, meddig senki sem bírja feldönteni: addig csak el kell fogadnunk. Ha azon okból, mivel valamit czáfolhatónak sejtünk, ámbár megczáfolni magunk sem tudunk, elvetnénk: akkor soha sem lehetne magunkat valamire eltökélnünk; mert igen kevés van oly örök, oly változhatlan igaz, mint kétszer kettő négy. Nem az a kérdés: mi fog történni nyelvünkkel jövőendőben, hanem az, mi történt eddig s hogyan áll az a jelenben. Ki maga libain akar és tud járni, ám csináljon magának rendszert, saját meggyőződése előtt jobbat mint a fennálló, alkosson szabályokat és legyen hozzájuk következetes, csak istenért ne csapongjon ide is oda is; mert két ellenkezőből vagy egy, vagy egy sem, de mindkettő nem lehet igaz. Aki pedig nem tud, vagy rest, vagy nem ér rá nyelvtani tárgyokban buvárkodni, annak legtanácsosabb a magyar tudós társaság nyelvszabályait elfogadni, melyeket az írók többsége, csekélységek kivéve, már eddig is követ: mert leghihetőbb, hogy az idő erre nyomandja majd a maradandóság bélyegét. Sem így sem amúgy, vagy így is amúgy is és mindenkép, azért mert semmi sincs megalapítva: ez csak restség, vagy tudatlanság, vagy tanulni nem akarás ügyetlen palástolója.

Az akadémia „szabadjára hagyá az írókat írni a mint tetszik,“ így vigasztalja magát az említettem lap védelmi cikkjének írója. Igen is, mert az akadémia nem törvényhatóság, hogy valakit kényszeríthessen, és a tu-

dományok országában nem is lehet rendőri parancsokkal kormányozni; itt a józan ész a politika és hatósági erő. Józan ész parancsolja embernek, hogy tetteiben okosság, következőség legyen vezére s hogy azon véleményhez csatolja magát, mit legalaposabbnak lát. Egy az akademia által kiadandó nagy grammatikától vár e czikk írója, és várnak sokan, üdvöt, s hiszik, hogy ez majd elhatározand mindent, addig pedig, míg ez el nem készült, nincs véleményök szerint semmi elhatározva. Szatad legyen erre nézve megjegyezmem, hogy akik ily reményt táplálnak, igen fognak csalatkozni. Az akademia által készítendő grammatika ellen is lehetnek s bizonyosan lesznek észrevételek, mert ez is csak emberek munkája lesz, min ember mindig a végetlenig igazíthat, változtathat; s úgy elhatározni nyelvkérdéseinket, hogy azokhoz többé soha kétség ne férhessen, mint talán sokan vélik, ez sem, és végtére semmi sem fogja. Azért a dolgokat úgy kell venni, mint a jelenben vannak; miket ma vizsgálat után alaposaknak ismerünk el, el kell fogadnunk, s mind addig szilárdan követnünk, meddig meg nem czáfoltatván, akár általunk akár mások által, jobbal föl nem cseréltetnek: de megczáfolni nem tudva el nem fogadnunk, s egy jövőre várunk, mely szinte nem biztosíthat örök igazságok felől, oly cselekedet leend mint azé, ki a patak lefolyását várja, mely ömlik és ömledezni fog végetlenig.

E gondolatokat nem azért írtam itt le, mintha a nyelvújítás egykori megszelidíthetlen ellenségeihez hasonlólág én is rettegésben volnék, hogy a rosszúl alkotott új szók, helytelen fordítmányok s néhány író nyelvtani gondatlansága tönkre teendik nyelvünket. Nem, én ilyesmitől nem félek. A nemzet nagy tömegében van ilyesek iránt jó tapintat és érzék, mely a helytelenségeket, ha kis időre elfogadta is, később elveti, s csak a jónak ad maradandóságot. Szólok csak azért, mert hibáinkra egymást figyelmeztetnünk mindig hasznos, és azért főképp, mert e forrongási időszakban kivált, midőn nem azon egyetlen józan önállás és függetlenségre lát-

szik hajlandóság, mely senkit vakon követni nem akar, hanem azon fonák önhittsége, hogy egymás szavára ne figyelmezzünk, igen üdvös, habár ismételve többször is, elmondani, miként nyelvünk ügyetlenül kezelt művelése lassítja, akadályozza az előmenetelt, és károsít bennünket az időben; pedig az időnyerés általában egyike a legbecsesebb sorshúzásoknak, kétszerte becses nekünk, kik a század nagy mozgásaitól csaknem mindenben oly messze elmaradánk, s perczeinkkel gazdálkodnunk oly dicséretes fösvényesség volna.

II.

NEMZETISÉG ÉS NYELV.

AKADÉMIAI BESZÉD.

1846.

Az emberi kebelbe egy hatalmas érzés van oltva, egy ösztönszerű vonzódás azon föld és tájhoz, melyen születénk és nevedtünk. Megszokásnak állítják mások, én velünk szült sajátságának hiszem. Legyen bár egyik vagy másik, de tagadhatlan. Mint a madár fészkéhez, mint az állat azon bérczhez, hol táplálékot lel, s melynek sziklaüregében megvonúlhat, hű marad, úgy a még kevés öntudatra ébredt ember is, fejletlen eszméletével azon göröngyön függ, melyen született, élelmet és menedéket lelt. És e vonzalom nem csak megmarad benne, midőn értelme szélesebb kört, fogalmai tisztultabb világot nyertek, hanem ekkor szilárdul meg és válik magasabb szenvedélylyé, mint ama pusztá menedék és táphely iránti volt: a hazaszeretet nagy és nemes szenvedélyévé. Történetírás tanúsítja, hogy minden időben és minden népeknél, melyek a művelődésnek némi fokára emelkedtek, a haza neve szent volt, s még a mélyen elfajúlt nemzetek sem tagadták azt meg. Nincs is ember, ki magában a szív e szép érzelmét egyszer-mászor fellobogni ne tapasztalta volna. Az apai hajlék, melyben bölcsőnk rengett, hol első hangjait rebegénk az örökre kedves anyanyelvnek, a patak, melynek virágpartjain játszadozánk, az erdő, melynek árnyában gyakran pihentünk, a honi föld határát korszorúzó halmok, melyeken szemcink sokszor édes sejtések közt andalgának, rokonaink, játszó társaink, szóval gyermek és ifjúkorunk kis országa, egész életen át szívünk kedvencz tárgyai maradnak. Még a kopár tatag is, ha honunk volt, olthatatlan vágygyal vonz

magához, és a távolbóli visszaemlékezés a fiatal kor gyönyörű álmainak fátyolán lát minden tárgyat a haza földén. És nincs okunk csodálni, ha a regényes Schweiz lakosa, elválasztatván hegyeitől, meghal bánatában, midőn még a grönlandi ember is komor jéghazáját és a néger égő homok sivatagait oly mondhatlanul szereti. A szegény német vándor, kit bal szerencse, üldözés vagy éhség, az Oceánon túl Amerika földére űzött, gyarmatát hazája édes nevének nevezi el. Oly kedves még a hálátlan hazának emlékezete is! Isten oltá a szívbe e mély érzelmet, mely a míveletlen emberben csak ösztönszerű, de a polgárilag kifejtettben hatalmas meggyőződéssé szilárdul. Ez érzés, mely mindenkit saját félszékéhez, rokonaihoz, a vele egy értelmű, gondolkodású és szokású emberekhez von, leszen aztán szülő oka azon elváltságoknak, melyekből családok, népek és nemzetek alakúlnak, miket isten azért akart így, hogy általok az emberi fejlődés forrásait nyissa meg. Mert az emberszellem végetlen gazdagságát a több oldalú élet, különböző módok és sajátságok által fejleszti ki. Ezért alkotta a természet változatosságot, különböző országokat és éghajlatokat, különböző jótékonyságokkal hozván létre; ezért képezé az embert különböző alakokkal és természettel, ösztönnel és hajlammal, tehetséggel és erkölcsökkel. Tengereket és folyókat, hegyeket s mélységeket rakott a népek közé, egyszersmind törekvést oltva keblökbe, hogy elvált állapotjokban is közös célokban, az egész emberiség céljaiban, egyesülni ügyekezzenek. Mert az ember, noha magában véve is egész, része mégis az emberiségnek és tagja annak, s így rokon s egy a többi emberekkel. Az egy tájra szorított emberesoport könnyen szövetkezik egymással. Az érzéki világ különböző környezete, kölcsönös szükségek s azok kielégítése, közös munkák és élvezek, egymás sorsábani részvét, hasonló örömei s fájdalmak, egy ily külön élő családcsoportot egy magában vett egészszé és más társaságtól idegenné képez, s így támad a nép itt és amott. Ezen különvált népben aztán természet szerint egy s ugyanazon élet

van ; mindnyája emberekből áll, s minden ember tagja az emberiségnek.

A szellem, mely nyilatkozni törekszik itt és ott, ugyanaz; mindenütt emberi, mindenikben a műveltség és emberiség iránti vágy és benn lakozó erők teljes kifejlése az mi őket vonja és ösztönzi. De ezen szellem, ezen általános élet, minden népben módosul és sajátlag mutatkozik, és oly elhatározott egyéni jellemet nyer, mi csak egyik népben van meg, s csak is ebben kell megfellelnie. A jellemeknek ezen több és különbéleségében leplezi föl magát az élet gazdagsága. A szellemnek minden nyilatkozásai, melyek ezen egy népben való világ kifejlenek, sajátos bélyeggel bírnak, melyek semmi más népnél nincsenek és nem lehetnek meg. Valamint az egyetemi nyelv, mint legközvetlenebb tüneménye az észnek, mint egyetemes értelem, minden külön népnél nemzeti nyelvvé leszen, mivel az egyetemes ész is, nemzeti észszé vált, azaz meghatározott sajátos nyert, úgy az alkotmány és jog, erkölcsiség és vallástudomány, és művészet saját bélyeget hord magán, habár nem mindenki által felfoghatót is, mely eme népnek tulajdona. Minek nincs ily bélyege, mi a nép közé kívülről hozatik, csak akkor nyer erőt és életet, ha a népnek táplálékul szolgál, ha máskép alakul és ennek sajátosába olvad át. Ily felolvadás nélkül csak a nép elenyészéssel tarthatja fenn létét.

Ezért minden népnek első törekvése, és kell hogy első törekvése legyen, önállását fenntartani, szabad és független maradni minden más nép uralmától, hogy lehetőleg megőrizze a sajátos jellemébeni szabad kifejlést, és ne tűrje, hogy rá idegen nép idegen élet érzelmeit erőszakolja. Mert minden élet szereti önmagát, óhajt és törekszik terjeszkedni, mindent hatalma alá vetni, hogy maga teljesen szabad lehessen. Innen van minden népben az ösztön más népek közt és felett kitűnni, érvényességre emelkedni, másoknak parancsolni épen úgy, miként egyesek egymás közt és ellenében. A népeknek valamint egyes embereknek van szőgyenök és becsületök. A

legnagyobb becsület és legnagyobb szerencse szabadon állni, saját erőben és függetlenül, s ha túlnyomó nem, legalább hasonló lenni más népek irányában, és dacolni bírva és merve minden bárhonnán keletkezett megtámadással. A legnagyobb szégyen és bal szerencse ellenben más népnek alávetve lenni, idegennek szolgálni, másnak sajátságait elfogadni, táplálni és magáéi gyanánt előfnozdítani. A szabad függetlenség nem a legfőbb cél ugyan, mire törekedni kell, hanem a legszükségesebb eszköz, mi nélkül a nép, mint nép, semmi üdvös célját nem érheti el. Mert a nép meg van semmitve, ha sajátsága megsemmítettett; a sajátságnak pedig meg kell vagy legalább meg lehet semmisülnie, ha idegen uralomnak van alá vetve.

Egyes ember láncszeme a népnek és emberiségnek; szükségképen tartozik mind kettőhöz, és szükségképen ered abból. Az emberiségre nézve azon rendeltetése van, hogy mindent, mi benne szellem és erő, szabadon és teljesen kifejtsen és kiéljen. Ami pedig a szellemből és erőből, míveltség és emberiségéből övé, vagy övé leendő, az benne nyilatkozik, népe sajátságában jut hozzá, és ezért csupán ezen sajátságban fejlődhetik ki. Következik ebből, hogy az ő törekvésének egybe kell találkoznia népe törekvésével, melynek ő része, és kell, hogy népének becsülete az ő becsülete, szégyene az ő szégyene legyen. Neki kell akarnia népe függetlenségét, mert annak sajátságait is kell akarnia, és ezeket ismét azért kell, mert életének rendeltetése szerint csak így élhet s csak így fejtheti ki szellemét és erőt teljesen és szabadon.

Azért az értelmes ember, vagy, ki emberi kedélylyel bír, szereti népét mint önmagát, mert a nép benne van, miként viszont ő a népben; azért letzen a föld, melyen atyáitól öröklött sajátságai élnek és honosak, hazájává, melyhez élete tartozik, miből következik aztán, hogy ki hazáját elhagyja, magát hagyja el, és önromlására törekszik, s önromlásában mindaz okéra, kik népéhez tartoznak.

Ama vágy a nép sajátságait, miként azokat atyáinktól öröklöttük fenntartani, előmozdítani és az unokákra hagyni, hogy azok is tökéletesítsék a törekvést, amaz örököt és szentet, mi minden népekkel és időkkel közös, egyénileg, miként egyedül lehetséges megismerni, fenntartani és képezni, és a maradéknak akként átadni: amaz öröm a jó, és fájdalom a bal siker felett, ama készség e cél miatti minden áldozatra egész az életnek vidám kedvvel odaadásaig, személyünk és legdrágább birtokaink alárendelése a közjónak: ez egyedül a hazaszeretet. Nem hazaszeretet ellenben, vagy csupán ösztönszerű, ama szokásérzelem, mely magát a hagyománykép nyert formáktól el nem szakaszthatja, mivel azokban kényelmeket lel, sem amaz állati pusztaragaszkodás a földhöz és göröngyhöz, melyre önkaratunk és tettünk nélkül, vakesetleg jutánk. Hol szabad vagyok, ott van Róma, úgy mond Brutus, mi azt teszi, hogy nem a hét halom, nem a Tiberis vagy ama falak teszik hazámat, hanem a római lelkek sajátságos szabad érzelme. Hol rómaiak vannak, ott van Róma, hol népem sajátságai élnek, ott van hazám.

A népsajátságok ezer jelekben mutatkoznak. Tett és szenvedés, vallás és erkölcs, tudomány és művészet, jog és törvény az indulatok és szenvedélyek nyilatkozásai mind annyi bizonyítványai annak, de semmi annyira vissza nem tükrözi azokat, mint a nép nyelve és története. Azért a népeknek nincs szentebb ereklyéjük és féltrebb kincsök, mint nyelvök és híven jegyzett történetök. Szó és tett jellemzik az embert, szó és tett a népet. A nép ajkán élő nyelvből és az eseményeket ábrázoló történetből leginkább megismerhetni a nemzeteket. Mi fontos minden népnek saját története, arról más alkalommal akarok szólni, most csupán a nemzeti nyelvre kívánom hallgatóim figyelmét fordítani.

Méltán mondották már a legrégebb idők bölcsei, *in* a beszéd és ész egy, s hogy az ember beszéd által bözik az állattól, mely csupán hangokat ad. A be-

szédtehetség és annak eredete megoldhatlan talány; és megfoghatlan tünemény. Ezért sokan mindenek felettiek tartván azt, mit ember ön erejéből feltalálni képes, nem képzelhették egyébnek isten közvetlen ihleténél. És valóban, ha a nyelvek szellemének vizsgálatába bocsátkozunk, oly tömkelegbe bonyolítjuk magunkat, melyből végre csak azon vallomással menekszünk, miképen azt megfogni nem vagyunk képesek. Annyi igaz, és tagadhatlan tény, hogy csaknem minden nyelvben nyomai vannak egy közös eredeti nyelvnek, az emberi közös érzelemnek és nézeteknek, melyek szerint mind azt, mi az emberekben végbe ment, mit észre vettek, kifejezték. Számos különböző népek nyelvében sok tárgy ugyanazon szavakkal neveztetik. Valamint a test átlátszó leple a léleknek, úgy a nyelv teste az ember belsejében munkáló szellemerőknek, mennyiben azok külsőleg is alakulni akarnak; szóval az a szellem nyilatkozása, kitörése. És amint a nyelv a szellemnek külsőképen alakulandó hangja és kitörése, vagy maga a beszéllő ész, úgy az egyes nyelv az egyes nép szellemének hangja és nyilatkozása, például a francia és angol nyelv a francia és angol népé. Benne ki van és szükségkép ki kell fejezve lenni azon bélyegnek, mi azon nép sok sajátágaival megismertet, melyeket az beszéllvén kifejez. A nép nyelve által tehát sokat megtanulok a nép felől, ha annak soha egy tagját sem láttam is. Például, ha görögül és latinul értek, sok magyarázatot nyertem a görög és római nép gondolkoyásmódja, érzelme, nézete, kedélye és jelleme felől. A nyelv tükre azon népnek, mely beszélli. Belőle megláthatom, mit akar, hová törekszik, mily hajlama van, mit szeret és gyakorol leginkább, szóval, miben áll sajátképi élete és vágya. Amint a nyelv különböző időkben változik, visszatükrözi a nép elő vagy hátramenetelét, erejét vagy lankadását, egyszerű vagy mesterkólt módját, élénkségét vagy dermedt állapotát. A beszéd külső képe a kedélynek. Ez levén azon alak, melybe az egész ember, ki valamely nyelvet beszéllt, gyermek-

kora óta, mintegy bele olvadt és tapadt, mi legerősebben elfoglalá: ez aztán mind szellemére mind lelkére oly bélyeget nyoma, miszerint érzeni, gondolkodnia, szeretni és élnie kell. A nyelv az elhúnyt nemzedékek megmerevült szelleme, melyet az ajak éleszt föl, midőn szavakat mond; a nép egész életének és lényének mozgékony betűkbe nyomott és olvasható története.

Ha igazak, miket imént mondtam, s mikről a gondolkodó hamar meggyőzheti magát, hogy a nyelv a népnek legbensőbb kedélyét, elrejtett történetét, legrégebb fejlődését, szóval egész érzése, gondolkodása, képzelete és élete módját magában foglalja, következik, hogy változván a nyelv, változnia kell vele és általa a népnek is. Mi a nyelvet összezagyválja és keveri, idegenszerűvel és rokontalannal vegyíti, s annak tiszta folyamát és derűtségét bármi módon zavarja, mind annak szinte befolyása van a nép megzavarására és önmagából fejlődése gátlására. Mert az életnek szellemibb és bensőbb eleme a beszédnél semmi nincs. Önkényt foly ebből, hogy ha a nép nem akarja elveszíteni azt, mi által nép, ha minden sajátságait meg akarja őrizni, úgy semmire sem kell annyira ügyelnie, mint arra, hogy nyelve ki ne vesszen és el ne korcsúljon, hanem eredeti tisztaságát és bélyegét megtartsa.

A nyelv kiveszése és elfajulása sokképen történhetik. Idegen népek özönlik el mint győztesek az országot, vagy ellankad, puhúl és fajúl maga a nép, mi aztán belsejének tükrét, a nyelvet is, szükségkép romlásba dönti. Leggonoszabb pedig és mindennél szégyenletesebb azon állapot, ha a nép, sajátját megvetve, idegennel és külföldivel kaczerkodik, s ez által kétnemű korcsosá lesz és semmiségbe hanyatlik, miért aztán a nyelvnek is keserűen kell lakolnia. Ha valamely nép oly botor, hogy egyik vagy másik idegen nyelvet előkelő s mintegy úri nyelvvé teszi és mindenhol avval él, azt használja, az nem tudja többé miben rejlik nemzeti éltének szelleme, hol vannak azon nagyszerű szentségei, melyekben ereje, uradalmának tettei és parancsainak ha-

talma alapodik, az elenyészni s idegen járom alá hajolni indult.

Mondottam, miképen a nyelv tükre a népnek, külső kinyomata belső élete és története, hajlamai és tehetségei, szeretete és gyűlöletének, szóval, mely mindent visszatüntet. Ha ez való, akkor elkerülhetlen, hogy magát és kifejezett jellemét annak kedélyébe ne vesse és mintegy bélyegül rá ne nyomja, ki azon nyelvvél legkorábbi évei óta szakadatlanul él. Ha például a magyar gyermek harmadik negyedik évétől kezdve kiválólag francziául beszéll, olvas és ír, következőleg ezen nyelven gondolkodik, belé mindinkább a franczia kedélynek bélyege nyomja magát, a franczia iránt előszeretete támad, mert ez az első szellemi élelem, melyel gyermekora tápláltatik. És a gyermek lelke, miként viasz, minden bele nyomott formákat fölvesz és meg is tartja mindaddig, míg azok megmerevülvén, többé meg nem változtathatók. Az ily gyermeknek csaknem lehetetlen aztán, hogy magát saját népének nyelvébe többé tökéletesen bele élhesse és gondolhassa, lehetetlen, hogy népe kedélyéből, történetéből, művészetéből és legbensőbb ösztöneiből sok örökre homályos, érthetetlen ne maradjon előtte; lehetetlen, hogy a magyar élet, magyar szokások, melyek az egész néppeli egyetértés és érzésből támadhatnak, valaha szeretete tárgyai lehessenek, vagy legalább azon mértékben lehessenek, mint lettek volna, ha képzésének eszköze a magyar nyelv leendett. Minden rokon- és ellenszenvei idegenszerűek lesznek, mert neki elejétől fogva elforgattatott azon kulcs, mely népének legbensőbb megértését nyitotta volna fel előtte. Az így nevelt ember egyike azon örökre szerencsétleneknek, ki semmi nép közt sem érezheti magát honosoknak, nem léphet bátran és szilárdul; mert mindenütt idegen, hacsak istentől nagyobb és megronthatlan szellemerővel nincs megáldva, mely sokat megbír és sokat képes fölemészteni, mi alatt a középszerű leroskadna. De még az ily gazdag szellem is jövődében különszerű, nem hasonlító hajlamok és

ösztönök és munkálatbani kapkodások miatt lakolni fog balga neveltetéseért. Az ekként felserdült magyar gyermekek legjobb akarata mellett is sokszor leszen az idegenszerű, sőt még nemzet-ellenes is, észrevehető. Sokkal veszélyesebb és jellemferdítőbb még ennél is, ha gyermek zsenge korában, mielőtt lelkébe a nemzeti nyelv bele edződött, két-három nyelvet egyszerre tanul és gyakorol. Ilyenből lesz aztán a valódi nem magyar, nem angol, francia vagy német, hanem egész világ embere, sok színű és sok oldalú chamaeleon; minden színt és jellemet játszik, de semmi állandó és meghatározottal nem bír. Ha valódi embert akarunk nevelni, ki népét ismerje és értse, szeresse és becsülje, tápláljuk a gyermek lelkét gyenge korában egy eledellel, saját népének nyelvével és történetével, mint legfőbb tényezőivel a nemzeti életnek. Midőn ezekben erős, midőn az, ami nemzeti, csonttá és velővé szilárdult és vérébe hatott, akkor tanítsuk először holt nyelvekre, melyekben egy elmúlt és kitisztult életnek alakjai, az örök emberiség szilárd képei gyanánt állanak és semmi csábítót és kedélyzavarót nem foglalnak magokban, kivált ha akkor állíttatnak a gyermek lelke elébe, midőn abban már a nemzetiség erős gyökeret vert. Később lehet új nyelveket tanulni és a megértésig gyakorolni, mert beszélni azokat kevésnek leszen szüksége, és zsenge korban veszélyes is, midőn a kedély könnyen fogad magába idegenszerűségeket. A gyermeknevelés és tanításban nem minden szabad és tanácsos a gyenge korban, mi a felserdültnek és fejlettebbnek nem árt. Ezt lelkiösmeretes nevelőknek a nyelvtanításnál is meg kellene gondolniok. A francia és angol másképp neveli gyermekeit mint a német, és másként miut mi, a német utánzóí; azért nevel valódi francia és angol polgárokat, míg a német hontalan kosmopolitákat, a magyar pedig németmagyarokat, azaz kétfajú korcsokat.

Ki az idegent használja, az meg nem tanulhatja, vagy ha igen, utóbb feledi el sajátját. Kedélye a hasonlatlan és különböző által megzavartatik, és idegenhez

csábították, idegen szokást, szeretetet és gyűlöletet szív magába, és saját népiességét nem foghatja fel lelke teljességéből. Idegen alakot öltvén magára, az élet magas erejét és dicsőségét, melylyel saját népe között erősen állhatott és hathatott volna, elvesztette. Egyszerű sarjadékból nevelszik minden ami nagy és hatalmas. Ha a mi majmolásink, műveltségünk tarkasága, ezerféle czikornyáink, sok nyelvünk, sok mesterkélésünk valami emberies és természetszerű volna, látnunk kellene azon jeles embereket, kik általa támadtak. De azokat nem látjuk. Nekünk, kivéve kevés kiveendőket, kiknek száma nem gyengíti az általános állítást, szilárdabb és jellemesebb férfaink voltak azon időkben, mikor nemzeti nyelven kívül egyebet nem beszéltünk, szilárdabbak még akkor is, midőn tanodáinkban latin nyelvvel gyötörtettünk. Én nem akarom, hogy oda menjünk vissza, de óhajtom, hogy hosszú tévedés, roppant károk után átlássuk, hol van a dolgok mértéke, hol azon határ, melynél a szerfelett sok és szerfelett kevés végződnek. Minden kelleténél nagyobb vegyülés közönösséget, ingatagságot, jellemtelenséget szül, olyközéplényeket teremít kik sem szeretni sem gyűlölni nem tudnak, milyeneknek száma úgy nevezett műveltebb osztályainkban végetlen.

Ha már, mint azimént láttuk, az idegen utáni kapkodás, kivált pedig az idegen nyelvvel kora élés egyesekre oly kártékony, mennyivel kártékonyabb az egész nemzetre nézve, melynek elfajulása nagyobb következésű mint egyeseké. Ha valamely nép eléggé szerencsétlen egyik vagy másik idegen nyelvbe szerelmesedni, az önmagát és sajátságait készűl elveszíteni, és más idegenné átalakulni. Legyen aztán a megszeretett nyelv szomszéd nép nyelve, úgy önkényt megyen azon veszélynek, hogy a nemzet, mely nyelvvel meghódítja, alkalom mutatkozván, fegyverrel is uralma alá hajtja. Ily balga nép nem gondolta meg, miképen isten a nyelv-különbségeket nem pusztá jó kedvűből, hanem azért teremté, hogy különböző népek létezzenek, és minde-
nik saját módja szerint fejlődvén, kölcsönös egymásra

hatás és verseny által segítjék elő az egész emberiség ügyét. Neki a változatosság és sokszerűség tetszett; élénk, gazdag világot teremt, és bele szabad versenyküzdését oltá a különböző erőknek. És így, ki egy álladalom és vallás, egy uralkodó nép és nyelvről beszéll, az természet-ellenit beszéll, isten örök akarata ellen szegül, és az ő rendét törekszik megzavarni, szegénynyé, egyhanguvá tenni az ő változatosnak és sokszerűnek teremtett világát. Az ilyen egy célra dolgozik a hódítóval és zsarnokkal, ki a népeket összeigázza és a szellem szabad mozgalmait bilincseivel fékezni akarja. Azért minden népnek, mely sajátosságait és ön nemzetiségét szereti, törvénynyé kell tennie, hogy szomszéd élő népnek nyelvét ne beszéllje, különben lerombolja azon sarampókat, melyekkel isten a népeket egymástól oly mély bölcseséggel választotta el.

Az eddig mondottakból könnyen észrevehetni, hová célozok. Én a külföldi nyelvekeni beszéd kártékony divatát akarom magyarjaink közül kiküszöbölve látni. Esméljünk föl valahára és lássuk át, hogy bennünket ezen divat romlás felé visz, és kivált a közénk berontott német nyelv meghozza ránk a vég pusztulást. Mennyit ártott nemzetiségünknek a német nyelv, beszéllik történeteink, és láthatjuk mai nap, midőn egész levegőnk meg van telve németséggel, s ellene minden ovószereteket megkísértünk, de többnyire sikeretlenül, mert épen arra gondolunk leghanyagabban, mi legerősebb terjesztője a ragálnak: a *beszédre*. A német nyelven csevegés szeretete bennünket az elnemzetlenedés örvényéig vitt. Vannak, kik azt gondolják, hogy újabb időbeni fölébredésünk alatt mindent megtettünk a magyarosodás emelésére, és nincs többé mitől félni: de én más véleményben vagyok, s azt hiszem, hogy míg társalgásainkból a német nyelvet ki nem irtjuk, míg oly sokan lesznek, kik magyar létükre oly örömet beszéllnek egymás közt német nyelven, és e nyelv szükségnélküli használatát nemzetelleni bűnnek nem érzendik, addig sok ok van aggódni a magyar nemzet fennmaradásáért.

A német nép, melylyel még Géza vezér és szent István király korában összesógorosodánk, s melyet hajdan fegyvereinkkel tudtunk féken tartani, míveltségével és míveltsége által nyelvével hódította meg bennünket, annyira, hogy szinte magunkról is megfeledkezhénk. Hajdanában sok állott ellent az elnémetülésnek. Nagyobb számmal valánk, és minden szorosabb politikai egybeköttetés nélkül a némettel; népünk közelebb az eredeti, el nem korcsúlt, s Európában egészen idegen és külön álló magyar sajtásokhoz; fejedelmeink magyarok voltak, az udvari, kormány- és hadi nyelv magyar. Később mindez változott. Kormány-nyelvünk állandóan latin lön; német, szláv, olasz befolyás váltogatták egymást ügyeinkben, utóbb pedig fejedelmeink szakadatlanul németek levén, három száz év óta gyakorolják ránk német befolyásukat; Zápolya óta Magyarországon nincs magyar udvar, melynek fényében az előkelőbbek csillogni szeretnek, s melyhez szokásokban és nyelvben oly könnyen alkalmazkodnak. Bécs városa szívott magához mindent, ami közöttünk születés, gazdagság és hivatal által kitűnik. Német kormányunk az elnémetítés elvét századok óta rendszeresen folytatja, és ha II. József korszaka, melyben e fejedelem egy csapással akarta végre hajtani, mi hosszú idő óta előkészítették, fel nem rázza e nemzetet, és az 1823-ki erőszakos katonaillesítés és adószedés oly viharossá nem teszi az 1825-ki országgyűlést, hol egy-két lángszellemű férfiú az újra elaludni készülöket fel nem riasztja, s figyelmessé nem tesz bennünket, miképen a nemzetiség sokkal félthetőbb kincse a népeknek az alkotmányoknál, azóta talán vége volna minden reményeinknek a magyar nemzetiség jövő felvirágzása iránt. Az utolsó száz év alatt nagy lépésekkel sietett nyelvünk az életből enyészni. Alig volt fejdelmünk, kinek országlása alatt oly nagyot sülyedt volna nemzetiségünk, mint Mária Terézia németséghez édesgető és Bécsbe csábító, szoktatgató szelíd kormánya idejében. Altató hatása volt nemzetiség tekintetében I. Ferencz hosszú

országglása is, kivált 1812-től 1825-ig. Hasznos ellenben II. József villanyozó időszaka, mely fölkelte az ellenhatást, és hasznos jelenleg uralkodó V. Ferdinánd országglása, mely alatt nyelvünk visszahelyezettett törvényes uradalmába. E derék fejdelem csaknem mindent megtett mi tőle függ, s uralkodása alatt ki van mutatva az ösvény, melyen haladnunk kell, ha nemzet, ha magyarok akarunk maradni. És ezért áldás Ferdinánd király életére, és örök fény nevére! Ő az idegen nemzetiségek bár jogtalan és mégis erőszakos követelése daczára, nem tartózkodék a magyarodás zászlóját kezébe venni, és mintegy hallgatag kimondani, hogy ezen jelben győzni fogunk. Dicső pálya áll előttünk, a nemzeti újulás és a magyarság megszilárdításának nagy pályája! Azonban azt célra vezetőleg más módokkal fogjuk megfuthatni, mint amelyeket Mária Terézia idejében és azóta nagyobb részint használtunk, és még ma is igen észrevehetőleg használunk.

Ma már sokan vagyunk szigorúak abban, hogy hivatalos ügyeink nemzeti nyelven folyjanak. Szép és a legnagyobb méltánylást érdemlő lelkesülés! De fájdalom, e hivatalos magyarság még korán sem minden, amit tennünk kell, s a nemzeti becsület tennünk parancsol. Nekünk a magyar nyelvet élet nyelvvévé kell tennünk, azaz oly nyelvvévé, mely társalgásunknak, egymás közti megbízalmasabb eszmecseréinknek, szívünk legbensőbb érzelmeinek, legmelegebb ömledéseinek egyedüli tolmácsa legyen. Hivatalos nyelvünk századokon át latin volt, de azért társalgási nyelvünkkel, élet nyelvvévé nem tudott lenni, nem csak azért, mert holt nyelv volt és hölgyeink nem beszélték, de azért is, mert általában a meghatározott formákhoz tapadó hivatalos feszeség maga nem bír nyelvnek oly hajlékonyságot és ennél fogva oly varázserőt adni, hogy azt a könnyű társalgás és a szabadabb élet is örömet f. gadjja érzelmei és eszméi magokat korlátoztatni nem szerető közlésére. Pedig a társalgás, s általában az élet az, hol a nyelv csodatékony hatást gyakorolhat a nemzetre. Nyelvünknek

élet nyelvivé kell lennie, azaz minden szóbeli foglalkodásaink közt, és kivált a két nem közötti társalgásban, használatnia, ha vele és általa magyarságunk megszilárdulását óhajtjuk. De fájdalom, épen e tekintetben kétségbeejtőleg szomorúan állunk.

Neveltetésünk nemzetiség tekintetében szégyenítőleg fonák. A felsőbb osztályokban régóta nagyobb gond van arra, hogy a gyermekek mindenképpen legyenek inkább, mint magyarok. Nem tagadhatni, hogy újabb időben a magyarság iránt némi figyelem ébredt a felsőbb körökben is. A csecsemőt magyar dajka környezi és pár évig nem beszél, s alig hall, egyebet magyar szónál. De mikor kinőtt a dajkaölből, nevelő kezeibe jut, s ezentúl háttérbe tolatik a magyarság, s a gyermek nemzetietlen gondolatok és érzemények körébe lép. Tanul németül, francziául, angolul. Ezen nyelveken csevegő játszótársak veszik körül, minden ismeretet idegen nyelven szerez meg. Magyar állapotokról, a nemzet múlt és jelen viszonyairól, magyar irodalomról, alig hall valamit. Silányul előadott rövid magyar történet, s a nevelés régi felé egy kis magyar törvényt, mind az, mit a haza érdekeiről tudnia szabad. Legtöbb idő a külső míveltség megszerzésében vész el: lovaglás, úszás, táncz s több ilyenmű hasznos sőt mondhatnám mindinkább gyávuló és férfiatlanodó korunkban szükséges, de nem legszükségesebb és főbb dolgok, miket az előkelők gyermeke tanul. Ezt követi egy kis futólagos külföldi utazás, melyből megtérvén a főrangú úrfi, megnyílnak előtte a szóban, gondolatban, érzésben teljesen nemmagyar vagy épen magyarellenes társalgási teremek, s ott keresi rendeltetésének mintegy végcélját. Az így nevelt és ily körülmények közt élő ifjú férfi aztán törvényhozó lesz, és családi pártfogások által az aristokratiai országban nagy hivatalokra emelkedik és tartja az ország kormányrúdját. Ha pedig leány gyermek, kinövé a német és franczia nevelőnek kezeiből, kik valóságos öldöklő angyalai a magyar életnek, férhez megy, anyává lesz, polgárokat nevel a

hazának, fénye és csillaga a társalgási köröknek, a nélkül, hogy lelkében csak szikrája is élne a nemzetiségnek. Ily egyének vezetik aztán az ország kormányzását és teremtik a fentebb körökbeni társalgást. Sok ekként elhibázott nevelésű férfi és hölgy újabb időkben öntudatra ébredve, vagy egykettő szükség által is kényszerítve, igyekszik kipótlani az elmulasztottat, 24—30-dik éve körül tanulja szorgalmasan a magyar nyelvet, és ügykezetében sokszor nincs is hiány, bámulandó sokra viszi amit magában föltett, de hiába: mit a gyermek tekintetben elmulasztta, az a felserdült vagy megállapodott korban visszaszerezhetlen, vagy csak századiknak, ki nagyobb szellemerőkkel született, sikerül. A nemzeti sajátságokat érzésben és gondolkodásban, vágyban és reményben, melyeknek alapja a gyermek fogékony keblébe nyomúlhat, csak a felserdült kedély nem képes többé úgy elfogadni, hogy vele vérenek minden csepje elteljék. Azon idegenszerűséget, mit a gyermek gyenge korában magába szívott, legtöbb egyénnel semmi emberi eszközökkel ki nem lehet többé törölni. A nemzetietlenség jelei kiütik magokat az ilyenek rokon- és ellenszenvein, vágyain és érzésein. Akik pedig még később sem ébredtek öntudatra, hanem maradtak, miket belőlök az elferdített nevelés csinált, azok egy részről a legszánandóbb lények, más részről pedig valóságos csapásai a magyar nemzetnek. Az ilyen aztán magyar épen nem, de nem is német, franczia vagy angol, hanem keverék mindenből; minden csak félig, semmi egészen. Az ilyeneknek hazafiság, nemzetiség nem érzett, nem értett eszmék. Közönösek a hon legszentebb ügyei iránt, és a nemzet nyer bennök egy nagy jellemtelen tábort nem csak a nemzetiség, hanem még a magyar alkotmányosság romlására is; oly tábort, melynek emberei csak önhasznokat, jólétöket és hiúságokat tartják szemek előtt, kényelmeket, gyönyöröket vadásznak, s hivatalért, nem hogy általa használjanak, hanem, hogy benne csilloghassanak, feláldoznak mindent, mit más szentnek tart: erényt és férfiúi becsületet.

tet. És ime e táborból kerül ki politikai hitszegőink, címavadászaink, rangéhezőinknek, ha nem mindnyájan, de nagyobb része. Mi gondja annak Magyarország felvirágzására és jólétére, ki maga nem magyar? Csak őt érje fény és jólét, megnyerte az életnek legfőbb kincseit, melyeket magának képzelni tudott. Azon szent érzelem, mely a hazafi keblén keresztülremeg, midőn a köz virágzatot látva magának azt mondhatja: e nemzeti emelkedésnek egyik parányi előmozdítója én is voltam, én is vetettem el egy pár magvat, melyet az idő kikéleszte, virulásra hozott, és most isten oly szép áldása van rajta, e mondhatlan édes érzelem nem lakja az ő kebelét; hazafiúi erény, a népe boldogsága és dicsősége feletti kéj és öröm: mindezek neki ismeretlen dolgok.

E sötét kép, melyet az élet után ábrázoltam, nem csak a felsőbb, hanem némi módosítással a középrendűekre is illik. Annyira meg van még a nemesi osztály is e részben mételyezve, hogy egész megyéink vannak, melyekben a német társalgás tartozik egyedül a jó hanghoz és tartatik műveltségnek. Ennek oka itt már nem annyira a nevelésben fekszik, ámbar ez is, kivált a nőnemé, nagyobb részben fonák, hanem inkább azon gyarlóságban, miszerint a középrendűek a főbb rendűekhez ügyekszenek alkalmazkodni, és gyakorta a nevelésig utánozzák ezek módját, szokásait és divatát, mely külföldi jellemű levén, a külföldieskedés, úriság és műveltség bélyegének vétetik. Mivelhogy uraink magyartalanok, az alantabb rendűek is magyartalankodás által ügyekszenek úri létöket bebizonyítani. E törekvés száz apró dolgokban nyilvánítja magát, de amelyek mind nem oly kártékonyak, mint az idegen, s ezek közt a német nyelvvel élés. Ezen német nyelv honossá tette magát még szegényebb nemesi házainkban is, és mintegy vérünkbe olvadt, annyira, hogy sok nevezetesebb fróink, szónokainknak nagyobb része, ha bizalmasabban akar egymással szólni, német nyelven beszél. A baráti szív e nyelven nyílik meg a barátinak, a szerelmes pár e nyelven magyarázza egymásnak keble legforróbb

érzelmeit. Tehát oly mélyen sülyedtünk, hogy magyarjainknál a bizalom, barátság és szerelem nyelve sem magyar többé annyira, hogy épen szívnyelvünk lett idegen! Azt hiszem, ennél nincs sem kiáltóbb, sem szégyenletesebb jele elfajulásunknak. Nekem legalább sok évek óta valódi gyászharangszózat ez, mely népem haldoklására emlékeztet. Mert gondoljuk csak át e nemzet jövődjét, melynek fiai ennyire el tudták feledni, hanyagolni és megvetni azt, mi a nemzeti lét föltétele! Az apa fiába, egyik nemzedék a másikba oltja át az elnemzetlenülés vétkét; elenyésznek lassanként a népsajátságai, a nemzeti emlékezések, szokások, egész gondolkodásmód; utóbb senki nem ismeri azokat többé, és észrevétlen egy egészen más természetű, jellemű és nyelvű nép áll a kidőltek helyén. Valljon nem megdöbentő-e azon tünemény, hogy nálunk a történeti ritkaságok, a régi magyar emlékek iránt *nincs e nemzetben* kitűnő figyelem? hogy történetírásunk nagyobb részint parlagon hever, hogy, mint Kölcsey mondá, „nem viseltettünk tisztelettel valamely emlék iránt, mely a régiségből reánk általjöött, s a nemzet hagyományai kebelünk bűnös elhülésében lelték sírjokat“; sokan közöttünk kiket nagy hazafiaknak kiált a hír, nem eszmélnek a nagy veszélyre, mely bennünket az idegen nyelv által fenyeget, nem látnak elhatalmazásában legkisebb bajt vagy kárt, s elégnék hiszik tudni a hazai nyelvet, hanem beszélnek is, sőt eléggé őszinték meg is vallani, hogy nekik természetescbben jó és jobban esik, ámbár született magyarok, német nyelven társalogni baráti, és kivált hölgyek körében. A németiség ezen megfoghatlan pártoldi és önmagokról vétkesen megfélemező terjesztői előtt én bizonyosan nem leszek próféta, kinek ígét figyelembe vegyék, azért az általok bálványozott népnek, a német nemzetnek egy nagy íróját beszéltetem itt számokra. Hallják meg ennek szavait és okúljanak, ha még képcsek. „Az anyanyelv iránti tisztelet abból tetszik meg — így szól a nagy történetíró Heeren — ha azt a nemzet mindenütt használja, hol csak használ-

nia lehet. Az idegen nyelvnek önkényes és szükség nélküli használata mind annyi megvetése a nemzeti nyelvnek. Azon német, ki francziául angolul beszéll, beszéde alatt megszűnik német lenni. Neki francziául, angolul kell gondolkodnia, hacsak iskolás-gyermekileg nem akar beszéllni. Ha ilyenek csak szempillantatig történnek is, a sokszor visszatérő pillanatok utóbb szokássá válnak. A nemzeti nyelv becsületével annak művelődése, mely a fennmaradás egyik fő eszköze, szoros kapcsolatban áll. Lehetetlen, hogy valamely nyelv alább szálljon, vagy kihaljjon, meddig a nemzet színe használja, meddig művelésében a nemzet első rendű elméi fáradoznak^{*)}. Ezeket íme német mondá, kinek nincs oka nyelvét félteni, mert kiterjed az a világ minden részeire. Ellenben mit mondhatunk mi magyarok, kik bár legtöbben vagyunk hazánk idegen nyelvet beszéllő lakosi között, de a némethez képest csak maroknyi nép, körüláradozva idegen elemektől, s azon fölül oly nép, mely idegen formákba könnyen átolvadó, idegen szokásnak, külföld majmolásának könnyen engedő volt mindig.

Voltam nem egyszer tanúja ország és vármegyegyűlésen oly jelenésnek, hogy a szónok a szív és ész minden fegyverével, az ajak elragadó, elcsábító hatalmával tartott beszédet a nemzetiség és nyelv ügyében, és a másik perczen, beszéde végeztével, midőn leült, szomszédival a szőnyegen forgó tárgy felett német nyelven folytatta társalgását. Mindennapi tünemény közöttünk férfiakat és hölgyeket együtt németül társalogva látni, kik jól, gyakran jobban beszéllik a magyar nyelvet a németnél, sőt nem egyszer, falusi körökben kivált, tapasztalhatjuk, hogy a magyarul jól beszélők rosszul beszéllt német nyelven társalognak. E tekintetben egész vérünk és gondolkodásunk meg van romolva, és még eszmélőbb embereink, még írónk nagyobb része

---

*) Heeren über die Mittel zur Erhaltung der Nationalität besieger Völker. Vaterländisch. Museum, Hamb. 1810.

sem érzi többé az idegen nyelvvvel élés kártékonyosságát és ferdeségét. Német nőt hozunk a házhoz annak reményében, hogy megmagyarosítjuk, és reményeink oly gonoszúl megjártsanak, hogy, nem hogy a német nő megmagyarosodnék, hanem mi magunk is elnémetesedünk mellette, s alapítói leszünk egy egész német családnak, szaporítván általok a hazának azon idegen érzelmű fiait, kik köz ügyeink és nemzetiségünk iránt örökké egykedvűek; gyakran épen ellenséges indulatúak és kártékonyak lesznek. Semmi által nem törlesztetik el könnyebben a nemzetségi sajtáság, úgy mond Wachsmuth, mint idegenekkeli házasság által. Ez által válik a kaukazi népfaj négerre, mongollá vagy viszont, mit különben sem éghajlat, sem életmód nem képes eszközölni.

Ki hallotta a világ két legnagyobb népét, a szabad angolokat és szabad francziákat, valaha egymás közt más mint nemzeti nyelven beszélni? akár otthon; akár külföldön? Ezen nemzetek sem műveltséget sem tudományt a nyelvek egyedüli tudásába nem helyeznek, mint mi, kik ezen képzelt műveltségért elvetjük nemzetiségünket.

Íme hazánk két jeles költője, a testvér Kisfaludyak, német nyelven leveleztek és németül társalgának egymással. Egy nagy fia, szónoka és írója a hazának, ki sokszor szólalt fel a magyarság mellett, egy ízben figyelmessé tétetvén a helyen kívüli német beszédre, egyenesen kimondá, hogy ebben semmit nem lát, s hogy aki jól tud magyarul, az aztán beszélhet bármi nyelven, azzal sem nemzetének, sem magának nem árt. Ha még ily férfiak sem bírják átlátni mint változtatja meg magyar természetünket ezen idegen nyelveni gondolkodás és beszéd, s mint szoktat a veszélyhez, melytől irtóznunk kellene, akkor valóban el kell csüggednünk. Mert hiába minden ügyekezetünk, hiába íratott meg a törvény, miszerint Magyarországbán ezentúl magyar az országgló nyelv, ez csak hivatalkodásainkban lesz némi erejű, az életben és a valóságban ezentúl is és mindig jobban a német nyelv fog uralkodni. Hiába bár-

mi üdvös törvények, ha emberek nincsenek azokat megtartani. Nemzetiségünknek sehol sincs védbástyája csak önkebleinkben. Meddig magyarjaink vérében annyi német elem forr mint jelenleg, addig nincs semmi biztos jövődünk. Semmi hatalom meg nem ment, csupán önmagunk. És korán se biztassuk magunkat, hogy egy pár évtized ótai fölébredésünk, s úgy nevezett újjá születésünk megvéd az enyészettől. A külfölddel kivált, a nekünk legveszélyesebb némettel, utaink gőzhajóink által naponként nagyobb összeköttetésbe jövőnk, mindig több német elem vegyül közénk. A gőzhajó-társaság egy egész megkövesült német gyarmat települt közénk, mely mereven, inkább törik, hogy sem nemzetiségünkhöz simúljon. Épen ily gyarmatítás történik, ha nem vigyázunk, a vaspályai társulatok által. A gyárok szaporodása, a kereskedés emelkedése, s általában az ipar mind annyi idegen elemcsatornáit lesznek közöttünk, melynek özöne csalhatlanul elborítand, ha ébren nem leszünk. Már a derék *Hunfalvy Pál* figyelmeztetett bennünket, hogy az ipartól nagyok van félteni nemzetiségünket, és ügyekezzünk ellene felköltetni a nemzeti szellemet *). Nagy vigyázattal kell lennünk a honosítandók és azokra nézve is, kik hazánkban nagy birtokokat vásárolnak, mert ez úton saját honföldünkről is kiszoríttathatunk.

A távol francziától vagy angoltól, kiknek nyelve szinte igen terjed köztünk, nem félttem nemzetemet, nem a köztünk élő tót, oláh nép nyelvétől. Ez utóbbiak nem haladják meg a magyar népet míveltségben, de félttem a némettől, mely mint nemzet is tőszomszédunk, mely legnagyobb városainkba fészkelte magát, s ott mindannyi bástyákat képez a magyar elem ellen, és félttem főleg azért, mert nagy míveltsége csáberővel bír. Ezen német míveltség az, mely oly felette ragályos és vészhozó nemzetiségünknek. De félre ne értessem! Távolról sincs szándékomban a német ellen hazámfiában

---

*) A Kisfaludy-Társaság Évlapjaiban.

gyűlöletet gerjeszteni. Nem gyűlőlnünk kell a németet, hanem óvakodnunk tőle, mert nála nincs veszélyesebb elem nemzetiségünknek. A német nép mint nép is tiszteletet érdemel, de még nagyobbat műveltségéért. Becsüljük őt, tanuljunk tőle, ügyekezünk ismerni kivált tudományos kincseit, de ne úgy, hogy miatta elhanyagoljuk nemzetiségünket. Barbár nem vagyok, hogy a műveltség ellen buzogjak, de véteknek tartom, ha valamely nép önléte árán szerez műveltséget, midőn a műveltség a nemzetiséggel nincs ellentétben, sőt, ha a nemzetiségben nem alapszik, nem is valódi, hanem ál műveltség lesz és marad. Sokan tartják műveletlenségnek németül, akár beszélve, akár írva, egész a nyelvtani hibátlanúságig nem tudni, és hányan vannak ezek közül, kik a hazai nyelv tudására kényesek volnának. Hallgassuk csak politikai szónokainkat, papjainkat és színészeinket, hogyan beszél ezek nagyobb része magyarul. Ha a művelt angol és francia ily hibásan vagy ily gyakran nyers kiejtéssel, és vidéki szójárással beszélne, meg nem menekednék a hallgatóság gúnyaitól és a keserű kinevettetéstől. És a magyar gróf vagy báró, szónok vagy pap stb nem szégyenel úgy beszélni mint cseléde. Mindent kell az embernek tanulni ki műveltséget igényel, csak nyelvét nem akarja tanulni a született magyar, azt hívén, hogy az magától fog jöni. Hányan fáradnak közöttünk évekig, hogy jó francia kiejtést és hibátlan beszédet tegyenek tulajdonokká, kik egy napot nem szántak e tekintetben a magyar nyelvre. Ez oka aztán annak is, hogy sokan hiszik és beszélnek, miképen a magyar nyelv szegény, hogy magokat rajta jól kifejezni nem tudják, holott ők maradtak szegények, mert a becses kincset nem iparkodtak magoknak megszerezni. Ez utóbbi szavaimat ne értsék magokra azok, kiknek neveltetése szülőik vétke miatt fonák volt, és később ön szorgalmuk által ügyekeztek nyelvünket megtanulni, de nem vihették tökéletességre. Ezek tiszteletre méltók, bármi hibásan szóljanak is nyelvünkön. Az ilyeneket a világ minden kincseért sem

szabad gúnyolnunk, sőt a legnagyobb dicséretet és buzdítást érdemlik magyarosodásukért. Magyartalan neveltetésök szüléik vétke volt, nem övék. Az ilyenek csak bátran beszéljenek ha rosszul is magyarul eleinte; hibás beszédöknek éppen oly nagy mértékben van okunk örvendeni, mint nincs született magyarjaink durva szójárása és nyelvtani vétkekkel teljes beszédeiknek. Amazok a magyarság gyarapodásának, ezek ellenben hanyatlásának jelölői. Beszéd míveli magát a nyelvet is, és sokak használata által lesz az hajlékony, gazdag, könnyű. Egyes ember, bármi dús szellemével és kedélyével bírjon is népének, sem nem találja fel a nyelvet, sem nem csinálja. Csak a közös használat adja meg annak az életet és folyékonyt, csak az élet teszi elevenné. A leírt szó halott, melyet csak az ajak támaszthat életre.

Magunk vagyunk okai elsüllyedésünknek, s magunk lehetünk csak visszaállítói a nemzet újjá-születésének. Sem fejedelmek, sem kormányok nem kényszeríthetnek elfajúlnunk, ha magunk nem akarunk, és szuronynyal senki sem erőszakolhat ránk idegen nyelvet, mint Sopron egykori lángeszű követe mondá. Azért istenért! ébredjünk fel valahára, és ne feledjük el, hogy magyarok vagyunk és azok akarunk maradni. — Ne feledjük, hogy a magyar nemzet egy kis sziget a népek oceanjában, melyet idegen elemek világtengere csapkod, s egy felzúdult vész könnyen eltemethet, de nem oly bizonyosan, mint a csendesen és észre is alig vehetőleg áradó özön, hacsak szívünk minden dobbanása, eszünk minden gondolata nemzeti irányt nem vesz, és összevetett vállakkal, a legnagyobb egyetértéssel sziklafalat nem ügyekszünk rakni, mely daczoljon a fenyegető vészekkel, és ne engedje a csendesen harapozó kártékony elemet nemzetiségünk bástyáit aláásni. Fő figyelmünk legyen gyermekeink nevelésére. Távoztassunk tőlök minden idegent, kivált németet, mindaddig, míg a nemzeti szívök, s lelkökben kiirthatlanul meg nem gyökerezett. Isten a gyermekkornak adá

a legnagyobb fogékonyságot a nyelvtanulásra; ne vesztogessük e megbecsülhetlen adományt idegen nyelv tanulására, hanem őrizzük meg a hazai nyelv számára. Őrizzük gyermekeink szívében, mint Vesta szent tüztét, a nemzetiség szikráját. Magunkban pedig tegyük fel soha meg nem törendő fogadással, nyelvünkön szólani mindenütt, hol csak kikerülhetlen kényszer mást nem parancsol; őrizzük azt, mi magyar és nemzeti, minden jelekben, felírásokon, címereken, zászlókon, és soha egy perczig se feledkezzünk meg vérünkről, nemzeti becsületünkről; ismerjük mulhatlan kötelességnek mindazokat megtartani, és unokáinknak sértetlenül átadni, mit apáink a magyar faj virágzatára sok áldozattal szereztek, megőrizték, és nekünk örökségül hagytak. Becsüljük meg magunkat, legyünk büszkék, hogy magyarok vagyunk, tagjai isten egyetlen népének Európában, és egyetlennek talán a földtekén, eme testvértelen Phoenixnek, mely csak önmagából nyerhet életet, mely annyi balszerencse közt ezred éven át magát szabadsága nagy részét fenn bírta tartani; oly nemzet, melynek tündöklő múltja volt, és nagy jövője lehet. Ily nemzetnek, melyben századok vészeivel megküzdött és edzett erő volt és van, az emberiség ügyeért és érdekében is fenn kell maradni, és ily nemzet tagja lenni becsület. Nemzetiségünk álmos sülyedéséből újra fölébredvén, használjuk ez időpontot, mely kétségtelenül utolsó és eldöntő, mik maradjunk jövőre: magyar és független nép-e vagy mind nyelvben és szokásokban, mind polgári szerkezetben a németnek szolgája. Akarjunk lenni magyarok szívében, és szóval, és egészen, nem úgy mint eddig külföldieskedő korcsok, hanyagok, egykedvűek és elfeledkezők minden iránt mi nemzeti. Győződjünk meg, hogy a külföldieskedés természet elleni bűn, és a nemzet fölségsértése. Sokan nem fognak engem megérteni, feleslegnek tartandják szavaimat, és késő figyelmeztetésnek. midőn a buzgalom a magyar nyelv iránt oly észrevehető. Ez engem nem fog meglepni, mert fájdalom, nem kevesen vannak köztünk, kik érzelme és gon-

dolkodása nemzetiség tekintetében gyökerestül meg van romolva. Az ilyenek hidegek a nemzetiség iránt, nem tudják érzeni és megfogni azon szívszorongató, csillapulni nem tudó, örökké éber rettegést, mely jobbjaink keblét aggasztja e nemzet jövődjé iránt. A Italog megértetni oly hiú remény volna, mint vaktólszűnek megkülönböztetését várni. Figyelmeztető szavaimnak nem is tőlök reménylek sikert, hanem azoktól, kiket, születés, neveltetés, ajak által valódi magyarok levén, testvéreimnek nézek, kiket látnom, velök jobbat szorítanom oly jól esik, találkozom velök bárhol e hazának földén, kiknek erében magyar vér lángol, de ámulatban élnek, mintha az utolsó országgyűlési törvény óta minden meg volna téve nemzetiségünk és nyelvünk megszilárdítására. Ezekhez emelem szavaimat, hogy ébren legyenek, mert az utókor bírószéke előtt ők lesznek felelősek egy népfaj elenyészteért, melynek halálát a történeti Músa csak gyalázattal és rémképül fogja följegyezni a magokról bűnösen megfélemező nemzetek számára.

III.

A HIZELKEDŐ.

Nincs semmi is közönségesebb, alacsonyabb, megvetésre méltóbb mint a hizelkedő. Mézes szó, nyájas mosolygás lakja szünet nélkül ajkát, arcvonásit, s célja nem egyéb mint hogy megcsaljon. Egy valódi dögletes nyavalyája mind a nyilványos, mind pedig az elkülönzött társalkodási köröknek. Ez szünet nélkül lesen áll, s akármi történt legyen, azonnal kifürkészi, szalad ahhoz, kit érdekel, s felfútt pofákkal halmozza dicséreteit reá, sőt a csúszó féreg képes hizelkedéseit esküvéssel erősíteni, s minden szaváért becsületét adni

zálogúl. Ha gazdag vagy, úgy lepnek meg a hízeltedők, mint őszi legyek a mézet, követik minden lépteid, magasztalják tetteid mindenikét, sületlenségiden, mint valamely igen elmés ötleten (Einfall), kaczagnak, minden szavadat oly fontosnak s nevezetesnek találják, mint bölcs Salamonét. Ha megbárod valamely teted vagy szavadat, és miatta szemrehányást téssz magadnak, ő azonnal jelen van elmondani és fájlalni, hogy oly szigorú és oly kegyetlen vagy tenmagad iránt. Beszédei kiterjeszkednek mindenre ami csak tiéd, vagy távolról érdekel. Esküszik, hogy hitvesed remeke az asszonyoknak, gyermekeid a legjobb erkölcsűek, s neveltségök felmúlhatatlan. Még kutyád is szebb és szelidebb, mint minden másé, s téged az isten egyéb levegővel éltet mint embertársidat.

A hízeltedő, ez az emberiség söpredéke, mindenütt található; sem nyilvános helyen, sem otthon nem vagy tőle szabadon. Ha csak félig meddig ismerős is veled, köszönt, valahányszor lát, jóltevőjének, barátjának, pártfogójának nevez. Ha befúrhatta magát békes hajlékodbba, kezét szorít, öszveölel, nyájas bölcsölásokat téssen, meggyónja százszor, mely kimondhatatlanul szeret.

Fájdalom igen sok ember van, ki az igazságot nem szenvedheti, azért van oly sok ezernyi hízeltedő.

A hízeltedés a legkönnyebb mesterség, melyet csak gondolhatni. Ha tanácsot adsz, ítélsz, vagy igazságokat mondasz, szavaidnak mindenikét be kell bizonyítanod, s ha csálhatatlanul bebizonyítottad is, nem sokan fogják elhinni; ha hízeltedel és dicsérsz, nem kell bizonyítás, ez mindenkinek kedves, mindenki elhiszi. X. úr kérdezi tőlem, hogyan tetszik könyve, melyet néhány nap előtt ada ki? Azt felelem, hogy tökéletes, és ezzel eleget tettem kívánságának: de gáncsoljam csak, fedezzek csak fel benne hijányokat, minden szavamat, minden gondolatomat magyaráznom kell, s állításimat okokkal támogatnom, s meglátodhá nyszor fogja méregtől sápadtan és szikrázó szemekkel kérdeni: miért?

Annak megmutatása, hogy könyve rossz, több fáradsággomba kerülend, mint neki került írása.

Okos embernek semmi sem szerezhethet oly aggodalmat, mint ha hízkelkedő dicséretekkel halmozzák. Én még egy lelkes embert sem láttam, ki más szemébe dicsért volna, vagy ha igen, dicséretét bizonyosan titkos gúnypillantatok követték. Lord Chersterfield azt tanácsolja, hogy mindenkit csak távollétekor dicsérjünk. Ugyanezen író a hízkelkedőknek, ámbár reá szükségök nincs, a következő tanácsokat adja:

Ha e vagy ama személy hajlandóságát s barátságát meg akarod nyerni, lesd ki — legyen bár asszony vagy férfi — jelesb tökélyeit és szembetűnőbb gyengeségeit (mert gyengesége minden embernek van). Ekkor tökélyei iránt légy igazságos, gyengeségeit pedig nevezd dicséretes tulajdonoknak. A legcézirányosb eszköz van kezében, hogy magadat másokkal kedveltesd, ha eléggé gyalázatos tudsz lenni, oly tulajdonokat dicsérni másban, melyek benne nem találtnak, de kívánna, hogy találtnak. Ha például két költőt ismersz, kik mindketten írtak lyrai és drámai költeményeket, s egyiknek igen nagy lyrai, de semmi drámai tehetsége, a másiknak pedig épen ellenkezőleg, amazt mint dramatikust, emezt mint lyrikust magasztald, s bizonyos lehetsz barátságokról.

Az önszeretet a legnagyobb hízkelkedő. Gyakran azt hisszük, hogy a hízkelkedést gyűlöljük, holott csak módjával nem vagyunk megelegetve. Higgyétek el, nincs veszedelmesebb és tántorítóbb maszlag a hízkelkedésnél! Hány okos ember fejét tette már ez kerengővé! Boldog, kinek erő és férfúi lélek juta e kísértetek azédító gözei közt rendületlen állhatni.

IV.

A PÁRVIADALRÓL.

1.

Azon balítéletek között, melyeket a közvélemény támogat, nincs talán egy is, mely annyira kárhozatos, annyira józan észszel ellenkező volna, mint a párviadal (duellum). Nem csudálhatni eléggé, hogy a durva századoknak ezen vad szüleménye — melyet minden hajdankori előítéletek között, mint céljára nézve legneveltségesebet, következésére pedig legrémítőbbet, legelőbb kellett vala elirtani — a mostani emberibb s úgy nevezett felvilágosult korban is úzi dühös pusztításit, sőt, ami még több, azon néposztály között úzi, mely magát leginkább szereti műveltnek nevezgetni. Hazánkban, például, mind ekkorig hallatlan vala, hogy a faluk lakója, kit azonban a városi széllel bélelt fejü nyalka úrfi durva pórnak nevezget, úgy akarta volna ügye igazlétét bebizonyítani, hogy legény társa orrát elvágta, fülét megcsonkította, vagy ajkát leszelte volna. Sajnálatra méltó tévedése az emberi észnek! s annál sajnálatra méltóbb, minthogy közvélemény által támogatattik, mely erősebb egy napoleoni vagy caesari mindent legázló hatalomnál. Mennyi derék honpolgárnak, mennyi gazdag reményekkel biztató ifjúnak fürdött már e lángfegyverü daemon ártatlan vérében, s hány testvérnek, szeretőnek, anyának szerzett sírig tartó gyászt! Ma balgatagoknak kiáltjuk a lefolyt századok bíráit, mert a vétek felfedezésére forró vízben fürdették s izzó üszkökre állongatták a bűnöst, s ime magunk örültségét nem látjuk, midőn ügyünk igazlétét karddal erőködünk kivívni? Mily képtelenség hinni, hogy az igazság annak

felén áll, kinek keze karlforgatásban ügyesb vagy jobban tud tárgyára célózni. Nem mind, de higyétek el, nagyobb része annak, ki párviadalokban győz, garázd és részeges természetű emberekből áll, s ti mégis őket ártatlanok s igazak sorába helyezitek, azonban hogy a becsületes erkölcsű a jámbor vére kiontatik kezeiktől.

Ha azt, kinek feje szerelemtől elbódult, s egész nap hosszában kőbálványként utczán áll, szemeit kegyetlen szeretettje ablakára meresztve, bolondok házába zárjátok, mennyivel inkább kell elzárnotok az oly böszültet (vaesanus), ki párviadalban ügyekszik visszaszerezni becsületét, vagy bebizonyítani ügye igazlétét. Ez és amaz egyképen észbeteg: ti pedig emezt mint örültet elzárjátok, ki tán senkinek nem vét, amazt pedig, a dühös bolondot, ki gyakran legjobb barátja ellen húz fegyvert, nem éri utól törvényetek bosszúja. — Örültek házába vele, ki mást párviadalra hí! Ezen szer talán legalkalmasb leszen a közvélemény gyengítésére is. Halálos büntetésekkel még egy kormány sem érte célját.

Egy amerikai ember párpisztolyra hívatott ki, s ő kihívójához e levélkét írta: „Én a viadalhelyen nem fogok megjelenni két okból: vagy én löhetném meg az urat, vagy az úr engem. Sem ez nem szülne jót, sem amaz. Azért kérem, menjen az úr az erdőbe, keressen oly vastagságú fát, mint én vagyok. Álljon tőle lövetávolarra s lőjön. Ha meglöveni a fát, el fogom ismérni, hogy megsértettem, s bocsánatot kérendek; ha nem, akkor az úr ismerje el sértését, s bocsánatomra számot tarthat.“ Tanácslom nektek, ti józanabb rész! kövessétek az amerikai példát, melyet az is ajánlhat előttek, hogy éjszakamerikai. Vagy pedig, ha ez sem szerzene menedéket valamely párviadalos dühöncz ellen, válaszokat algyút fegyverül, mint egy bölcs pattantyús tett vala. Sok böszült jött már tréfa által is észére.

2.

B. WESSELÉNYI MIKLÓS VÁLASZA.

Nincs oly tökély, melyhez ne volna némi tökéletlenség csatolva, mint viszont nincs oly rossz, melyből megint valami jó ne fakadhatna. És így általában mindennek két oldala van. E szerint soha nem fogunk igazságos ítéletet valamely tárgyról hozhatni, míg azt csak egyoldalúlag fontoljuk, s az abból háramolható jót vagy rosszat viszonsúlyba nem helyezzük.

Az alapos ellenmondás nem csak elmebeli erőnk szüleménye; hanem úgy érzem, lelki tehetségink s természeti szabadságunk oly gyakorlása is, mely mióta a szózat emberek közt divatba jött, leginkább elesíté tudni-vágyunkat s valódi értelmességünket.

E szóbeli ellenmondás törzsökanyja az erőhatalom ellenállásának. Számtalan gyengéd, alig érezhető, érthető fonalak szövik e két tulajdont öszve; nem is volna igen nehéz megmutatni, miként hat egyik a másikra, s miként sodrották ez ellenlár-mázási s ellenállási fogatokba végre egész álladalmunkat, polgári sőt házi szövetségünket számtalan egyformaságokkal, majd engedve, majd tiltva, midőn szeget szeggel mozdítani, szemért szemet kívánni, tulajdonában senkit hatalmasnak nem vélni, erőszakot erőszakkal visszaverni: szabadságnak, emberi jusok sőt polgári kötelességek talpköveinek vélték; — ellenszólni, ellenállni végre a szabad ember igaza lón, kizárván másokat, s öszveforrott a becsülettel, az igaznak, nemesnek értelmével; — egygyé lett az élet legdrágább javával, a nemzeti szabadsággal. Ennek természetes következtetésében magokra ruházzák a nemzeti test egyes tagjai az ellenmondás, ellenállás, önvédés igazait, — s ebből erede a középkor igazság-szolgáltatásinál is a felek közötti párviadals pörintezés.

Innen származott végre már akkor, és szinte mostanig terjedt e viadal iránti véleményünk, hogy általa ellenmondási, ellenállási igazinkat feltartjuk, vagy más szavakkal, hogy becsületésünket azzal bizonyíftjuk be, ha ezea igazunkat vériünk felálldoztával is védni készek vagyunk.

Midőn azonban a Társalkodó 20-ik számabeli értekezés a következések rútsága s a történelhető veszélyek rettentőségénél fogvást a párviadalt, s az ezzel egybekötött természeti s polgári igazat, az ellenmondást, ellenállást a társaságból kizárni kívánja: a borzasztó jelenetek által bármily iszonyúra festett képek másik oldalát egy futó sugárral felvilágosítani azért is kívántam, hogy ezzel épen nem mást, mint — Galilei lábdobbantásaként — ellenmondási igazamat bizonyítsam bé.

Párviadalban ellenét, tán barátját is, megcsónkítani, vagy megölni, özvegyet, árvát vég inségre juttatni, talán egy agg atyának utolsó reményét, egyetlen fiát sírba dönteni — a legborzasztóbb vétkek közé tartozott mindenkor. Bölcs Mátyás királyunk már ezért tiltotta el a perintező párviadalt, mely törvényt Ulászló ismételvén, csak a katonáskodó király udvara körében, a táborozáskor engedtetett meg az; de mi okból, mi végre? — azt a törvény s történetírók tudatni velünk feledék, ámbár az esetek igazolják, hogy nem birtok, érték, tulajdon, hanem egyedül daliás szerelem, s a vele jobbadán párosult becsületérzés viaskodott legyen az ellenmondás s ellenállás ellen. E két fő s már magányosan álló okot végre eldönté Európában a szokás, eltiltá hazánkban dicső Mária Terézia 1752-ben, s azóta mai napig hosszú sorban következett párviadal-tilalmazó rendelkezésekben, hol száműzés, hol tíz esztendei rabság, hol vagyon- és becsületvesztés, hol végre vérpad-fenyegetőzés rovatott reá bírságúl; számtalan bölcs munka pedig éles ellenokokkal mutatá meg, hogy a párviadal rút állatiság, oktalan betyárkodás, s a becsület-megtartásnak vagy szerzésnek leghelytelenebb módja. — Ezeket a törvény, kormány, az ész mondá — számtalanszor ismétlé; nem követése pedig már számtalannak szabadságába, becsületébe, életébe került — mindazáltal még most is pártolják a legmíveltebb nemzetek a párviadalt.

Valljon hol gyökerezik tehát ezen igen igen csúdas védelme a becsületnek? Talán az emberi természetben mélyen gyökerező ellenmondási vagy ellenállási vágyban? vagy a polgári szövetség valami hibás fogalmában, vagy végre a századok szokási hatalmában; vagy miben másban?

Bármily szempontból vegyük a dolgot, a párviadal nagy csorba még is az emberiségen; nem is találhattam még mellette harczoló jelesb elmefogásra, mint azon állításra „hogy ezen nagy csorba, bizonyos rend mellett, talán nem oly nagy, mint azon mesterséges szégyengát, mely mögé a legdurvább rendbontó is elbújhatik, ha becsületelleni digressióiból szerencsésen haza tért.“ És hogy ez számtalanszor így történend, ne kételkedjünk, midőn naponként tapasztaljuk, hogy garázda sértés, sajnós ellenmondás, melyért törvény boszút nem áll, bíró elégtételt nem nyújthat időnknek hamisan állított szelleme.

Amit az értekezés írója a Szövetséges Országokban okoskodó falóvészről példa gyanánt említ, kérdés: ama bölcs valóban létezett-e ott valaha, s ha igen, számláltatott-e a becsületes társaságok legcsinosb vagy elmésb tagjai közé? Mert még azon tökélytől, melyhez mint ideálhoz mindenkor jobban jobban közelni szorgos tisztünk, igen távul vagyunk, hogy, míg epe, gúny, izgága s egyéb ingerlék van az emberi természetben s társaságban, addig ember embertársát ne sértené meg soha, a törvény győzne

minden egyes esetben, s képes lenne két fél közti apró sérelem iránt tüstént legegyszerűségeket szolgáltatni.

Tán eljutandnak ily dicső tökélypontra az egykor élendők — de addig is bizonyosan következőnek vélik sokan, hogy azon mocskos szokások: „akárkit megsérteni, az elégtételt az ellenértekezők háta mög: simúlva elkerülni, seregeseen hallhatólag kicsúfolni az egyest, s midőn az méltó haragjában megfordúl, a szikrázó szem s fenndőrgő korholás előtt gyáván elnémulni, a férfias kihívó szózatra pedig gyalázatosan pad alá bújni, vagy csoportosan lecsépelni a fegyvertelent, s a köz zaj miatt még a felelet terhét is elkerülni“ — csak igen hamar eltűnnek ott, hol ama kisebb, de annyival biztosabb, mennél célirányosb, rossztól, a kettős vitától, tarthatni.

V.

A NAGY ELMÉK.

A nagy elmék saját reflexiói világukban élnek. Szemlélődésök nem marad apró dolgokhoz tapadva, hanem megvetve hányják el a kislelkűség, a korlátozottság lánczeit. A társalkodási tónus könnyű, enyelgő, játszi, s elméncz embereket kíván; mert a társalkodás csak a felületeket érinti, a mélybe azonban nem hat. A tarka réti virágokból fűzött társalkodási nyelv elfonynyad a nagy szellem reflexiói világában. Reá nézve tehát valódi önmegtagadás volna, ha magát a semmit nem jelentő társalkodási gondolatjátéknak általengedné. Kevés nagy elmét mutathat még a világ, ki egyszersmind jeles társalkodó volt volna.

VI.

TÖREDÉKES GONDOLATOK.

EREDETIK ÉS KÖLCSÖNZÖTTEK.

1. Ki jó embert akar ismerni, keresse fel azt, kihez szerencsétleneknek van bizodalmok.

2. Ha igazság tartana ítéleteket, több dicsérő vers kárhozhatnék örök tűzre, mint gúnyírás.

3. Az igazság olyan mint az ágyú. Elsütni könnyű, de mennyköveit kiállani, midőn ellenünk szegeztetik, igen nehéz.

4. Kinek szíve környékén nagy melegség uralkodik, annak nem lehet tisztán látnia, szinte úgy mint meleg szobából izzadt ablakon által nem.

5. Az igen mézes barátok olyanok, mint az édes bor, melyet nem sokáig lehet tartani.

6. Próbálni akarod barátidat? Beszéld el nekik nyomorúságodat, szükségéidet : melyik ekkor segédkezet nyújt s nem hagy el, az valódi barátod.

7. A tenger, képe a nagy, erős léleknek. Vélnéd, hogy a földet kiforgatja sarkaiból, oly iszonyúan dühödnek hullámai, pedig fenekén fel nem zavarható nyugalom van.

8. Mi az emberhez legközelebb van, legtávolabb keresi. Fa árnyéka nyugalommal kínálja, ő pedig elhald mellette, s nyugalomát síron túl keresi.

9. Korunknak legkegyetlenebb satyrája az, hogy benne az ember képviselője ruha, az érdemé pénz.

10. A szegény falu harangja csak az éhezés és izzasztó munka óráit zengi; de a gazdagnak gyémánt

óramutatója a bosszúságnak és únalomnak perczeneteit is híven megjelenti.

11. Az emberek mélyebben hajlanak meg a tele erszény, mint a tele fej előtt.

12. A földön több szerencse van, mint szerencsés ember.

13. Az elménczség csak nyári ruha; az igazság minden évszakban használható öltözet.

14. A szemétdombot hiába takarja be a szerencse gazdag szőnyeggel: kedvetlen illata mindenkor át-párolog.

15. Minden elhunyt napnak fennjár szelleme, és kísérti az embert, vagy angyalként mosolyogva, vagy fúriaként fenyegetve.

16. A valódi elmét az bizonyítja be leginkább, hogy minden bolondok összeszövetkeznek üldözésére.

17. Az igen nagy szerencse, hogy az okos nem oly könnyen lehet esztelenné, mint a gazdag szegényyé.

18. Az ember semmiével sincs e világon oly igen megelégedve, mint eszével, s annál inkább, minél kevesebb az.

19. Hogy lehessen ember a világon minden előítélet nélkül, ezt hinni a legnagyobb előítélet.

20. Az emberismeret oly könyv, melyet a szerző gyakran saját vérével ír.

21. Hatalom a szenvedély kezei között nem egyéb, mint égő fáklya az őrült kezében.

22. Ki másnak homályt akar szemére vetni, tekintsen elébb saját belsejébe, ha ott elég világosság van-e. Alkonyban az igen olvasható írás is olvashatatlan.

23. Midőn művészek természetet emlegetnek, mindig alatta értik az eszmét, a nélkül, hogy világosan magok is észre vennék.

24. Így járnak azok is, kik kizárólag a tapasztalást magasztalják: nem gondolják meg, hogy a tapasztalás csak félig tapasztalás.

25. Ha az embereknek csak tizedrésze bírna tűrhető észszel, akkor reménység lehetne, hogy a világon ész fog uralkodni.

26. Ki napjainkban a művészetről írni vagy épen vitatkozni akar, szükség, hogy legalább sejtései legyenek a felől, mit a philosophia korunkban tett és folyvást teszen.

27. Ki egyetlenegy lapból akarna megbírálni egy egész könyvet, azt bolondnak tartanók; az embert pedig egyetlenegy tettből megítéltetni, minden nap tapasztaljuk.

28. Azt jobban szoktuk szeretni, ki bennünket csodál, mint azt, kit mi csodálunk.

29. Ha bennünket belső bíró nem kárhoztat, könnyű szívvel fogjuk hallgatni embertársaink kárhoztatását: ellenben a külső bíró feloldozása lever, ha ezen feloldozást a belső inquisitor alá nem írja.

30. Hol csak jéghideg ész uralkodik, ott rémítő keménység, hol pedig csak jó emberi érzések, ott gyengeség van. Legjobb életpálya az, hol a vitorlákat érzés dacsasztja, a kormányt pedig ész viszi.

31. Ki ma megvallja, hogy tegnap hibázott, azt bizonyítja, hogy ma bölcsebb, mint tegnap volt: nem kellene tehát annyira vonakodnunk a mentegetőzés, s bocsánatkéréstől.

32. Kit dicséret vagy gáncsolás felfuvalkodottá teszen vagy lever, az épen oly mértékben gyenge, milyenben elbizott az, ki a dicséretet s gáncsot egykedvűleg veszi.

33. Az emberek oly sokat beszélnek a francia forradalom s annak iszonyúságai ellen: pedig Sulla Rómába menetelekor egyetlenegy nap többet dühödött mint az egész francia forradalom.

34. Ki rossz emberek társaságában nem tud megmaradni, az még keveset forgott a világban; az pedig, ki az ilyenek társaságát egykedvűleg nézi, vagy tán gyönyört is lel benne, felette sokat forgott a világban.

35. Hogy egy bohó több magához ~~.....~~ tud

csinálni, az igen rosszúl van; de még rosszabbúl, hogy egy gaz tíz magához hasonlót csinálhat. Legkevesebb maradandó proselytái vannak az észnek.

36. Hogy akinek nincs barátja, nem is érdemel azt, talán csak félig igaz állítás; de azt, hogy akinek ellensége nincs, nem érdemel barátot, meg lehetne bizonyítani.

37. Hol a becsületes ember félni kezd, ott a gaz azonnal felbátorodik, és viszont.

38. Az úgynevezett pártatlanság nem egyéb képtelenségnél. Mindenki csak a maga módja szerint eklektikus, még a dogmatikus is. Egészen pártatlan csak a tudatlan lehet. De minek is azon kényszerítés, melynek magatokat az objectivitas pajzsa alatt alávetitek? Ismerje mindenki a legjobbat, és tegye annak mértékét a többihez. Mi vált volna Winckelmann Művészettörténetéből, ha ő az aegyptusi művészetet a görögnek mellé rendelte volna? Egy régi történetíró sem pártatlan; mindenik ön meggyőződése szerint pragmatikus. A mostaniak a legfenségesb tárgyon is aggodalmasan fürkészik az árnyékoldalt, csakhogy pártatlanoknak lássanak.

39. A lapidáris stílus képviselője a római karakternek. Nem úgy tetszik-e, midőn Tacitus Annálisait olvassuk, mintha epitáphiumokat olvasnánk? Egész munkája népének epitáphiuma. Óbelőle lehet Rómát és Xenophonból Görögországot megérteni.

40. Résztelenség és hanyagság életünk megölő ördögei. Folyvást munkál az indolentia henye mindenhatóságával egyesek, valamint az egész romlásán. Minden erőt, melyet az akarat és férfiaság adnak, a jónak ezen pusztítója ellen kell fordítanunk.

41. Szegénység és külső nyomások semmi; de borzasztó a nemesnek sorsa, mely őt tehetetlenné teszi, és a köznép kénye alá veti.

42. Ha az ember hibázott, másokra szokott bosszankodni.

43. Az ember szerelem nélkül egy ég nélküli tájkép; iparkodás nélkül egy folyótlan vidék.

44. A világ érzeni szokta egy jeles lélek felsőséget: s ezen érzését fitymálásokkal jelenti ki, mert szeretne annak hatalmától megszabadulni; de csak szeretet és elismerés adnak valódi szabadulást. (38—44. *Feuchtersleben.*)

45. Az ostobaság szikláin minden ész hajótörést szenved. Rosszúl tanultakat lehet tanítani: de butákat semmi sem győz meg.

46. Hallgatni legjobb ott, hol az ellenmondás tehetetlenségből ered. Folytatott bizonyítgatások által az ember saját méltóságát áldozza fel.

47. A félreismertetés oly közönséges sors, hogy szinte szégyen annak elviselésében gyöngeséget árulni el.

48. Ne magyarázgassátok önmagatokat, mert a bonczolgatott dolgok nem igen becsültetnek. Mutakozzatok messziről is, mert a közelségnek oly hatása van mint a mikroskopnak s a profánus szemeknek, kiknek csak egész arcotokat kellene látniok, megmutatja rajtatok még a legkisebb bőrfoltokat is.

49. Nagyságtokat inkább érezze az ember, mint lássa.

50. Ki nem tud egykedvű lenni, legalább mutassa magát annak. Semmi sem erősíti a lelket jobban mint a nyugalomnak erőszakos színlése.

51. Egyike a divatba levő hibásabb képzelődéseknek, hogy a genie, mint az ártatlanság, semmit sem tud maga felől. A genie, épen azért, mert genie, csakhamar észreveszi a maga és mások állását; nem titkolhat el maga elől semmit és így magát sem; általában a genie szellem és belátás, nem pedig mint oly sokan hiszik, valami csodálatos, és rendkívül ügyes butaság.

52. A theoria nem gyökere, hanem virága a praxisnak.

53. Az által ritkán használunk, ha igazságokat mondunk ki, tanításokat osztogatunk: sokkal inkább avval, ha izgatunk, problémákat állítunk, ellenmondásokat gerjesztünk, érzésekhez szólunk. Az utat meg

lehet ugyan mutatni, de menni mindenkinek magának kell.

55. A művészet munkái jobbitják erkölcsünket, mert azt mi bennünk jó, felszabadítják, álláspontunkat fölemelik, belsónket tisztítják. Mi javulunk, ha a művész csupán saját céljait tartja szeme előtt, és a tulajdonképi, közvetlen erkölcsi tanításokat anyáknak és a vesszőnek hagyja.

56. Az ember ravaszabb lehet, mint egy másik ember; de nem lehet ravaszabb mindeneknél.

57. A vizsgáló tehetség legnagyobb hibája nem abban áll, ha a célíg nem hatunk, hanem ha azon túl megyünk.

58. Minden valódi genie annyi természeti vídamsággal s élénkséggel bír, mintha a genie meg sem vónúlhetne. A vonások, melyeket az ifjuság egyképzeménydús lelkület táblájára ír, soha sem törlődnek le arról egészen; láthatlan sympathetikus írás az, mely lassanként olvasható lesz a melegség és világosság befolyása által. Hozz egy geniet bizalmas érintkezésbe az ifjusággal, s ifjú lesz, mint maga az ifjuság.

59. Erős érzelmű, s egyszersmind lángeszű férfiak gyakran féltékenyek saját geniejök iránt. Tudják, mennyire különbözik gyakran a genie a szívhez szóló, szerelembresztő valamitől, s félnek, hogy nem magokért, hanem tulajdonaikért szerettetnek.

60. A szerelemből kötött házasságok gyakran legkevésbbé szerencsések. Az ember oly hévvel eped szerelem, és csak szerelem után; s végre a szerelem is csak egy jó a többi közt.

61. Mindig fiatalok vagyunk, míg fiataloktól szerettetünk.

62. A becsület, mindennapos értelemben, egy röpke, árnyékszerű kísértet, az idő és véleményének visszasugárzása. Az igazság ellenben valami tartós és szilárd, s igazságból származik a valódi, nem hamis, becsület. — Becsület úgy áll az igazságszeretethez mint virág a növényhez — az ennek kifejlése, szü-

löttje. — Azon becsület, mely nem igazságszeretetből ered, csak festett rongy; — mesterséges rózsá, melyet a társaság divatúrusai valódi helyett szeretnének ránk kötni.

63. A szépség kettős áldás; boldogítja azt, ki látja, s azt, ki bírja. — A szépség gyakran következzése s oka a jóságnak. Szelíd lélek, szerelem teljes szív gyakran kifejezzék a szemekben, ajkakon, homlokon, s okai lesznek a szépségnek. Más részről azok, kik szerelemgerjesztő tulajdonokkal, szíveket felnyitó kulccsal bírnak, rendszerint hajlandók a világot boldog szemmel tekinteni, vidám s nyájásnak lenni, reményleni és bízni. Azon csodálatban, melylyel egy szép arczatnak hódolunk, több bölcsesség fekszik, mint a nagy tömeg gondolná.

64. Sokat tesz házastársaknál a szokás varázsereje. A hosszas egyetértés kibékíti őket egymás gyöngöseségeivel, hiányaival, hibáival; s a másokkai hasonlítás méltánylan tanítja egymás jobb tulajdonait. Férj és feleségnek több mint egy közös érdeke van, úgy hogy ha az élet hullámi közt bizonyos időhosszat hánykódtak, a kezdetben fájdalmas és keserű láncz kényelmessé, s elviselhetővé lesz; s ha egyiknek természete sem kiállhatlan, az ami kezdetben nyomasztó járomnak tetszett, végre társas kötélle válik. — Tépní kezdik a körökben fekvő rózsákat, a nélkül, hogy elysiumi amaranthok után sovározzanak.

65. A háziságukban legszerencsésb emberek házon kívül is legmunkásbak. Az otthoni önjólézzés megkivántatik az egészséges munkásságra; s a levertség és elhagyatottság komor érzelme a legerősb férfit is álmodozóvá teszi. A remete ellentéte a polgárnak, s a házi istenek mindennél jobban lelkesítik az embert.

66. Hibás vélemény, hogy a szenvedélyek az ifjaknál legerősbak. A szenvedélyek nem erősbak, hanem a felettök uralkodás erőtlenebb. Könnyebben gyúlnak, könnyebben láthatók, de nincs annyi erejök, állandósággok, oly központosútt és tartós energiájok, mint éret-

tebb években. Ifjukorban szenvedély szenvedélyt ér, s egyik a másikon megtörik, mint habok a sziklán, míg a szív saját zajában lecsöndesül. Férfikorban a nagy tenger nyugodtabb, de mélyebb; csöndje jelenti hatalmát, s hullámozása iszonyúságát, ha a fergeteg feltámad. — Ifjukorban a szerelem mindig csattogtatja szárnyait, de mint madarak aprílban nem épít még fészket magának. Hol a reménynek, a nyárnak, oly hosszú pályája van nyilván, ott a mai csalódás helyére holnap új tárgy lép. De ha az élet azon korát értük el, melyben érezzük, hogy a kialudt fény, az elhervadt utolsó rózsza veszteségét semmi sem pótolja többé, a szerelem oly kincsünké válik, melyet egy fősvény aggodalmas természetével őrzünk s gyűjtögetünk. Némi melancholia, mely a bírás örömeivel vegyül, csak neveli annak ingerét.

67. Európa minden felvilágosult országa átmeneti állapotban van. De sehol sincs ez oly élesen kifejezve, mint Franciaországban, melyet az európai polgárosulás tűzhelyének nevezhetni. Itt minden töredékes, határozatlan, s félig fejlődött, amihez a társaság szelleme kötve van; a régi romokban hever, az új nincs rendezve. Egyetlen ország, hol az építőelv egyenlépést nem tartott a rontó elvvel. A múlt ki van törölve, a jövő hasonlít távol föld árnyékához fürgeteges, hullámozó tengeren.

68. Egy pillantatok az életben halálos gyötrelmet, de az élet maga áldás. Az élet egy nagy titok, mely gúnyol minden számolást. Soha sem mondhatni: „A ma nyomorult, tehát a holnap is az lesz.“

69. Kora években s ártatlan lelkületeknél sokáig tart, míg a szerelem, ha rögtön ébredt fel, egész tisztaságban s nyíltságban mutatkozik. — A szerelem, első tökéletlen, borongós alakjában, nem egyéb, mint egy tárgyra központosult képző erő.

70. Az emberismeret ritka, s ki vele bír, megérdemli, hogy uralkodjék. De ovakodva kell használni és csálhatatlannak nem tartani.

71. Valamint a fejr szín nem szín, hanem minden

színek nemléte, úgy az ízlés, nemléte minden olyannak, ami rút és botránkoztató.

72. Rossz társaság hasonlít az ebhez: azt mocsolja be leginkább, kit legjobban szeret.

73. Ki egy hazudságot mond, nem gondolja mi fáradságos foglalkodásra adta magát; mert azonnal kényszerülve van húsz más hazudságot kigondolni az elsőnek igazlására.

74. A gáncsolat adó, melyet egy ember a többinek fizet azért, hogy szabad legyen jelesnek lennie.

75. Vannak emberek, kik csak akkor hallanak, ha füleik levágnak.

76. Gyermeknek nincs szükségesebb iskola mint a türedelem, mert vagy az akaratot kell megtörni a gyermekkorban, vagy a szív fog megrepedni a nagy korban.

77. Illik, hogy az, kire haragszol, méltó legyen haragodra.

78. Egy bálterem! minő színpad, mint elkoptatva regényekben s közéletben! — s mégis a báltermek egészen saját karakterrel bírnak, és saját érzéssel lépnek meg mindenféle lelkületet és kort. — Van valami a világításban, embertolongásban, zenében, ami a képzelettel s romanticával rokon gondolatokat ébreszt. — Bizonyos kort túl élt emberek előtt melancholikus hely. Feléleszti azon világosb és kellemesb képeket, melyek az ifjúkor csapongó vágyaival összefüggenek, árnyékokkal, melyek szerelemnek tetszettek, de az nem valóznak. Számos kora és kedves emlékezeteink vannak összefonva ezen sima pallókkal, fájdalmasan víg zenével, s azon nyugalmas szögletekkel és zugokkal, hol a szív körül repkedő, de azt mélyen nem érdeklő, beszédek tartattak. Azon komorabb bölcsesség korában, mely a szenvedélyeket követi, magánosan és rokonszenv nélkül látjuk az alakokat bolygani, pillangók után, melyek nem vakítnak többé, virágok közt, melyeknek nincs előttünk illata. — Bárhonnét jöjön, de igaz,

hogy ezen jelcnések legerősben emlékeztetnek az ifjúkor eltűntére! — oly közel érintkezéske jövünk ott az ifjúi, röpke örömökkel, melyek egykor mulattatának, s melyeknek most virága hullott. — Boldog az ember, ki a zengő czimbalomtól s képtártól elfordúlhat, otthoni nyájias szívre s mosolygó szemre gondolva. De kinek nincs otthonuk, — s ezek száma nagy — sehol sem érzik élénkebben remeteségüket, mint ily tolongásban.

79. Minden szerencsétlennek van igénye segedel-münkre. Itt nem szabad kérdeni: megérdemli-e: ő maga-e oka bajának? Itt segéllni kell, és késedelem nélkül.

80. Ki türedelmét akarja gyakorolni, foglalkod-jék kertészettel; itt minden várakozás, remény-és tü-relemből áll. A természet semmit sem tesz elhamar-kodva. Ő sikeresen alkot, és sokat, és sebesen, de ovakodva és biztos meggondolással.

81. Semmi sincs szebb és meghatóbb, mint a ha-rag, melyen szerelem sugárzik át.

82. Az embereket előítéleteik- és gyöngeségeik-ben gyámolítani nem, de kímélni kell.

83. Ha elménczséget mondottál, felejtsd el azon-al: butaság színét viseli, ha ismétled.

84. Geniális emberekkel nehéz viszonyban állni: ők sokat tesznek szabályon kívül.

85. Az emberekről csak holtok után lehet okosan itélni; élőkben nem enged az irgység.

86. Gyöngéd figyelmeik finom szívképzést ;bizo-nyítanak.

87. Élni annyit tesszen, mint egész komolyság-gal munkálódni.

88. Őrizkedjél a szükségtelen levelezéstől, mint a szükségtelen beszédétől; mindkettő kicsin bűn, mely nagyobbakra csábít.

89. Rendszerint mást hallanak az emberek, mint amit mondu-k.

90. Az minden esetre nevezetes, hogy az emberi törekedések egyik osztályában sem lettek az igaznak és szükségesnek elvei oly közönségesek, mint a politikában. Elbámúlunk, ha időszaki s más iratokat olvassunk kortársainkról, kik a státus legfőbb érdekeiről szólnak, mily elismertek- s érvényeseknek találtnak a gondolkodás legutolsó eredményei, a keserű historiai tapasztalások gyümölcsei. Más kérdés azonban, valljon ezen elismerések az étellel egybenőve vannak-e, valljon nem csupán szavaknál maradnak-e, mialatt a cselekvést más érdekek határozzák el? Szomorú valóban, ha azt találjuk, hogy éppen ezen osztályban a bölcsesség szavával a legborzasztóbb szenvedélyek, a legmélyebb egoizmus vértetzi be magát, elannyira, hogy aggodalommal kérdehetnők magunktól: fog-e valaha, és mikor, ezen halálos visszavonás csillapodni vagy szűnni?

91. Mint a persák a napnak, úgy fognak egykor a népek a művészetnek hódolni.

92. A valódi, itt vagy amott, ha elismertetni nem, éreztetni bizonyosan fog, és ez elég. Semmi sem marad a földön nyom nélkül, jó úgy mint rossz. Minden, vetés és mag az öröklét szántóföldén.

93. Ügyekeztek minden ember saját körében a lehető legnagyobb tökélyre; minden foglalkodás, sőt minden kézmű, ezer okkal és lehetőségekkel bír, a legnagyobb virtuositást elérhetni; még az ács is iparkodik saját mesterségében egyetlen lenni. Maradjon minden ember annál, ami hozzá illik, amit választta, s törekedjék abban mester lenni és maradni. A jelesség és tökély a legalantabb osztálynak, a legközönségesebb foglalkodásnak is becsületet és táplálatot szerez. Ezen ponton az emberek mind egyenlő születésűek, s egy vonalban állanak.

94. Minél tisztábban viseli magát az ember, annál bátrabb; az elpalástolt tekintetek féltékenyek.

95. Erkölcsiség, közigazság s becsületesség egyedül méltó s biztos alapjai kormányok s azok politikájának; a machiavellismus elébb-utóbb vészhozó. Napo-

BAJZA VEGYES IRÁSAI.

leon nem hívé az erkölcsi eszméket, s azok hatalmát a népek fölött — s megbukott! A Bourbonok nem hívék a népszabadság szeretetének erkölcsi hatalmát — s megbuktak! — Szerencsésbék lesznek-e az újabb kételkedők? — Mi messze áll politikai *ravaszágtól* a politikai *bölcsesség*, s jaj az emberiségnek, ha valaha sikerülhetne a növekvő elerkölcstelenítés, az emberek napoleoni elaljasítása által az erkölcsi eszmék erejét megsemmisíteni. — Miért lennének a királyok e világon, ha nem azért, hogy általok a magasb erkölcsi eszmék, a nemzetek valódi becsülete, képviseltessenek, védessenek s erősítessenek? (*Welcker.*)

96. Mi az okosság? mindenek bolondsága! s mi a bolondság? egyesek okossága. Mit neveztek igazságnak? a százados korra jutott csalódást; s mit csalódásnak? az igazságot, mely csak perczig élt. De ha e percz éltünk utósója, ha nem következik utána, mely csalódásunkból kiragadjon, oh, akkor a percz csalódása örök igazsággá lesz. Szép a hős halála, ki hitért hal meg! Semmiért mindent nyer.

97. Az asszonyok sorsa a társas élet minden műveltebb körében nagy mértékben természetlen és boldogtalan. — A pór és hitvese egyenlő lábon állanak egymással — még arra tekintve is, mit dicsvágyok átkarolhat. Az egyik fél pályája nem gátolja a másikat — hasonlók egymáshoz a teherviselésben, s e teher: foglalatosság. A férj munkája nem engedi az asszonynak, s nem kényszeríti azt, hogy foglalkozás nélkül legyen. — Így van-e ez a főbb rendűek nejeivel is? a nemesek, státusférfiak, jogtudósok, kalmárokéival? — Nem! ezen hivatalokban a férfiak dolgaik után látnak, melyekkel a nők nem bírnak, hacsak naponként kötéssel s papagájjal nem foglalkodnak. Henyélnek, s henyélve képzelődésöket, szíveiket mulattatják. Szerelmesek s nyomorúk lesznek; vagy erényesek maradnak s halálra unatkoznak a környező végetlen egyformaságban; vagy lelköket, szellemöket s karakteröket kisszerű apróságokra darabolják fel, mert ha meg nem akarnak mere-

vülni, egyedül ezekhez folyamodhatnak. — Igen! saját-ságos átok nyomja e nemzet, melyet a férfiak tekintetbe nem vesznek! A nagyra törő nő, egyszer férjhez menve, nem talál pályát dicsvágyának; dicsvágya szétrágja elégteltségét, a nélkül hogy valamiben pótlék táplálatot lelhetne.

98. A szabadság a sírban is folytatja életét, s növekszik, míg a koporsót szét nem töri. Ezt a sírásók megjegyezhetnék magoknak! (*Bulwer.*)

99. Hogy a szerelem tartós legyen, sok stádiumon kell a vallomás és birtokbavétel közt átvándorolnia. A kétkedés, tartózkodás, első kézszorítás, első csók mind megannyi nyugpontjai az emlékezésnek. Későbbi elhűlés pillanatiban ki kell a léleknek a jóllakott jelenből ragadtatni, s gyöngéd és emelő emlékezések millióinak karába vetnie magát. Ily emlékezések által felifjúl a szerelem. Az állandóságot erőben tartó varázserők minő tömegét, szelíd szemléletek minő gazdagságát játszsza el a szerelem, melynek emlékezése a birtokbavételnél kezdődik.

100. A népek elpirulása nem a szemérmes leánya rózsapirjához hasonlít; haragos és vészjelentő éjszaki fény az.

101. Börne Napoleonról: Költőnek megbocsáthatni, ha csodálja Napoleont, ki maga is költemény, de soha sem bocsáthatni meg a philosophusnak, ha őt szereti. Őt szeretni! — Egyebek csak *elvehették* tőlem a szabadságot, ennek önként oda adhatám azt. Egy hőst szeretni, ki magán kívül semmit sem szeretett, egy szívtelen sakkjátékost, ki az emberiséget faként használta, s játék után elvetette? — Hogy az örült emberek mindenkor azt szerették legjobban, amit leginkább kellett volna gyűlölniök. — Valahányszor isten az emberiséget mélyen meg akarta alázni, nagy embereket küldött annak.

102. Sajtószabadság az egy nemzetnek, mi a lelkiösmeret egyes embernek. Valamint ez figyelmezteti az egyént minden jóra s rosszra, amit elkövetett: úgy a sajtó egész nemzeteket. (*Staelné.*)

103. Kik a nép felvilágosodásától veszélyt várnak, hasonlítanak azokhoz, kik félnék, hogy a mennykő üt a házba, mert ablakai vannak, holott az soha sem az ablakon, hanem csak annak ólom szegélyén vagy a kémény füstjével fut le. (*Jean Paul.*)

104. Az emberben egy mennyei hang lakik, mely által magához az istenséghez hasonlóbb leszen. A *könyörület*nek szózata ez, midőn szelíden, mint égi dal a tavasz leheletében, lebeg a nyomor sötét üregébe le.

105. A mi minden sírhalomnál gyötör bennünket, ezen gondolat az: „Ah mint akarnám, hogy szerettelek legyen, jó lélek, ha eltünésedet előre tudtam volna.“ Oh hogy senki közölünk, egy holtak kezét megfogva, nem mondhatja: „Halvány ember, én neked egész tünékeny éltedet megédesítettem; én e te megtört szívednek nem nyújtottam csupa szeretetnél, csupa örömnél egyebet.“ Hogy mindnyájan, miután végre az idő, a gyászolás, az élet tele szíveinket nemesebbé tette, hasztalan sóhajtásokkal kénytelenülünk a sírok halmai alatt fekvőkhöz lépven felszólalni: „Oh, mért, miután most jobb, szelídebb vagyok, miért most nem bírhatlak, nem szerethetlek titeket — oh, hogy a jó kebel már átlátszó s betörött, és szívvel többé nem bír, melyet most jobban szeretnék, s nemesebben örvendeztetnék meg mint ezelőtt.“ — Mi marad egyebünk még, mint néma bánat, s szakadatlan keserű könyek? — Nem, marad még valami jobb számunkra: — melegebb, hívebb és szebb szeretet azon szívek iránt, melyeket még nem vesztettünk el.

106. A féltékenység íróban erény, mely fölemeli a középszerűt. — Szeretőknel ezen szenvedély halálos lehet; férjekben rendszerint nevetséges.

107. Bossuet azt mondá: „Képmutató kétféle van olyan, ki elvből csal meg, és olyan, ki udvariságból. Amazok nekünk, emezek magoknak ártalmasak.“

108. Egy valódi jó barátért nem oly nehéz meghalni, mint nehéz jó barátot találni, kiért érdemes lenni meghalni.

109. A szerelmet ábrázolni épen oly nehéz, mint magát az istent: az a teremtő erő maga; lehelete hívta elő e világot a semmiségből, és ada bele életet.

110. A nő megismerésére alkalmasb eszköz egy órai néma figyelem rá, mint hosszas beszélgetés; mert a nő jobban tud szavain, mint tettein uralkodni.

111. A könyvek közt a zsebkönyvek, a temetések közt a gyermektemetések piperéztetnek fel leginkább. Hihetőleg azért, mert zsebkönyvek és gyermekek még ártatlan korukban meghalnak, s rövid életüket legalább szempillantatra feltűnővé akarják tenni a szemnek.

112. A férfiak tizenöt éves korukban minden leányba szerelmesek, húszban sokba, harminczban rendszerint csak egybe.

113. Negyedik Henrik, ki idősbiknek neveztetett, ezt mondá többször: Sokan nagy ismeretekkel bírnak, de magát jól senki sem ismeri.

114. Minden nemzetnek saját jelleme van, saját erényei és vétkei, és bizonyos bohóságai, melyek által magát másoktól megkülönbözteti. A különbség még inkább feltűnő szokások és fogalmakra nézve. Az európaiak balról jobbra írnak, a zsidók jobbról balra, a kínaiak felülről lefelé: így van a vélemények és szokásokkal is, melyek egész a vallásig minden népekre kiterjednek.

115. Az érzemények csillagok, melyek csak derült égnél világítanak; de az értelem iránytű, mely a hajót még akkor is vezérli, midőn amazok rejtvék, s már nem világosítanak.

116. Ártatlanság! csak ha nem ismered magadat, mint a gyermekkori, akkor vagy az; öntudatod a te haláloed.

117. A legutósó és legjobb gyümölcs, mely későn érik egy mindig meleg kebelben: okosság a zsarnok — türelmesség a türelmetlen —, melegség az önző —, és emberszeretet az embergyűlölő ellenében.

118. A jó költő fejedelme az érzelmeknek. Minden nemes kedélyűek alattvalói.

119. Hidd, ha akarod — mond egy török közmondás — hogy a hegyek kimozdúlnak helyeikből, de azt soha se hidd, hogy valaki jelleme megváltozzék.

120. Az erős tölgy századokig ellenáll a viharoknak, végtére ledönti a fejsze és árboczt készítnek belőle. Itt ismét viharokkal daczol mind végiglen. Képe a szilárd jellemnek.

121. A bölcs sebesen hajtja végre, mit hideg vérral kiszámítva kezdett.

122. Ne higgy annak, ki mindent, mi szép és jó, aranyhoz hasonlít.

123. A túlságos szerénykedés alatt rendszerint titkos gőg lappang.

124. Annyira csodáljuk Anglia alkotmányát! Pedig az, mi e ritka alkotmányt oly nagy mértékben jótékonyná teszi, a földművelő, polgár, gentleman hon-szeretete, nagylelkűsége, függetlensége. E szívekbe, melyek szabadon dobognak, oltunk csak rabszolgai érzelmeket, s meglátandjuk, mit gyümölcsözendik alkotmányuk szép palládiuma.

125. Nép, mely jogokat még bír, rabszolgaság által leméltatlanítva még nincs, kész hona, szülőföldre, háza s birtokáért vérét s vagyonát feláldozni, midőn az emberi méltóságából kivetkeztetett rabszolga nem is mozdúl.

126. Egy alkotmánynak sincs tartóssága iránt kezessege, hacsak kevesek élő jogait elismerve, nem az egész nép szívében él.

127. Vagyonosság és erkölcsösség előmozdítják az élet tartósságát.

128. Kis elmék olyanok, mint az alacson termetű emberkéek: hogy észrevétessenek, lábújhegyre állanak.

129. Taníts meg, istenem, az embereket ismernem: imádkozék egy persa király, midőn trónjára lépett;

s bölcs vezírje így szóla : keresd azokat, kik téged nem keresnek.

130. Az erény belső szépség, valamint a szépség külső erény.

131. Csak kis lelkek hajlanak meg a nagyság előtt: egyedül az erény csodálatra méltó.

132. A hiúság többnyire szavakban fejezi ki magát, a szerénység hallgatás által.

133. Az elbizottság oly neme a hazudságnak, melylyel a gőg magát csalja.

134. Azok, kik az állodalmat sarkaiból kiemelik, rendszerint elsőbbséget szoktak lenni, kiknek az lerogytában fejökre szakad.

135. Ki szerencséje tetőpontjáról lebukik, régi fényét nem tudja elfelejteni. Ki porból emelkedik fel, rendszerint elfelejti ami volt. Amazt kínozza az emlékezet, ennek pedig üdvösségére volna.

136. A divat legtermékenyebb anyja a bolondságnak, hihetőleg mert maga is főfő bohó.

137. Semmi sem biztosítja a szív nyugalalmát anynyira, mint a lélek foglalkodása.

138. A történeti Musa elbeszéli, ki pusztítá el ezen mezőket; valljon nem jobbat tenne-e, ha elmondaná, ki ülteté be s ki tevé termékenynyé?

139. Régi szabály, hogy a szemtelen tud szerénynek látszani, de a szerény nem soha szemtelennek.

140. Különös, úgy mond Lichtenberg, s én mindig mosolygva emlékezem rá, hogy Lavater a korabeli írók orrán többet talál, mint a világ az ő írásaikban.

141. Mi boldogul élhetne sok ember, ha mások dolgaira oly keveset ügyelne, mint magáéira.

142. Sok ember van, ki csak azért olvas, hogy gondolkodnia ne kelljen.

VII.

AZ ARISTOKRATIA.

Egy névtelen német író munkájában *) következőket olvashatni az arisztokratiáról:

„Az arisztokratia volt az, mi az aegyptusi katonai és papi osztálynak oly nagy hatalmat adott, mi a két ezer év előtt tűzhelyétől és honából elűzött zsidó nép törzsökeit még ma is éles különválásban és ismeretlen elődök elsősegeinek nevetséges hitében tartja; arisztokratiának neveztetett ama görög oltványág, mely a római státusfába oltatván, a világot bilincsekbe verte és századokon át karddal mérte az igazságot; arisztokratia vitta a sötétség századaiban a guelfek és gibellinek dühös harcát; arisztokratia állítá Velenceze kised státuspolgárát oly szédítő magasságra; arisztokratia festette a Themét királyvérrel, ez játszsza ki ma is a kormányok szándékát a népterheknek adó egyenlő felosztása általi kisebbitésére nézve; ez helyezé magát az ész és erkölcsiség ellen sarampóba, midőn a bírtak álmodott népképviselésnek fennmaradásáról legalább színelges törekedések mutatkoztak a reformbill kérdésénél; arisztokratia úzte a kétségbeesett francziákat forradalmakba, ez gyújtá meg e szerencsétlen tartományok polgárháborúit, ez meríti ki segédforrásait a virágzó Franciaországnak, hogy a státusadosságok milliárdnyi terhe alatt roskadoz; arisztokratia kísérte az éjszaki coloss minden trónváltzásait királyöléssel és pártütés-

---

*) Von den Aristokratien, den Geschlechts-, Geld-, Geistes- und Beamten-Aristokratien, und der Ministerial-Verantwortlichkeit. Von einem Ungenannten, Leipzig 1834.

sel; ez orgyilkoló Svédország legjobb királyait, megsemmisíté a népek jogát és szabadságát mánási respublica képében Magyar és Lengyelországokban; Németországot századokon át gyalázatos rabszolgaságban tartá, és mialatt az európai nagy hatalmasságok Németország java iránt tanácskoztak, lánczot készíté, melyet nemesláncz (Adelskette) név alatt a németek szabad tagjaikra akart verni.“

Ennyi és még több bűnei vannak az aristokrátiának, s ha valakinek kedve jőne hosszabb lajstromot készíteni, még sokat számlálhatna, kivált a népérdekek ellenében történekből; mert az idézett német munka inkább korlátlan hatalomnak, mint a demokrátiának szószólója. Magyar íróink is egy idő óta igen szorgalmasak az aristokratiai vétkeknek kutatásában, csak az kár, hogy e buzgalom aztán gyakran az igazság és méltányosság rovására is történik.

Azt hiszem, midőn aristokrátiának általában szemrehányásokat teszünk, ha nem egyoldalúlag, ha szenvedély nélkül fontoljuk a dolgot, a magyar aristokrátiát nem lehet sem a franczia, sem a svéd, sem a lengyellel egy kategóriába tenni. Kevés ország van, mely a maga aristokrátiájának oly sok dicséretes dolgot köszönhetne, mint hazánk. Ha kérdeztetik, ki tartotta fel nálunk a nemzetiséget, nyelvet és alkotmányt, minden tétova nélkül felelhetitek: az aristokrácia. Aristokrácia őrzötte kebelében nyolcz századon keresztül, mint a szűz Vesta templomában, a nemzetiség szent lángját; aristokrácia beszélté és mívelte, hogy ki ne haljon, e nyelvet; s az, hogy ma egy municipalitással dicsekszünk, melyhez hasonlót nem sokat mutathat a régi s új világ, aristokrátiánk érdeme. Mikor nemes és katona egyet jelentett, karddal, későbbi korokban észszel és rendíthetlen szilárdsággal védte a hazát és alkotmányt megtámadások és elnyomók ellen. S hogy a legközelebb történeteket említsük: hány példát mutathattok, hogy aristokrácia, mint a miénk, kényszerítés és kárpótlás nélkül sajátját is oda engedte volna? A mennyi jótékony és

hasznos intézeteket nevezhettek a múltban, arisztokraták roppant alapítványai; a hányak keletkeznek mai nap e százados álmaiból felébredt nemzetnél, többnyire arisztokratia pénze hozá létre és ügyekszik fenntartani. A magyar akademiát — hogy többet ne említsek — lehet mondani, csekély kivétellel, a magas arisztokrátiának köszönhetitek.

A magyar arisztokrátiának múltában is vannak fényes pontok, jövődjje pedig, nem alaptalanúl remélhetni, vakító fénye által olvashatlanná teendi a múlt századok történeteinek azon gyászos lapjait, hol a pór inségei vannak feljegyezve.

Többet sorolhatnék elő, ha ügyvédkedni volna szándékom a magyar arisztokratia mellett: de én csak emlékeztetni akarom az arisztokratia ellen szónoklókat, hogy a dolgoknak több oldalaik is vannak, s hogy midőn egyfelől méltányosságot keresünk a nép ügyében — ami igen dicséretes! — ovakodnunk illik, neñogy igazságtalanok legyünk, s a bűnők szorgalmas jegyzése között feledjük az erényt.

II.

VEGYES VITAÍRATOK.

I.

CONVERSATIONS-LEXIKONI PÖR.

1830.

BEVEZETÉSÜL.

„Wigand Ottó pesti könyvvarus 1830. év első napján a magyar „Közhasznú Esmeretek Tárának“ adá előrajzát. Az irodalom valódi barátai egy, kielégítő terv, elégséges szellemi erők s valódi tudományos készültségű vezetés nélküli, kereskedői üzérletnek tekinték azt, melyben nem csak a közönség reményei fognának csalatkozni, hanem, mi fontosabb, általa egy hasonló, de a célznak megfelelő munka keletkezésének útja vagy egy nemzedékre bevágatni. Megerősíté a hazafiakat ez aggodalomban a Fenyéry „Kérdései“-re adott felelet, melyből oly férfiú mephistophelesi lábai voltak kivehetők, kinek párt-állásától az egész munkának, amennyiben az magyar irodalmi cikkeket is hozandott, beméltelyezésétől leheté félni; s bár ama férfi, ki nem vala más mint Döbrentei Gábor, néhány általa megnyert jó nevek, de előreláthatólag csak nevek, tekintélye mögé menekült, bekövetkezett Bajza felszólalása (*L. I. sz. alatt*). Előre látta ő a lépés súlyát magára nézve, de ettől vissza nem ijedt . . . Egy második támadás már egyenesen Döbrentei ellen vala intézve, s míg Fenyéry ezt az „Egy Szó“ című pamphletjében komoly arczczal

izekre szedte, Bajza őt a közönség hahotájának adta át (*L. II. sz. alatt*). Nem merem állítani, de tagadni sem, volt-e vagy nem, a Döbrentei megalázásának valamely, a vita tárgyán kívül eső, oka; annyi bizonyos, hogy Döbrentei hitte, miszerint megtámadtatásai közvetve a megalakítandó akadémia körüli befolyása ellen valának intézve; de bizonyos az is, hogy e befolyástól a Kazinczy és Kisfaludy barátainak, s ezekkel az irodalomnak, tartaniok lehetett, s hogy, ha a kíméletlenségben igazságtalanság volt, mint lenni szokott mindig, ama befolyás e harcz által üdvösen csökkent. De volt a példének sikere magára a veszélyeztetett munkára nézve is, amennyiben az nagyobb gonddal és körültekintéssel készült; sőt volt még egy eléggé számba nem vehető közvetett haszna is: a nemzet köz figyelmének nagyobb mérvben mint valaha egy irodalmi ügyre fordulása, mi kevesebb zajjal nem sikerült volna soha. S bár ezzel a harcznak — melynek egyéb epizódjait, mert nem tárgyunkra tartoznak, elhallgatom, — vége szakadt volna! De a megrémült áldozat nem nyughatott, s nem merve a Bajza gyémánt fegyvereit saját fegyverével visszatorolni, egy férfiú tekintélyét hívá segédül, kire, minél inkább gyűlnek, halála óta, magas talentomai s polgári érdemeinek emlékei kezeink között, annál mélyebben kell fájlalnunk, hogy a védencz kéréseinek engedve, gúnyos interventiójával az ifjúi szertelen tűz ostromát tisztos fejére vonta. Bajza védelmét (*L. III. sz. alatt*) oly eszme intézte, mely a kor hajlamaival találkozik: a születési tekintély teljes negatívója; innen annak óriási hatása és jelentéke: mert nem tulajdonítok az irtóztató válasznak a valónál nagyobb súlyt, ha állítom, hogy az oly harczot kezdett meg, mely a polgári téren sajnos folytatásra ada példát és ösztönt. T. i. a felső rendek hat éven át makacskodó ellenzéke által gyúanyaggal saturált légkör csak a szikrát várta. . . .“

(EMLEKBESZÉD BAJZA JÓZSEF FELETT TOLDY FERENCZTŐL.

Pest, 1861. a 9. 10. II.).

I.

FIGYELMEZTETÉS

PESTI KÖNYVÁROS WIGAND OTTÓ TUDOMÁNYI S MESTERSÉGI KÖZÖNSÉGES TÁRÁRA.

Két ízben jelenté *Wigand Ottó* könyváros a publicumnak szándékát, egy magyar Conversations-Lexikon kiadása iránt. Első jelentését, bár az egészen kielégítő nem vala, mindenki örömmel vette, s örömmel én is, mert bennem a munka iránt jó remények támadtak; később valék tudniillik a jelentés félszégeit egy valami kontárkéz gyakorlatlan tollának tulajdonítani, mintsem azt higyeim, hogy a munkának plánuma nincs, vagy elrendelése fonák. Vágytam látni egy második jelentést, hogy kétségeim elháríttassanak, s amit vágytam, azt a kiadó februárius 6-d. közlött jelentésével s próbalapjaival teljesíté. Mohón nyúlánk a jelentés után, s csudálattal látók, amit nem vártunk. Ideje tehát, hogy szavamat ez ügy felett, mely nem annyira *Wigand* könyvárosnak, mint inkább a nemzetnek ügye, én is hallassam, s egyszersmind azokat, kik netalán előfizetni fognak e lexikonra, eleve figyelmesekké tegyem, mire vetik ki pézsoikat. — Gyűlölet s bosszú tárgyává teszi magát, ki mások hibáit s tévedéseit fedezgeti fel a publicum előtt, de gyűlölet s bosszú csak a gyávát rettentik el: ki az igazat mindenek felett tiszteli, ki a szabad vélemények barátja, az bátor még akkor is előlépni, midőn egy nagyobb sereg véleményével kell megvívnia. A balgatagság veszélyes özöne ellengátat rakni nem szégyen, nem véték, sőt annak, ki emberi társaságban él, még kötelessége is; s vannak esetek, midőn az ól marhái alól szemetet hányni hálára méltó szép tett. Ki hallgat, vagy a neutralitás leple alá vonúl, midőn köz ügy forog kérdésben, többnyire

álnok czélokot forral: hic niger est, hunc tu, romane, caveto.

Mi becses segéde légyen a tudományoknak oly munka, mint ama közönségesen ismert lexikon, melyet lipcei könyvtáros *Brockhaus* már hét ízben ada ki, minden érti, ki tudományokkal foglalatoskodik. Ez egy valódi ariadnei fonál, mely bennünket az emberismere-tek fejszédítő sokasága közt híven vezet, s gyakor buk-dosásinktól megóv. Jó előintésül szolgál s rövid ismereteket nyújt ezer környülményekben. Benne mind a tudományokkal foglalatoskodó, mind pedig a dilettáns tanácsadót s barátot lel; szóval ez az ismereteknek minden szükségeit pótló segédkönyv. Tudóssá, tanult emberré ugyan senki sem válhatik általa, sem kimerítő ismereteket valamely tudomány nemében belőle nem sze-rezhetni, mert ez nem is czélja, de nélküle a tudományok barátjának felette nehéz ellennie. Fejledező literatú-rában hatalmas pótléka a tudományok azon ágainak, melyekben még kimerítő munkák nincsenek. Ily pótlék gyanánt kellene szolgálnia nálunk is, hol még kivált a felsőbb tudományok nagy részint parlagon fekszenek. De épen ezért, mivel interimális pótléka s előrajza sok még ki nem művelt ismereteknek, szükség, hogy nagy gonddal, ne felüleges tudományyal, ne himpellér kezek által készüljön; hanem alapos ismeretű, világos értelmű, önállású, nem lengeteg itéletek közt habozó fejek műve legyen, különben áltudományt fog elterjeszteni a homály-ból most fejlődő polgárok közt, s így hasznot épen nem te-end, kárt pedig igen is sokat. Mert az még tűrhető baj, mid-őn nem tudunk: ott a veszély, midőn rosszul tudunk.

Ily szempontokból tekintvén a dolgot, tartalék nélkül kimondom, hogy amilyen nagy barátja valék *Wigand* könyvtáros szándékának, midőn első jelentését értettem, oly nagy idegenség támadt bennem iránta, látván a munka plánumát, elrendelését — ha elrende-lésnek nevezni lehet —, próbaúll közlött cikkelyeit, leginkább pedig a főredactor bujkálásait. Tekintse meg az olvasó figyelemmel a két rendbeli jelentést s a *Fenyérvy*

Kérdéseire adott feleletet, s látni fogja, hogy belőlök fonák plánum, félszeg tudomány, gondatlan munka, inconsequentíák, grammatikai és stylistikai tudatlanság, visszás logika egymásra halmozva tűnnek elő, annyira, hogy aki komoly ítélettel fontolja a dolgot, kísértetbe jó azt hinni, hogy Wigand könyváros lexikona által a magyar tudományi culturát akarja a külföld előtt neveltségessé tenni. Mert nem oda mutatnak-e ezen dagályos szavak is melyek egyik jelentésében állnak : „Lehetetlen mindenki szívének el nem ragadtatni az örömeztől, midőn hallja, hogy a külföldiek, kik több rendbeli újságleveleikben nemzetünk nagy díszére szolgáló dícsérettel említik ezen nagy, hasznos, és költséges munkának megjelenését, bámuló tisztelettel ismerik meg a magyar literatúrának oly szép és gyors előmenetelét.“ Mit jelentsen a magasztalás oly helyt, hol magasztalni való nincs, könnyű szerrel megérthetni, azért szabad legyen a tisztelt könyvárosnak mondanom, hogy meddig idézett szavai valóságát csalhatatlan dátumokkal be nem bizonyítja, s azon publicum előtt be nem bizonyítja, melyet sért, azaz: azon újságleveleket meg nem nevezi, hol egyedül és csupán kiadandó lexikona miatt emlékezik a külföld oly nagy dícsérettel, oly bámuló tisztelettel a magyar literatúráról: mind addig ezen nagy hangon kiabált *bombastokat* — bár egyike vagyok azoknak, kik kétes környülményben készebbek jót, mint rosszat mások felől hinni — egyébnek gúnynál és sarkasmusnál tekintenem nem lehet.

A kiadónak másodszeri jelentése közli azon írók neveit, kik a hibásan úgy nevezett „Tudományok s Mesterségek közönséges Tárá“ dolgozásaikkal segítlik. Nagyobb részint ismeretes férfiak nevei, s többen vannak közöttök, kik, mint szép érzésű emberek, jeles tisztviselők, jeles polgárok, buzgó hazafiak tiszteletben állnak a nemzet előtt. Engedje meg mindazáltal a kiadó, ha erre nézve azon észrevételt teszem, hogy az kinek logihája van, nem elégszik meg a *Tár* íróit egyedül csak jó ckarakterű, s buzgó hazafiságú embereknek tudni: ő

még ezeken felül azt fogja kívánni, hogy ezen tisztelt emberek jó írók is legyenek. Hogy pedig a fényes születésű ember, az igen jó polgár, igen jeles tisztviselő, szóval a legbecsesebb címekkel ragyogó férfi lehet a legsilányabb, legízetlenebb író gyakorta, azt sűrűbben mutogatja a mindennapi példa, hogysem valaki tagadni merné. Érzem mi kedvetlen, mi keserű lesz, de az engem nem tartóztat őszintén — habár nem fájdalom nélkül is — megvallani, hogy azon nevek között, melyeket a szóba vett lexikon jelentése kihirdete, csak két író-találtam, kiknek munkáik felől magamat szép reménnyel biztathatom. Egyike ezeknek gróf Széchenyi — a Hitel-lelkes írója — a másikat úgy hiszem az olvasó ön maga is igen könnyű szerrel ki fogja találni. A többi — teljes számmal tíz — részint valaha fénylő, de már erőtlen, elaggott bajnokok; részint korán elért s már hamvatag reményű ifjak s ízetlen papiros-mázolók; van közöttök egykét ezen alkalomra született literátor is, ki még azt sem érti, patikai vagy konyhai szerekből áll-e össze az a csuda lény, mit a tudósok literatúrának neveznek. Engedje meg az olvasó, hogy elhallgassam, mit gondolok, s mit várok illetően írók munkáik felől; különben is nekem e helyt velők semmi bajom. Szavaim egyedül a kiadóhoz, sőt — mivel ő magyarul nem ért, s oka az itt szóba vett félszedségeknél egészen nem lehet — nem is annyira hozzá, mint inkább ahoz intézem, ki a főredactori hivatalt viseli, mert minden e munka kiadásában már eddig is elkövetett s még bizonyosan elkövetendő balgatag hibáiknak ő legnagyobbik eszköze; amit talán maga is érez, mert mi oka volna egyébként *Wigand* és *Cserneczký* nevek alatt bujkálnia? A vétlen, idegen alakba lappangani nem szokott. De vigyázzon, mert tandem sua poena nocentem insequitur. . . . Hogy Cserneczký legyen a főredactor, elhinni felette nehéz, ha azonban még is el kellene, akkor még inkább megerősödöm a felebb kimondott véleményben, hogy ezen *Conversations-Lexikon*nal csakugyan gúnyoló írása készül a magyar nemzet literatúrájának.

A mutaványúl közlött lapokon *Dr. Balogh Pál*, *Thaisz András* és *Cserneczky József* jelennek meg. Mindenike különböző ágaiban a tudományoknak.

Dr. Balognak az „Agyvelőről“ írt cikkelyére nézve nem vagyok competens bíró, következőleg nem szólhatok, hanem az olvasót a Tud. Gyűjtemény 1830-diki második kötetére kell útasítanom, hol az *Prof. Bugát* által megítéltetik. Azt azonban szükség mondanom, hogy kívánatos volna, ha *Dr. Balogh* stílusára jobban ügyelne, a magyar nyelv törvényeire több gondot fordítana, orthographiai inconsequentiókkal nem sértegetné szemeinket. Mai időben, egeknek hála! már a nemfrók között is vannak, kik grammatikai rendszabás szerínt írnak, mennyivel több jussal kívánhatjuk tehát hogy ilyenekre írók figyeljenek.

Miket *Thaisz András* a magyar törvényből közöl, csak töredékek, sőt még a töredékeknek is csak töredékei. Efficéllekkel jobb volt volna az előfizetni akarókat nem boszontani, mert hogyan szolgálhasson az mutaványúl, miből még a periodusok is csak eltagolva közöltetnek? Nyelvére nézve, ha nem egészen is, legalább nagy részint ismétlenem lehet azt, mit azimént *Dr. Balogh* Agyvelejére mondtam. Ily írásmód: *törvény-Jét, viszányJát, jusSait* igen gondatlan — hogy ne mondjam tudatlan — kezet árúlnak el. A *Kriminalis, ConstituTió, resZpubliKa, AusZtria*, hogyan férhetnek meg együtt, nem képzelhetni. Az *önkényes* szónak pedig zárjel közé tett „tyrannismussal“ magyarázata nem a legszerencsésebb lexikographi lelemény.

Cserneczky Józsefnek, ki a Hunyadi Mátyás című articulust írta, csak azt súgom meg, hogy minekelötte írói pályára lépne, olvasgassa meg azon tudományt, mely *leges rite cogitandi et disserendi proponit*. Ez által fog annak tudására eljutni, hogy akkor, midőn a cikkelynek *Hunyadi Mátyás* czímet adunk, ne *László* úrfiról, ne *Ulrikról*, egyedül csak *Mátyásról* beszélgessünk. Ama két úri ember történetét pedig a *Hunyadi László* és *Cilli Ulrik* czímek alatt regéljük el, s amennyire

egymással öszvefüggésben vannak, provocaljunk reájok, máskülönb en *amphora cepit institui* és *currente rota* csak *urceus exit*.

Hogy a mutatványlapokon az, kit leginkább kívánt volna az előfizető ismerni, a redactor, meg nem mutatkozik, az minden előtt különösnek tetszhetett. Elöttem legalább nem lehet nem gyanús dolog, s azt sejteti velem, hogy nem mere ily korán síkra szállni, mert önmaga sem bízott erejében. Való, hogy méltó oka is van a félelemre, mert, amit vállaira vón, oly nagy, oly terhes munka, melynek elbírására közepszerű erő nem elegendő. A redactor egyszersmind bírása is a munkáknak — ha nem az, redactori nevet nem érdemel — az emberi ismeretek annyi ágaiban pedig bírónak lenni súlyosabb dolog mint magát a Véték Súlyát is *Weissenfelsből* prózai köpönyegbe burkolgatva *Kelem-föld* hegyéig czepleni. Ez az oka, hogy én különben az ügynek barátja s csak ezen fonák módnak, mely jót nem szülhet, ellensége, azt javallanám, ha a főszerkesztés inkább több férfiakra bízatónék. De azoknak lelkes, józan ítéletű, nem hírnéven, ezen a hiú bábon kapkodó, nem író társaik ellen kaján szándékokat forraló férfiaknak kellene lenni, mert egyes embernek oly széles tudományyal bírnia, mennyi ide kívántatónék, lehetetlen.

Méltán kérhetőné az előfizető azt is, miért nem tudatja Wigand könyváros, hogyan vannak felosztva a tudományok nemei az írók között? azaz: melyik író micsoda nemben fog dolgozni? Mert eddig csak *Dr. Balogh, Thaisz* és *Cserneczky* körét ismerjük, a többiről említés sincs, holott azt kívánható, hogy minden író minden időben felelni tartozzék az általa dolgozott cikkelyekért, különben az egész csak fonákságokból öszvehidrott gyűjtemény lesz.

Nem tagadható továbbá, hogy az, ki valamiért pénzt ad, méltán kívánhatja tudni, miért adja pénzét. *Wigand* könyváros ezen igazságos kívánatot oly kevéssé látszik tisztelni, hogy még mind eddig nem tudatta, sőt még *Fenyérynek* a Tud. Gyűjteményben

tett kérdése után sem tudatta, hány ívből fog ezen ki-híresztelt lexikon állani. Engedjen meg a tisztelt könyv-áros, de én úgy látom, hogy efféléből mercantilís czélok — s pedig nem a legszebbek — tetszenek ki, követke-zőleg, ha csupán ezen oknál fogva is az előfizetni aka-rók visszavonakoznak, ne panaszolja majd a külföld előtt, hogy a magyar nemzet saját haszna és culturája iránt is idegen, s higye csak azt, hogy a magyar, mint minden egyéb nemzet is, magát *megjátszani* nem örö-mest hagyja.

De térek arra ami figyelmemet leginkább magára voná, s ami leginkább oka volt, hogy itt a lexikon ügyében megszólamlom. Kik figyelnek a külföldre, igen is jól fognak emlékezni, a lipcsei Conversations-Lexikon hatodik kiadásában mi fonák czikkelyek van-nak a magyar nemzetről, leginkább pedig a magyar literatúráról, közölve. A hetedik kiadást még nem lát-tam, de igen hihető előttem, hogy ezen czikkelyek ott is le lesznek nyomtatva. Néhány év múlva *Brockhaus* egy nyolczadik kiadást is fog rendelni, mert ezen lexi-konnak felette kiterjedett publicuma van. Ezen kiadás-hoz a Magyarországról szóló czikkelyeket *Brockhaus* azon lexikonból fogja magának fordíttatni, melyet most *Wigand* kiadni készül, feltévé, hogy Magyarország írói legjobban ismerhették hazájokat, s legvalóbb dátu-mokat adhattak felőle. Gondoljuk meg most már, mi nyomorú képe lesz az a magyar nemzetnek, mely ott *Wigand* könyváros gondatlan lexikographja után áb-rázoltatni fog, s micsoda képviselőit fogja ott a külföld a magyar literatúrának látni! Miattam lehetne ugyan nyomorú kép is, csak való, csak hív másolat volna, amit azonban reménylenem felette nehéz. Hogy pedig ál tu-domány s hibás vélemények terjesztessenek el felőlünk idegen nemzetek előtt, az, úgy hiszem, nagyobb figyel-met érdemlő dolog, mintsem hidegen vennünk lehetne, mert benne nemzeti becsületünk sérül. Felszólítottam azért *Wigand* könyváros lexikona valódi redactorát — de nem *Csernecsky Józsefet* — hogy czáfolja meg,

amiket e helyt mondok, s ha hibáztam, térítsen jó útra, különben minden itt mondottaim tökéletesen igazak, s nem lesz egyéb hátra, mint az olvasó publicumot arra intenem, hogy Wigand könyváros *Tárát* előfizetésével ne segítse, mert minden ezen célra adott pénz nemzeti becsületünk sérelmének léssen eszköze.

II.

VÁLASZ DÖBRENTAI GÁBORNAK

A CONVERSATIONS-LEXIKON ÜGYÉBEN.

Tri iste supercilium, durique severa Catonis
 Frona, et aratoris filia Fabricii,
 Et personati fastus, et regula morum,
 Quidquid et in tenebris non sumus: ITE FORAS!

Drága Döbrentei Úr!

El ne bizza magát, hogy válaszómat Wigand lexikona ügyében egyedül és egyenest kegyedhez intézem. Nem azért teszem ezt, mintha Wigand lexikographusai között kegyednél érdemesebb emberre is nem találtam volna, koránt sem! hanem egyedül azért, mivel kegyedhez Döbrentei Úr! — mint ez ügy legfőbb intézőjéhez — legtöbb mondani valóm van. Különben is kegyed az a magyar írók között, ki öndicséretei és sokféle ágazó fortélyai által legtöbb nimbust és csillogást gerjeszte maga körül, szükség tehát, hogy azoknak legalább egy-része iránt — mert mindenről tárgy és hely szólnom nem engednek — az olvasókat, kiket ezen ál fény régen ámitgat, valahára már tisztább véleményekre hozzam. Nem francia delicatesse ugyan ezeket magának az Úrnak mondanom, de hiába, ez nálam már így megyen; én a finnyás complimenteket nem szeretem,

azok kiveszik az embert saját karakteréből. Amit mondani akarok, örömezt mondom az Úrnak szemébe, nem sokat aggódván vele, szavaimat kedvesen veszi-e, vagy miattok csikorog mérgében.

Az Úr felelete, drága Döbrentei Úr! valamint két társaié, oly szegény s oly erőtlen lelket árúl el, hogy én bizonyára szégyenlem magamat, hogy az Urakban ily nyomorék, ily gyáva ellenkezőkre találtam, s elmondhatom Róma költőjével: Hoc ego fatis imputo! Hi vultu morbum incessuque fatentur; horum simplicitas miserabilis, his furor ipse dat veniam. Maga ezen felelet láttatni fogja az olvasóval, hogy az Urak lexikonának sorsa csakugyan gonosz lábön áll, engem pedig mind inkább meggyőz arról, amit a Figyelmeztetésben mondtam, hogy a kegyetek írói tehetsége igen silány, s mind fordítva mind pedig eredetileg készülendő cikelyeikfelettecsekély reménnyel biztathatnak. Szomorú, valóban szomorú sors! És Wigand könyvárost méltán lehet sajnálni, hogy lexikonának csak ily írói, ügyének csak ily védői vannak. Kár, hogy engemet meg nem hívott kegyed, Döbrentei Úr, védeni önmagam ellen ezen szerencsétlen lexikont. Fogadom és vallom, hogy ha az ügyet meg nem szabadíthattam volna is — mert ki képes oly alkotmányt, melynek alapja nincs, az öszveroggyanástól megóvni? — legalább az Urak írói nevét megmentettem volna azon szennyből, melyet most már róla semmi hatalom le nem törülhet többé. Legyen az Úr, Döbrentei Úr, elhitetve, hogy én ezen ügy felett nem is hallatnám többé publicum előtt szavamat, mert hiszen az Urak feleletét, kinek csak parányi ítélő tehetőség juta, czáfolatnak úgy sem fogta volna tekinthetni; azonban, mivel az Urak engem erkölcstelen tett gyanújába hoztak, szükség, hogy az iránt kérdőre vonjam az Urakat a publicum előtt, s egy alkalommal szétfűjjam az Uraknak ellenem a lexikon védelmére épített buborékvarát.

Némely apróságokkal, miket az Urak, tartoztak egyen a dologhoz vagy nem, össze-visszakeverték

feleletőkben, nem akarok időt veszteni. Ezek csak olyanemű ellenvetések, melyekre a syllogistikai formában vetekedő azt szokta mondani: *transmitto*, mert bennök kevés, vagy épen semmi czáfoló erő nincs. Egyedül azokat fogom érinteni, melyeket az Urak boldog öncsalódásaikban igen fontos dolgoknak vélnek.

Azt mondja az Úr Döbrentei Úr, hogy mi pártoskodunk; hogy recensióink egyikét embert reá akarnak a közönségre disputálni; hogy a nyelv tulajdon fordultát németes és francziás kifejezések által igyekszünk elfacsarni; hogy az új iskolának feszenegő írásmódját erőszakosan hirdetjük; hogy gyűlöljük az Urakat, kik közép utat tartanak a nyelv elébbvitelében.

Igen is, drága Döbrentei Úr, mi pártot formálunk! Mi bátran és tartalék nélkül felszólalunk mindég valahányszor írói lelketlenséget és gyávaságot látunk; mi csipkedjük, sujtjuk és zúzzuk a félszogséget; mi nem engedjük meg, hogy az Úr és hasonlói kontárkodjanak, hogy silány mázolásaikkal visszatérítsék a magyar literatúrát azon szép haladásból, melyet az Dayka, Virág Benedek, Kazinczy, Berzsenyi, a két Kisfaludy, Kölcsey és Vörösmarty műveik által néhány évtized óta teszen; mi hirdetjük és magasztaljuk — mit *Bewunderung zweifelnd* és mit *Zweifel bewundernd*, mint a nagy Lessing mondja, mert vakon és szolgailag imádni nem tudunk — Berzsenyit, Kisfaludy Károlyt, Kölcseyt és Vörösmartyt, mi rá disputáljuk a közönségre, hogy ezen *négy*, vagy a kegyed szava szerint *egyikét*, ember felett semmi sincs az egész magyar literatúrában. S vétek-e, hogy mi ezt teszszük? S nem fog-e kezét velünk az egész magyar közönség ezen ítéletben? — De hiszen tudom én igen is jól, mi bántja az Urat, drága Döbrentei Úr! Tudom miben áll az a mi pártoskodásunk! Mert mi nem hizelkedünk senkinek úgy-e? Kimondjuk bátran amit hiszünk, nem hirdetjük kegyedet azon sóványságokért, melyeket minapában a publicumra tolt, magyar Campénak — mint kegyed magát nevezgetni szereti —; nem magasztaljuk a *Vétek Súlyát* és *Fösvényt*,

a csörgő és csattogó *Nándorfejérvárt*, a pöffeszkedő *Kenyérmezei diadalt*, s ama sok francia s német író munkáiból öszvelopott, rendetlen és lélekboszontó értekezéseket, melyekkel az Úr a Tud. Gyűjtemény, F. M. O. Minerva s Erdélyi Muzeuma olvasóit kínozza. Mi őszintén és tartalék nélkül merjük mondani, hogy az Úr tehetőségéről felette keveset, vagy tán épen semmit sem tartunk, s hogy az Úrnak azon húsz-huszonöt eredeti gondolatai, melyeket hosszú írói pályáján kínos küzdelmek közt magából kifacsart vala, úgy fognak elenyészni nem sokára még az emlékezetből is, mint egykét porszem az öröklét alkotmányán. Íme, ezek azon pártok, melyeket mi forralunk! Ezek fájnak az Úrnak, Döbrentei Úr! (Innen az Úr siránkozásai!)

S mondja meg az Úr nekem, drága Döbrentei Úr, szükség volt-e, kellett-e itt újra a neologismust előhozni? Nincs-e az már mind theoretice mind practice kivíva? Megczáfoltattak-e azon lelkes okok, melyeket a derék Helmezczy ezen ügyben Berzsényi Versei előtt, s Kazinczy, Kölcsey s egyebek mondtak? Vagy tán kegyed akarja, kegyed fogja azokat megczáfolni? O curas hominum! o quantum est in rebus inane! Azt hiszi-e kegyed és lexikographus társai, hogy minekutána már egyetlenegy sincs jó íróink között, ki neologisticce ne írna, egyetlenegy lelkes ifjat sem lát fellépni, ki az új iskola nyomain ne indulna: azt hiszi-e kegyed és bajnok társa Dr. Balogh, hogy a kegyetek *gottschedi*, *biesteri*, *nicolaii* kiáltásai meg fogják állítani a planéták forgását? És micsoda vénasszonyi predikációkat mond az Úr a neologismus ellen! Az Úr? ki maga is neologizál, s pedig oly ferdén neologizál, hogy az embernek kacagnia kell belé. Az Úr kiáltozza, hogy a magyar nyelvet saját fordultából németes és francziás kifejezésekkel igyekszünk elfacsarni? S az Úr eléggé szerénytelen lehet ezt kiáltozni, minekutána az Úr Véteksúlya s a Fösvény (mint ez Fenyérynek az Úrhoz czímezett feleletéből látható) tömve van német szólásokkal? S hol hirdette azt Fenyéry és Bajza oly erőszako-

san, hogy nyelvünk francia és német szólások által emelkedik? Nem azt kérdezem e helyt az Úrtól, emelkedik-e, nem-e, nyelvünk effélék által, hanem csak azt, ha Fenyéry és Bajza mondották-e valaha, amit az Úr mond? Réményelem, hogy máskor meg nem feledkezik az Úr, Döbrentei Úr, írói kötelességéről, mely azt parancsolja, hogy alaptalan mendemondákat publicum előtt ne mesélgessen.

Mi legyen a redactor valamely munkánál, az mind ekkoráig nem tudatott, s hogy ezen *terra incognitának* is valahára egy felfedezője akadjon, arra az örök végzet oly sok ezer tudós közül, mennyi Mózesből fogva Cserneczy Uramig e világon élt, kegyedet választá, drága Döbrentei Úr! Nem mondhatom, mint örvendek én ezen dicső szerencsének! Íme, mi jámborok, boldog tudatlanságunkban bizony mind eddig azt hittük, hogy a redactor oly valami lény, ami az írók munkáit bírálja, s a szerint, mikép jóknak vagy rosszaknak lelte, veti el, vagy veszi fel kiadandó könyvébe! Azonban hála a végzetnek! az Úr elhárítá a homályt, az Úr megmutatta csalhatatlan okokkal, hogy a redactor csak ABC rendbe szedi a cikkelyeket, hogy itélnie, vizsgálnia a munkákat nem szabad, nem lehet, nem illő; isten óvjon, hogy ezt merje! Ő semmi munkát el nem vethet; ő mindent, ha még oly soványság is mint a *Kis Gyula Könyve*, tartozik felvenni. Mert hiszen, ha ilyenén jusokat usurpálnia szabad volna, akkor az *Agyvelő*, *Constitutio* és *Mátyás király* cikkelyeknek, mint árváknak hazátlan kellene bújdosniok, holott most példányaiként a lexikographi remekeknek még mutatóványul függesztetnek ki egész világ láttára. Mely boldogság így lexikographusnak lenni! Bármilyen nyomorúságot öszvefirkált az ember, senki azt kérdésbe többé nem veheti, az minden bizonynyal kinyomtattatik, sőt még az író két arannyal is tiszteltetik meg érte. Ő szép felfedezés! Ő gyönyörű hála az Úrnak, drága Döbrentei Úr! Most már nincs egyéb hátra, mint hogy proclamációt bocsásanak az Úrnak minden papirosmázolóhoz a két magyar

hazában, hogy írjanak az Úrak országszerzte híres lexikonába, hogy — — ! De íme most villan elmémbe! Aligha amaz igen humanus úri ember — *ujus per fidele ingenuarum artium studium emolliti sunt mores* — meg nem bántatik az által, hogy e felfedezést kegyednek tulajdonítom, drága Döbrentei Úr! holott ő már előbb ezen egészen új redactori methodus szerint szerkeztette, és pedig több esztendőig szerkeztette, a Tud. Gyűjteményt. De legyünk igazságosak, s adjuk meg kinek-kinek saját érdemét. Amaz úri ember a természettől nyert gazdag genieje által vezéreltetett ezen methodusra, az Úr pedig, drága Döbrentei Úr, theoriát abstrahált ezen geniális methodusból, s legelső volt, ki a dolgot a világnak megmagyarázta; és így az Úrnak érdeme nyilván van, s csak irigyek tagadhatják azt meg.

Úgy vettem észre, hogy engemet az Úr, drága Döbrentei Úr, művészi vetélkedésre hív ki. Mert azt mondja, hogy álljak ki, ha nagy erőt érzek magamban, új ingerű eredeti alkotásokkal, s nagy eredetiek hív másolatjaival dölyf nélkül. Igen jól, drága Döbrentei Úr! A felhívást örömmel elfogadom. Ime, az Úr, Döbrentei Úr, írt egy dagályos elbeszélést: *Klára Visegrádon*; írt egy *Vesta* nevű románt, mely kéziratban hever ugyan, de hogy régen kész, egész világ tudja, s így nekem is szabad itt mondauom. Nem tagadhatja tehát az Úr, hogy az elbeszélői költésre magában erőt érzett, különben ezekbe fogni nem mert volna. Rendkívül parányi azon tehetség, melyet én a költés e nemére magamban szunnyadni gyanítok, azonban nyerek vagy vesztek, mindegy, mérkezzünk meg egymással! Fogadja el az Úr ezen felszólítást: Írjunk mindketten egy románt. Tárgyok egy s ugyanaz legyen, s adják azt fel négy jelesebb költőink egyetértőleg. A határidő, melyre a munka okvetetlen elkészüljön, legyen a jövő június 1-ső napjától számítva, ha tetszik, két esztendő. Ami a nagy eredetiek hív másolatát illeti; erre nézve, úgy vélném, hasznos volna feladnunk egymásnak Schiller vagy Tacitus historiai munkáiból valamely szakaszt, s

fordítnók azt mindketten. Tacitus és Schiller férfias, tömött, rendkívül praecisus nyelvén vetekedni, úgy tartom, igen méltó leszen, s bár a feladás nehéz, de nyelvünk megbírhatja. Shakespearról ne álmodozzék kegyed, Döbrentei Úr. Én angolul nem értek, de ha értenék is, nem vállalnék ily feladást. Mert, hogy Shakspeare-t még most csak tűrhetőleg is adhassuk magyarául, nem hiszem. Bizonyítják ezt Macbetnek azon scénái is, melyeket az Úr a F. M. O. Minervában mutatványul közlött, s melyekről én, ki Shakspeare szellemét a Schlegel és Tieck — hív-e, nem-e, nem tudom: de erővel és genialitással teljes — fordításaiából ismerem, azt mondhatom, hogy nem egyebek szerencsétlen erőködésnél. Ne terheltessék kegyed, magát ezen felszólításom iránt publicum előtt kinyilatkoztatni. Óhajtoka vetélkedéshez sok szerencsét az Úrnak, s rajtam győzödelmet, hogy sok esztendőki küzdései után valahára már oly munkát mutathasson elő, melyet a literatúrára nézve majd nyereségnek mondhatni. Mert mind eddig csak úgy kerengett az Úr előbb-több cél nélkül, mint csolnak a habok felett, mely pályájából nem hagy semmi jelt és semmi nyomot maga után. A munkák bírái legyenek azok, kik a tárgyat feladandják. Ily módon zúznunk egymást, drága Döbrentei Úr, felette szép és hasznos dolog lesz!

A kritika ellen hiába predikál kegyed, Döbrentei Úr, szavai csak a pusztában fognak elzengeni. Az írói ellenkezések, megtámadások, szóval a tollharczok, még akkor is, midőn élesen folynak, felette hasznosak. Ezek hibáinkat fejtik ki, s a tökélyhez vezetnek. Míg két író csipkedi, keseríti, vagy az Úr igen inproprius kifejezése szerint zúzza egymást, az alatt egy sereg író s egy egész olvasó publicum tanul ellenkezéseikből, mert a dolgok tökéletes világosságra úgy jöhetnek leginkább, ha azoknak mind jó, mind rossz oldalaik ellenkezve s vetekedve felmutattatnak. Oppositio által jutott a világ a legszebb igazságok ismeretére; s ha kegyedet is zúzták volna kezdettől fogva író társai, talán eddig már

valami jeleset kifacsarhatott volna magából. Ki a tollcsatákat ártalmasaknak hiszi, önkényt bizonyítja, hogy a historia literáriában nem igen jártas, és még csak a szomszéd német nemzet tudományi és művészi felemelkedésének okairól sem vizsgálódott. Igaz az — s ez egyetlenegy gondolatban kezdet fogok az Úrral — hogy a neveletlen, nem csipkedés hanem, *zúzás* nem viszen czélhoz, s reá semmi szükség sincsen. De ne ellenkezzenek hát az Urak neveletlenül, ne otrombául és csárdába illőleg, mint az Uraknak amaz igen ismeretes társa, ki nevelésének oly fényes bizonyságait adta. S midőn az Urak ezen feldühült lexikographus társok feleletét nyomtatásra határozták, illő lett volna megemlékezniök arra, ami minden iskolás gyermek száján forog, hogy: *noscitur ex socio, qui non cognoscitur ex se.*

Mondják az Urak azt is: én megfeledkeztem róla, hogy minden író más meg más rendszabást követ a grammatikában. Azt igen jól tudom, s az Uraktól nem fogom tanulni: de azt is jól tudom viszont, hogy azon rendszabások, melyeket a tisztelet s hála érzése nélkül meg nem nevezhető Révai a nyelv lelkéből s a régiség nyomain kifejte és felállíta, még mind eddig rendületlen törvényei a magyar nyelvnek; s minekutána a Verseghyvel folyt philologiai háborún is túl vagyunk, s látjuk, hogy e rendszabások ily megátalkodott ellenség elől is győzedelemmel tértek meg; látjuk, hogy most már minden gondosabb író a Révai zászlójához áll, s a Verseghysmus s a debreczeni grammatika párt-hívei naponként fogynak, vakmerőség-e azt állítanom, hogy a Révai systemája megáll, hogy aki Révait nem ismeri, nem tud magyarul írni? vagy ha ismeretes lévén azokkal, miket Révai és Horvát István Verseghy ellen mondtak, mégis Verseghy grammatikájához állott, annak igen parányi ítélő tehetség juta? Ez az, Uraim, mikre én az Urakat figyelmesekké tenni akartam, s ebben keresse kegyetek okát, Döbrentei Úr, ha én azt mondom, hogy Wigand lexikographusi grammatikai rendszabás szerint nem írnak, mert én a magyar

írók grammatikáját Révai nyelvtörvényeihez szoktam méregetni, s nem vakon, hanem saját meggyőződésből.

Ha Figyelmeztetésem nem volt elégséges megmutogatni az Uraknak a himpellér és kontárkezek jeleit, a fonák plánumot, a félszeg tudományt, a gondatlan munkát, az insequentiaikat, a grammatikai és stilisztikai tudatlanságot, a visszás logikát, az mutatja, hogy az Urak nem tudnak olvasni, nem tudnak gondolkodni: pedig így Uraim igen bajos dolog nekem az Urakon segíteni. Meddig a sárgaságból ki nem gyógyíttatik a beteg, addig hiába magyarázzuk neki, hogy e vagy ama tárgy fejr, vörös, zöld, ő mindég azt fogja állítani, hogy az bizony sárga. Azonban megpróbálom még is, lehet, hogy az orvosság használni fog. Bizonyítványaimat azon íráskákból fogom venni, melyeket eddig az Urak lexikonjok ügyében közzé tettek.

Az unciális betűk fogják a hibákat mindenütt je-lenteni; ami zárjel között van, jobbítás.

KülöMben, külöNbség, épPen, próbáJimat, egyébB, tökéLletesen, ekképP, önKINT (önkényt), méltóztassék az olvasóNAK, (méltóztatik regit nominativum), Bajza ezt tenni sem átallotta, (jól magyarul: Bajza ezt sem átallotta tenni), egyiknek SE lehet már hinni (*se és ne* prohibivum, *sem és nem* negativum, s ezek ellen kegyed, Döbrentei Úr, mindég hibáz). Így ajánlkoztak többen s a három úr mulatságos leczkézése után megint kedve-sebb nemeikben való dolgozásra (elhallgatván, hogy itt a szavak úgy vannak össze-vissza hányva, ahogyan a magyar nyelv nem tűri, azt kérdem, hogy az a *kedve-sebb nemeik* mire referáltatik? Ily beszédet nehezen tanult Döbrentei Úr Quintiliántól). A nyelv fordúltát elfacsarni (mely tautologia! mintha mondanók: *szállva röpkülni*). Vigyáztató közép út (szerencsétlenség, hogy az út vigyáztatja az urakat, s nem magok vigyáznak! és mely vakmerő beszéd: vigyáztató út!) Apróságokon kapás törpéskedik (mely logodaedalismus!) Neveletlen csipkedés keserítése (*neveletlen csipkedés* nem volt volna elég? De az Úrnak csak az szép, ami mesterkélt. Mért

nem írta így: *neveletlen csipkedés keserítésének sanyarítása?* még szebb volt volna). Önfényecske leszegését mondom az egész dicsőülhetéséért (ennek értelmét oedipusi elme sem tudná kifejteni). Tolakodó veszekedés (van elvonatkozó veszekedés is?) A Vétek Súlyának előbeszéde azokra nézve mindent eligazít, s világosságot ad összehasonlítása Bajza kritikájának milyen természete felől. (Mikre nézve igazít el mindent a Vétek-Súly előbeszéde? s minek összehasonlítása, vagy mivel összehasonlítás, ad világosságot Bajza kritikája természete felől? Subjectum! praedicatum! copula! így kell-e kalandoznok egymás nélkül?) Szörnyűlködni, szóllalkozás, nÉhány, (nÉmely, nÉhány, nÉhol stb.), időbeN kerül (ad quaestionem *ubi dicitur ban*, ad quaestionem *quo, quorsum dicitur ba*). Földre rogyott s megöletett (az a rogyott talán szükségtelen ide, de ha az író úgy bele szerelmesedett, hogy el nem hagyhatja, akkor a *leges rite disserendi* azt kívánják, hogy az öletést előbb mondjuk, aztán a rogyást). SZImmetria, hemisZFerium, substanCzia. Conversations-Lexikon *magyar* kiadása (lehet a kiadásban is nemzetiség?) Kiadás szerkeztetője (lehet a kiadást is szerkeztetni? Mely beszédek! Az Úr a lexikont sem tudják szerkeztetni, melyet lehetne, s még a kiadást is akarják, melyet nem lehet) stb. stb. Nincs nevetségesebb mint a dagályos, pöffeszkedő s értelemtől üres beszéd, s az Úr írásai, drága Döbrentei Úr, ilyenekkel bővelkednek, s hogy valaki boszorkodás nélkül elolvassa, szükség volna mindent, amit az Úr írt vala, újonan stilizáltatni valakivel, szinte úgy, mint Kazinczy teve a Yorick Leveleihez írt előbeszéddel. Egy szép constructiót, melynek oly sok rokonai találtnak az Úr munkáiban, el nem mulasztok itt is közleni: „Őkint következik ezek által a silányabb munkák homályosodása s a megint más ifjú lángészt literatura mezejére indultában az előbbieik érdemeinek összeszaggatott koszorúi nem szomorítják vissza; hanem a szívesen megismert fáradozás dicsőítése ejteti könnyét mindig magasabb véghez vitelére.“ Ily

beszéd lehet az, mely a Goethe Propylaeumaiban *undulismus* névvel jegyeztetik meg. Ime ezek csalhatatlan bizonyosságai, pedig még mindent nem hordtam elő (ha kívánják az Urak, többet is idézhetek majd), az inconsequentíáknak, gondatlan munkának, grammatikai és stilistikai tudatlanságnak, visszás logikának, s ami ezekből önkényt foly és következik, a kontár és himpellér kezeknek. A félszeg tudományt mutatja azon szép két cikkely, melyet a ferde ítéleteiről ismeretes Dr. Balogh az *Agyvelőről*, s egy más úr, ki nem érdemli hogy megnevezsem, a *Constitutióról* írtak vala.

Midőn én Figyelmeztetésemet írtam, még akkor azt hittem, hogy az Urak lexikonának van plánuma, de az a plánum fonák. Azóta néhány jelentések és feleletek következtek az Uraktól, melyekből azt látom, hogy semmi plánumok sincs. Engedjék meg tehát az Urak, Drága Döbrentei Úr, hogy plánumjokat *fonáknak* neveztem: visszavonom szavamat, s azt mondom, hogy az még csak nem is fonák, hanem ennél is kevesebb, azaz: *semmi*.

Erőködnek, küzdenek az Urak — amennyire csak tehetségöktől telik — hogy a Hunyadi Mátyás cikkelyt megszabadíthassák. Azt mondják, hogy ha Mátyás elfogatását (vagy az Urak gondos (lexikographusi) nyelve szerint elfogattatását) előadják, szükség elmondani annak okait is. Felette igaz! De én azt kérdelem az Uraktól, ez-e módja és rende a lexikon-írásnak, hogy egy dolgot három-négy cikkelyben is elbeszéljünk? Nem elég-e a két Hunyadi elfogatását egyszer, és csak ott elbeszélgni, hová az leginkább tartozik? Kik játszottak fő személyeket Czilli megöletésében, nemde Hunyadi László és Czilli Ulrik? Mondjuk el hát a dolgot ennek vagy amannak neve alatt, s Mátyásnál ama 15 sorból álló sovány perissologia helyett elég leszen csak ezt s ekként: „Hunyadi Mátyás elfogatván Czilli megöletése miatt (lásd Czilli)“ stb. Ezt kívánja maga a rend és *lex rite disserendi*. Ha a lexikonírásnak ezen módját is csak most tanulják még az Urak — s

tőlem tanulják, ki lexikont nem írtam és soha nem fognék — úgy mi leszen az Urakból, mi leszen az Urak lexikonából? Az a fennyen ígért 500 ív nem lesz elegendő csak a legszükségesebb czikkelyek közlésére sem. S ha az Urak csak ily praecisióval tudnak írni, nem 45 hanem öt forintot alig fog érni XII kötetök. Íme a tudományt, mely leges rite cogitandi és disserendi proponit, mely szükséges volna tanulni!

Az a mód, melylyel az Urak, Drága Döbrentei Úr, czáfolni tudnak, czáfolni szoktak, valami igen becses találmány. Kár, hogy azt ily ritkán használják! Ki kellene trombitálniok a világnak: a francia és angol Royer-Collardok, Lord Hollandok minden bizonynyal studiumokká tennék és szerinte intéznék parlamenti czáfolataikat. Mely kevésbe kerülne nekem, hogy az Urak tévedéseit azon hibák iránt, melyeket ellenem Cserneczky Uram által felhordatnak, megmutogassam, de van e szükség erre? Legyenek azok mind hibák, sőt nem csak, hanem minden szó, melyet én eddig írtam s még jövendőben írni fogok, legyen a szó legvalóbb értelmében hibás: hová jutnak az Urak, mind ezzel? Következik-e egyéb belőlök, mint az, hogy én tele vagyok hibákkal, hogy én rossz író vagyok? S be fogja-e ez bizonyítani, hogy az Urak Conversations-Lexikona jó leszen? Lássá az Úr, Döbrentei Úr, mi szépen tudnak az Urak argumentálni, mi gyönyörű logikájok van az Uraknak! Mivel Bajza hibásan ír, mivel Bajza rossz író, tehát a Wigand lexikona, melyben ő részt nem vesz, jó lesz! O wie neue Verfechter der Wahrheit! mir blutet die Seele, seh ich das Eulengeschlecht, das zu dem Lichte sich drängt. Kérem az Urakat, szeressek jobban magokat, s ha tudnak, beszéljenek úgy, hogy beszédök nevetség tárgya ne legyen, ha pedig nem tudnak, hagyják el, s a helyett, hogy kis gyermekeknek írnak tanítókönyvet, tanuljanak inkább magok is ABC-ét.

Ezekből látni, Uraim, mint kapkodnak ég és föld után, csak hogy fonáságaikból kigázolhassanak. Ilyen

az, hogy aki *kritizálni* akar, tanulja meg a kritika és kritikus szó értelmét. S egyebet ne? S ha ezt megtanulta, mindjárt fog ítélni, vagy az Urak szerint kritizálhatni? Megengedem, a szerint amint az Urak vélik, kiknek mindjárt kritika, mihelyt valaki egy könyvismertetést, egy kis figyelmeztetést írt, mely az Urakat pityergésre fakasztotta, mihelyt egy író a másiktól publicum előtt beszélt, úgy-e? Gondolnám, hogy a kritika tán több valamivel, mint csak jelentés és figyelmeztetés. Vagy kegyed az, drága Döbrentei Úr, ki a könyvjelentéseket is szeretné kritikákká magasztalni, mert könyvjelentés volt az is, hol a magyar Campekiáltatott! — Ama komoly szó is, melyet Figyelmeztetésem ejte azokra, miket az Urak a külföldről meséltek, ugyancsak szépen megczáfoltatik. Tekintsem meg, mondják az Urak, a kérdésben forgó újságleveleket Wigand boltjában. S ez elég? Ebből a publicum fogja tudni miben áll a dolog? S nem arra szólítottam-e én az Urakat, hogy a publicum előtt nevezzék meg azon újságokat, hol literatúránk csupán és egyedül az Urak lexikona miatt magasztaltatik oly bámulandó tisztelettel? Itt keresztül sikamlottak úgy-e? Pedig ezt csak érdemes volt volna megczáfolni Uraim, mert ott az mondatik, hogy az Urak lármás meséi csúfolódások, ironiák, sarkasmusok a magyar nemzet literatúrájára. Íme, Uraim, a Figyelmeztetés ezen állítmánya még most sincs ledöntve, s magokról a szennyet még mind eddig le nem törölték, s én már hiszem is, hogy le sem törülhetik, nem! még azon mesterség által sem, hogy ha külföldi újságlevelekbe önmagok íratnának enkomionokat, mert azoknak dátuma engem megcsalhatni nem fog. — Czáfolatról lévén e helyt szó, figyelmessé teszem az Urakat arra is, hogy ha czáfolni akarnak, czáfoljanak ön fejeikből, s más nagy írók szavait ne bitangolják haszontalanul. Azt tudom és hiszem igen is jól, hogy Diderot, Quintilián, Plinius, Oken, Voltaire, Cicero, Montaigne, Apostol Szent Pál nagy emberek voltak és sok jót beszéltek, ismerem Kisfaludy Sándort, Virág

Benedeket és Csokonait is; de én az Urakat akarnám ismerni, mert előttem az auctoritás semmit sem nyom, egyedül okoknak tudok engedni. Nekem hiába mutogatják írók neveivel, szavaival, mit tudnak és miket olvastak az Urak. Czáfoljanak ön erejökkel jól és helyesen: abból ki fog tetszeni majd az olvasottság és ítélet is. Más írók nevének idézgetése ily helyen nem bizonyít semmit, én szavaikat is csak pro superabundanti szoktam használni, argumentumúl nem soha is. Ha idézni kell és szükség, idézhetek én Dr. Balogh ellen oly szavakat, melyek neki keserűek lesznek, s tán még magából Diderotból is idézhetek.

S mely önhiedelem az Úrban, Döbrentei Úr, hogy még Vének-Súlya előszavára is, hol egy sereg hitványságot beszél össze, mer hivatkozni? Nem fél az Úr, hogy a kritikát, melyet épen ezen §-ában kijátszani akart, habár esztendőnk elfolyása után, köteleességére fogja emlékeztetni? Ami halad, nem mindég marad el.

Szükség volt-e Szentmiklósyt is az Úrnak, Döbrentei Úr a Convers. Lexikon pörébe keverni? S ki bírta ezt az Úrra, drága Döbrentei Úr? Oly bíróra. mint Uraságod, Szentmiklósynak és nekem semmi szükségünk. Tudja azt a publicum jól, mely hangon támadt Szentmiklósy énellemem, s ha azon hang és mód vonhatott-e szükségképen maga után szelídebb feleletet, mint amilyet vont: az igazságszerető, a részrehajlatlan által fogja látni. S bizonyossá teszem én mind az Urat, mind az egész olvasó közönséget, hogy ha Szentmiklósy *Epigrammai Theoriámra* tett észrevételeiből azon kifejezéseket elhagyá vala, melyek végső 8 soraiban állnak, örömmel és köszönettel vettem volna észrevételeit, s feleletem reájok kedvetlenül nem hangzott volna. Ki velem ennekutána is élesen bár, de illendőleg szóland, tőlem hasonlót várhat, mert én a humanitásban sem kegyed, sem más akárki által magamat meggyőzetni nem engedem.

Ki oly fegyverekkel szokta írói érdemeit bizonyítani, mint amaz igen humánus úr, ki a lexikon próba-

lapjain a magyar *constitutióra* tanít bennünket, nem méltó, hogy nevelt ember vele szóba álljon. Azért elfordulván az ő kegyelme tisztos személyétől, az Urat kérem, drága Döbrentei Úr, vigye meg neki ezen nyilatkozásomat: hogy ő szökdelhet lexikographusi dühében bizvást amint tetszeni fog, de azt ne reméllje, hogy engemet fejem és cultúráim valaha oly alacsonságra vetemedni hagyjon, hogy vele betyárok csárdájába illő veszekedésre ereszkedjem. Igen igaz amit a befejezésül általa idézett két vers mond, s az talán még senkire oly szépen nem illett, mint épen őreá. Saját javokra kérem az Urat, drága Döbrentei Úr, és társait, hogy ha még ezen szerencsétlen lexikon felett velem szót váltani fognak, ne tegyenek oly agyrtai szökdeléseket, mint ez az Urak feldühült lexikographusa, s ki ne vegyenek engemet azon gravis tonusból, melyen komoly tárgyak felett szólni mindég szeretek, mert akkor az Urakat oly mulatság tárgyává teszem, melyen a publicum nevetni fog s nevetni az Urak is önmagokon, de *sardóniai* nevetéssel.

Illő végtére, hogy azt is megkérdjem, mi szükség volt ezen tolcsatába Cserneczkyt keverni? Nem tudnak-e az Urak egyébként kibújni bajaikból, mint hogy egy jóigyekezetű ifjúnak szájával beszéltetik el azon paradoxumokat, melyeket magok elmondani szégyenlenek? S hogy a lexikonba-írás fáradságát magára vállalta, azzal köszönik-e meg az Urak, hogy nevét írói pályája elején mingyártrossz hírbe hozzák? Úraim! Úraim! ha ezen ifjúból valaha jó író válik, bizony adózni fognak a jövődőség előtt azon méltatlanságért, melyet most vele elkövetnek.

Emlegeti az Úr, Döbrentei Úr, azt is, hogy mi elvesztegetők jusunkat, melynél fogva Wigand lexikonát majd megjelenésekor ítéltük volna meg. Mely szép álmokban él az Úr, Döbrentei Úr, hogy ezt hiszi. Ha ez való volna, úgy a Conversations-Lexikonnak igen kedvező környülmények mosolyganának! Csakhogy az Úrnak boldog álmaikat azon észrevétellel kell megzavarnom, hogy most a XIX. században élünk, hol az auctoritások semmit sem nyomnak. Most az olvasó nem

azt kérdi többé, ki ítélte meg, ha Dr. Bugát, Fenyéry vagy Bajza-e, az Urak lexikonát, hanem azt, hogy ítélte meg, micsoda okokból és principiumok szerint? S ha az okok és principiumok s a belőlök húzott következtetések jók lesznek, akkor az ítélet is megáll, hamindjárt Bajza fogná is azt kimondani, kőről azt állítja Uraságod, hogy nem lehet neki majd hinni. Ellenben, ha az ítélet hamis és képtelen principiumokon alapítottatik — mint p. o. az Úrnak fordítási theoriái — hitelt nem nyerend, ha az ítélő egyébiránt *winckelmanni, lessingi* vagy *homei* tekintettel bírna is a bírálás országában. Azért vigyázzanak magokra az Urak, hogy lexikonjokat — ha csakugyan kiadatik az, amit még nem hiszek — serényen és szorgalommal, jó készülétekkel dolgozzák, mert az Dr. Bugátnak és Fenyérynek *hihetőleg*, Bajzának pedig *semmi esetre sem* kerüli el ítéletét, azon ágában a tudományoknak, hol ő magát *competens* bírónak fogja érzeni, s ítélete sanyarú lesz, de igazságos mind a dicséretben, mind pedig a gáncsolásban. Ítélnie mindennek szabad: jó-e rossz-e ítélete, azt azon okok határozzák el mindég, melyeket szavai támogatására az ítélő felhord.

Kik alapos ismeretű, világos értelmű, önállású s nem lengeteg ítéletek közt habzó fejek? Tanácslom az Uraknak, hogy ilyet ne kérdezzenek tőlem, s amit én generalitásban szeretek tartani, ne specificáltassák velem, mert a specificáció majd nem nekem, hanem az Uraknak fog fájni. Különben is Figyelmeztetésem ezen szavaiból a kérdés nem amúgy támad amint az Urak akarnák, hanem így: Kik az alaptalan ismeretű, homályos értelmű, önállásban szűkölködő, s lengeteg ítéletek közt habzó fejek?

Hogy az Urak lexikona világot láthasson, azt én szinte úgy óhajtom, vagy tán még inkább, mint az Urak magok. Óhajtásink egyedül abban különböznek, hogy én csak azon feltétel alatt kívánom kijövetelét, ha az *jó leszén*, az Urak pedig minden esetre, s tán még akkor is, ha az oly gyűjtemény lenne, melyben inf-1:-

lolium et steriles dominantur avenae. Ezen feltételem következtében kívántam volna én, hogy az Urak engem s velem együtt a publicumot meggyőzték volna arról, hogy a szóba vett lexikon jó lesz, oly jó, minőt literatúránk mostani helyheztetése enged. Azonban azt az Urak még mind eddig nem tették, sőt valahányszor ez ügyben megszólamlanak, mindannyiszor és mindinkább gyanússá teszik dolgokat, s önmagok bizonyítgatják, hogy még most sem tudják mit akarnak, s hacsak valamely szerencsés csillagzat egy systematikus fejet nem hoz az Urak segédére, céljokról tiszta ideákra soha sem fognak eljutni. Plánuma még mind eddig nem volt az Urak munkájának, most sincs — ha volna, közlenék — s nem is lesz, hacsak egy vakszerencse, mint mondám, nem segít az Urak nagy baján.

Azt ígérte az Urak annyira tisztelt, annyira védett Wigand Ottója, negyedik jelentésében, hogy ez a lexikon 480 ívből fog állani. A Hazai s Külf. Tudósítások 29. számához kapcsolt hirdetésekben még ennél is tovább megyen, s azt mondja már, 500 ív leszen. Ne quid nimis! Nehéz elhinni, hogy 500 ívet 25 forintért adni veszteség nélkül lehessen, pedig hogy Wigand áldozatokat tenni szeretne és tudna, még nem igen mutatta meg. Mondja az Úr Döbrentei Úr továbbá, hogy Wigandot 1000 körül lévő előfizető tisztelé meg, és pedig martius utolsó napjától aprilis 6 dikáig, következőleg 6 napok lefolyása alatt. Ezen calculus szerint tehát a lexikonnak eddig mintegy 1300 előfizetőjének kell lenni. Ez már hihetetlen! majd kitetszik az első kötet kijöttével. Én részemről azt hiszem — lehet, csalódom! — hogy vagy az Úr Döbrentei Úr egy zérussal többet csúsztatott a Wigand által feladott számhoz és 100 helyett 1000-ret mond, vagy — mint a negyedik jelentés is mutatja, s Wigandon megtörténni szokott — ismét *elcalculálta* magát, vagy pedig végtére ez az egész lárma nem egyéb, mint az olvasók meghódítására készített csellem, hasonló a Wigandnál kiadott Secretárius *másodszori* nyomtatásához. „Úgy van, több vo-

nást tudok már mikép engednek meg fortélyt is magoknak néhányan e tárgyban: " ezt mondja az Úr önmaga Döbrentei Úr; én pedig azt teszem hozzá, hogy aki ilyeneket elkövetni képes, annak lexikoni kiadása is előttem igen gyanús. Óhajtom, hogy ne mondjak igazat s szavamát czáfolja meg a következők, de én újra ismétlem Figyelmeztetésem végszavát hogy, mindenezen célra adott pénz nemzeti becsületünk sérelmének leszen eszköze."

Panaszoltatik az is az Urak által, hogy igen igazságtalan, csupa hirtelenkedésből oly embernek kétkednem becsülete felől, kiról meg nem bizonyíthatom, hogy megjátszotta a közönséget. Kívánják az Urak, hogy publicum előtt elbeszéljem, mit teve Wigand a Secretarius, Scott Walter, Kis Gyula könyve kiadása mellett? Már felebb mondtam, hogy specificációkra ereszkedni nem szeretek, de ha kívántatik, oly dolgot fogok bebizonyítani, melyet az Uraknak Wigand meg nem köszön.

Miket az Urak a lexikon ellen írandó feleletek iránt kinyilatkoztatnak, az igen mulatságos dolog. Egyik azt mondja, hogy akármit mondunk ez után, olvasni nem fogja, másik esküszik, hogy rá felelni nem fog, a harmadik pedig Csokonaival szemét és még fülét is behúnyja, s úgy érzi a maga érdemét. Ne kínozzák magokat az Urak ily fogadásokkal, mert megtartani úgy is nehéz lesz. Én a Figyelmeztetést nem az Urak számára, hanem a publicumnak írtam, s az elolvasta. Most az Úrnak írok drága Döbrentei Úr. Olvassa-e, nem-e, azal nem törődöm, a publicum ismét fogja olvasni. Hiába akar az Úr Döbrentei Úr *Goethét* játszani, az az Úrnak nem megyen, ahhoz goethei lélek kell. Azonban, hiszen ily declaratiókat tenniök hasznos volt az Uraknak, mert így valahányszor nem *tudnak* majd felelni, mindég azt mondhatják, hogy felelni nem *akarnak*. S mely szép mulatságot csinálnak így magokból az olvasó közönségnek!

Ezek szolgáljanak feleletül mind azokra, miket az Urak a lexikonra, vagy ennek tárgyán kívül öszve és vissza beszéltenek. Kellett ezeket mondanom, hogy az olvasó közönség az Urak iránt egészen felvilágosodjék,

ámbar megvallom, hogy szánom az időt, melyet írására vesztegettem, mert hiszem az Urak még csak nem is oly fejű írók, kiken az ember erejét megpróbálhatná, kiken nyereség volna diadalmat venni. Az Urak egyébről beszélnék, mint amit én kérdek; elsikamlanak, hogy tudományos vizsgálódásba ne vág hasson a harc: haszontalan mendemondákkal vesződni pedig, mikből az Urak oly nagy lármát csinálnak, férfúi komolysághoz és a publicumhoz méltatlan dolog.

Czél nál vagyok, s berekeszteném Válaszomat, ha még egy dolog hátra nem volna, melyért kell, hogy az Urakat kérdőre vonjam. A dolog az, hogy az Urak eléggé vakmerők voltak a Cserneczky szájával egy hazugságot elmondadni, melyet soha bebizonyítani nem fognak. Így akarják-e az Urak, Döbrentei Úr, szépíteni vétköket, hogy engem s azon tiszteletre méltó két férfit, kik a Conversations-Lexikon ügyében megszólamlottunk, azon alacson tett gyanújába akarnak hozni a publicum előtt, hogy mi magunk is lexikont akartunk kiadni, s Wigand által megelőztetvén szándékunkban, most nemtelen érzésből, boszúból s önhaszon miatt keltünk ki az Urak fonákságaik ellen? Mi által fogják az Urak ezt bebizonyítani? Mert bebizonyítaniok kell, előbb vagy utóbb, különben az Urak rágalmazók, más erkölcsében és becsületében ok nélkül gázolók és vakmerő hazugok fognak az egész két magyar haza előtt örökké maradni. S így kell-e a publicumot tisztelni, Uraim? s épen az Uraknak? így Döbrentei Úr *humánus* társával együtt, kik évekig lévén önmagok is redactorok, megtanulhatták s meg kellett tanulniok, hogy egy tekintetre méltó olvasó publicumot hazug költeményekkel megjátszani illetlen, alacson tiszteletlenség, és nem szabad? Nem pirúlnak-e el az Urak? Én magam is pirúlok az Urakért!

Kívánom, hogy amiket itt mondok, jól megfontolja az Úr Döbrentei Úr, s hasznára szolgáljanak. Egyébiránt vagyok az Úrnak őszinte és igazmondó barátja. Pest, aprilis 16-kán 1830.

III.

ÉSZREVÉTELEK A CONV.-LEXIK. PÖRHÖZ

GR. DESSEWFFY JÓZSEF ELLEN.

„Despoten in den Wissenschaften, und offenbare Hasser der Wahrheit müssen und sollen zu Boden getreten werden, oder es ist mit dem Geschmack, der Freiheit zu denken, und den nützlichsten und menschlichsten Wissenschaften geschehen.“

Ismét lexikographusi zajgás, s ismét Döbrentei szóban! Tehát még sem elég, ami felőle publicumnak mondatott? Kényszerít, hogy újra szóljak, s elmondjam, ami még eddig elhallgatva volt? — Azt reménylette talán ez a csudálatos elméjű író, hogy ha méltóság és tekintet aegise alá vonúl, s tőle koldúl menedéket, pártfogást, védelmet, megszabadítja magát? Azt hitte-e, hogy én a polgári világ magnását tudományok világában is magnásnak fogom ismerni, s mikelyt ő lép fel, én arczra borúlok, mihelyt ő hallatja szavát, én végkép elhallgatok? — Megtanultam igen is a társasági élet viszonyait tisztelni; tudom, hogy ott herczeg és gróf, báró és nemes, polgár és paraszt van; mivel tartozom mindeniknek, egyenként és együtt, értem; de értem viszont azt is, s igen jól, hogy ezen tartozás, ezen kötelek, csak a polgári kör határaig nyúlnak, s ott, hol az írói respublica kezdődik, hol a tudományok országába léptünk, hol a társalkodási conventióknak vége, ezek is megszakadtak. Itt nem érdem, nem születés, nem hivatal többé, egyedül okok, egyedül ész adnak elsőséget; s én ezeknek szoktam, ezeknek tudok térdet és fejet hajtani, nem semmi auctoritásnak, nem semmi grófi méltóságnak. Jaj akkor a magyar literatúrának, jaj az ész culturájának egész egyetemleg, ha felette magnási kény dictátorkodik, ha az igazság őszinte szavát hatalomszó harsoghatja le! Ez volna a Döbrenteiek diadalma, ez a józan ész veszedelme! Azért, minekutána

ezen lexikoni pörbe magát egy gróf Dessesffy József avatta, s ok nélkül avatta, s ellenem, ki őt soha és sehol bántólag nem érdekettem, oly kifejezésekre vetemedik, melyekre just, neki kivált, tetteimnek egyike sem ad-hata: engedje meg, s tulajdonítsa magának, ha itt a grófot az írótól benne elválasztom; s úgy szólok vele, mint silány védőjével egy magához hasonló silány magyar írónak. Mert egyébként, ha az érdemes gróf felől polgári tekintetben kellene szólnom, akkor a legőszintébb tisztelettel, legméltóbb hálával emlékezném azon érdemeiről, melyekkel egykor polgári pályája fénylett.

A magyar írónak: talán egész seregében, senki még oly jól be nem bizonyította lelki szegénységét mint Döbrentei, midőn védeni hagyja magát gróf Dessesffy által. Tehát nem mert maga előlépni, állításaimat tagadni, okaimat megczáfolni, felhívásomat elfogadni? Tehát megszenvedi magán a rágalmazása által nyert czímet? Tehát tettével bizonyítja be, hogy reá érdemes volt? Íme, a gögös mivé leve! Íme a kérkedő campei nagy ész mint törpült el, mint hunnyászkodott meg az igazság bátor szava előtt! Kiben lélek és tehetség van, ki ügyét igaznak érzi, az bátran mörközik meg ellenségével, s büszkébb feláldozni magát, hogysen más védelmét koldúlva bujkáljon, hogysen másnak engedje vinni a bajt, melyet kivínia ön magának illet volna. Igen, az erős, a bátor, kiben lélek és tehetség, ki ügyét igaznak érzi, az bizonyára így teszen, az így tett volna; de Döbrentei . . . ? Ó sajnálatra méltó író! Ó szerencsétlen lexikographus! Sic enim iam de ipso loqui decet, non ut odio permotus esse videar, quo debeo, sed ut misericordia, quae ipsi nulla debetur. Én gyáva lélekkel, ki szemembe tekinteni nem mer, vesződni nem akarok, nem fogok, szégyenlek. Ez oka, hogy jelen észrevételimet, az ő bajában, nem hozzá, hanem gróf Dessesffyhez intézem, Gróf Dessesffyhez, ki eléggé kegyes vala szegény társa ügyében megszólalni, kinek jámbor szándékaért Döbrentei sokkal tartozik, habár oly védelmező is, milyet csak ellenségünk-

nek kívánnánk. Ő nem csak meg nem szabadítja védenczét, sőt, fájdalom, önmaga is sebzi. Azonban jámbor szándékát dicsérni kell; mindent megteve, amit csak tenni tudott: hogy többre ereje nem volt, azt vétkelleni nem, egyedül csak sajnáln lehet. Et voluisse sat est.

Én barátja vagyok a tollosatáknak: de csak azoknak, melyek észszel, hasznos tárgyak felett, s nemesen folynak. Ezek a lexikographusi nyavalygások a csata nevét nem érdemlik; s még kevésbbé a hasznos tárgyak felett s nemesen folyt tollosata nevét, s a sors engem mostoha kézzel vert meg, midőn *Döbrenteit*, a *Tudom. Gyűjtemény nyugalomba tett redactorát*, s gróf *Dessewffy Józsefet* ellenkezőimmé tevé. Az *elsőnek* az baja, hogy semmit sem tud; a *másodiknak*, hogy igen keveset, igen rosszul; a *harmadiknak*, hogy szerfelett sokat tud. Az első, érezvén szegénységét, csak akkor beszéll, ha kénytelen, ha el nem kerülheti, s akkor — ó Músák és Grátiák! — micsoda beszédek azok! micsoda förtelmei a magyar stilstikának! E dagály és pöffedség, ez az ideák feszengeése, ezek a logikátalan következtetések, ezek az öszvekuszált periodusok! Soha ilyenekről Quinctilián nem álmodhatott. — A második, ez a tribus Anticyris insanabile caput, az elme szükét csárdákban szedett epithetonokkal pótolgatja s úgy rohan elő, mint a fegyverneki tanyák dorongos vitéze. — A harmadik, kiben a sok meg nem emésztett tanulmányok egész chaosa kereng; kinek fejébe, az elmeáradás miatt, többé semmi sem főr, s ez a lexikoni pör sem férhetett, s azt sem tudja valóban micsoda ügyet védelmez, s még is replicáz. De minek is azt neki tudni? Ő a nélkül is replicáz; leírja, tudniillik, a *Választ* újra, megtoldván itt-ott egyikét iskolamesteri penészes phrásissal, mely tele fejből gyakran akarhatja ellen is kicsöppen. Mert könnyebb azon czímet elviselni, habár gyalázat is, melylyel az imitátorokat a Pisókhhoz írt levél megtiszteli, mint fejünkbe egyikét eredeti gondolatocskát kifacsarni. Mi gyönyörű triumvirátus ez! Felette kár, hogy nincs literátori

invalidusház, — oda kellene őket nyugalomra tenni. De a dologhoz!

Gróf Dessewffy örvend, hogy Válaszomra válaszolni tudott. Ennek szívemből örvendek én is; de még inkább örvendettem volna, ha a gróf egyszersmind jól is válaszolt volna. Mert így, midőn látnám, mint igyekszik és küzd, vív és forr, csak hogy elméskedhessék, s elméskedése végtére is nem elmésesség, hanem tompa nevetlenség, melyet a sok érdemű gróf, ki „eddig a nyájasságot és szelidséget kedvellette“ most tanult vala, ősz korában, mióta a lexikographusi czéhbe méltóztatott állani; midőn látnám, hogy a lexikoni pörnek komolyabb részeiből is tréfákat űz, apróságokkal bibelődik, s „mint kis méhe, csak ott a vízerek körül döngécsel;“ s hogy ezen öt-hat ívnyi lexikoni pört sem volt képes megtanulni, s történeteket mondogat belőle, melyek meg nem történtek, dolgokat bizonyítgat be, melyeket kérdésbe senki sem veve; s végtére, hogy Válaszomra írt válasza nem csak unalom nélkül nem olvastatik (mint a grófot jámbor álmai csalják), hanem sokak által csömörlet miatt épen nem is olvastatik; mind ezeket látván, mondom, csekély örömemet elfojtotta azon szomorú gondolat, hogy a gróf ily szegényül, ily nyomorúan válaszolt, s válaszából nekem ismét azon parányi vigasztalásom sem lehet, hogy erős, ép elméjű, éles ítéletű ellenkezővel kelle mérkőznöm. Mert higye a jó gróf, én inkább kívánok meggyőzetni egy spartai nevendéktől, mint egész sybarita seregen győzdelmet venni.

Felette kellemetlen dolog, s én olvasóimat jobban tisztetem, mint hogy magamnak volna kedvem, gróf Dessewffy ízetlen főzeményeit itt újra feltalálnom: de felebaráti s igazság-szeretet parancsolják, hogy a tévelygőt igyekezzünk jó útra vezetni, s ez legyen mentségem, hogy a lexikoni pörnek gróf Dessewffy által elgyermekesített, elalacsonyított tárgyait ismét szóba veszem.

Gróf Dessewffy engemet jelszavában *irigységgel*, válaszában több helyein pedig *kajánsággal* vádol. Az

olvasó ezen két epithetont az unalomig hallotta; mert a lexikon védői annyiszor használták, hogy végtére már minden élők elkopik. Annyi zaj, annyi lárma után, nem lesz tehát sürgősen kérdeni: valljon mit irigyelhetek én ezen jámbor lexikoníró urakon? — Döbrentei campei nevét? Írói nagy tetteit, melyekkel Brockhaus Conversations-Lexikona VI. kiadásában önmaga dicsérgeti magát? Írói érdemeit, melyekkel a derék férfiú Bowringot maga iránt tévedésbe hozta? Szóval, Döbrentei nevét, Döbrentei híret irigylem-e? Ez a kérdésekből, önmagasztalásokból szőtt gőzfátyol, már eddig is nagyobb részint el van tépve az igazság szava által, s kevés idő múlva egészen semmivé foszland. Döbrentei tudományát? Ez kevesebb mint hogy érte esdekleni, fonákabb mint hogy irigyleni, csekélyebb mint hogy miatta harczolni lehetne. Vagy talán épen Döbrentei nyelvismereteit, melyekkel *Shakspeare Macbethjét* elbitangolta, *Müllnernek* általa úgynevezett *Vétek-súlyát*, *Moliere Fösvényét*, *Yorick leveleit* a stilistikai józanság és ízlés pasquillusaivá tette? Valóban méltó tárgyai az irigylésnek!

Nyugalomba tett redactor úr semmit sem tevé még, következőleg semmiét irigyleni nem lehet, mert a *Scott Walter* igen közepszerű fordításaért, s azon sok *halljuk és éljenért*, melyek által a Tud. Gyűjteményben redactiói lételét észrevehetővé tette, ha igazságos tud lenni, önmaga sem fog érdemre számot tartani, s még kevésbé a magyar írói czímet bitangolni.

Azonban lehet, gróf Dessewffy hizelkedik magának azzal, hogy ő irigylésem tárgya, el kell tehát mondanom őszinte ítéletemet dolgozásai felől. Gróf Dessewffy egyike azon magyar íróknak, kiket a horátiusi *fama mendax* vak kedvezésből veve szárnyaira. Ő biographus, poeta, grammatikus, aesthetikus, meg minden; s végtére semmi sem, s épen azért semmi, mert minden. A pankratiasták rendszerint így járnak. A sok miatt elmulasztják az egyet, s mert mindenek akartak lenni, jők semmiben sem lehettek, vagy legalább igen kevésben.

Szerencsétlen emberek, kik fő figyelmet az emlékező, nem az ítélő tehetség kifejtésére fordítottak. Emlékezetök ugyan nagy leve, szertelenül sokat tanulhattak meg, de mi nyereség benne? Az emlékezés virágainak az ítélet mezején kell kifejleniök, hogy hasznos gyümölcsöt hozzanak, különben nem érdemlették, hogy őket a kertész szorgalma ápolta. Fájdalom, gróf Dessewffy-nél épen ez a baj. Nála az ítélet mezeje annyira elsoványult, elparlagodott, hogy rajta egyéb mint páfrány *) és bogács többé nem teremhet. Ő emlékező tehetségét, széles olvasását, mindenhol örömet mutogatja: de az ítélet itt, amott s mindenütt oly tompán, oly vakúl botorkál, hogy kérdeni csaknem mindég lehetne: nem pirúl-e gróf Dessewffy oly dolgokat írni, melyeket az ép elme olvasni is pirúlhat?

Elöttem fekszik az 1818. Tud. Gyűjtemény II. kötete, hol gróf Dessewffynek egy értekezésére nyitok. Benne a nagy érdemű gróf magyar orthographiára tanítja „csuhadárját.“ Hasznos dolog, ha az olvasó a maga íróit ismerni tanulja; s ez az értekezés oly festői vonásokat ad a gróf írói karakteréhez, hogy azokat köz nézés tárgyaúl ki nem tenni vétek volna. Belőlök következést vonni a gróf egyéb munkáira is nem leszen nehéz. Kinek ítélete oly könnyű tárgyban, mint a magyar orthographia, ennyire tévedhet, annak dolgozásai felől egyéb, talán nehezebb tárgyakban, sokat feltenni nem lehet. Ez a kitérés itt épen nincs helyén kívül: practice fogja bizonyítani, ami felőle felebb mondatott.

Értekezése elején azt állítja a gróf, hogy a magyar szókat a szerint kell leírunk, *miképen kimondatnak*, következőleg ígeragasztékokban y-nal, például *kinállya*. Ki a magyar nyelvtudománynak csak küszöbéig haladt is, észre kellett vennie, hogy az ígeragasztékokban az orthoepia homlokegyenest ellenkezik az etymológiával, következőleg az, ki a kettőt egymás mellett megférhetőnek állítja, képtelenséget enged meg, s vastag

*) Szabolcsban ismeretes növény.

logikai absurdumba téved. S íme gróf Dessewffy, ki értekezése elején azt állítá, hogy az orthoepia szerint *kinállya*-t kell írni, alább azt mondja, *kinálja* is (etymologie) jól íratik, ami annyit tesz, mint *simul esse et non esse*. Principiuma lévén gróf Dessewffy orthographiájának az orthoepia és etymologia együtt, könnyű képzelni, minemű értekezést építhete e logikai absurdumon. S valóban, oly sok nevetséges dolgot egy csoportban, mennyit ez az értekezés magában foglal, alig találhatni; s ha a gróf *csuhadárja* innen tanult volna magyarul írni (amit nem hiszek), fejének az inconsequentiaék ezredétől nem lehetne nem szédelgenie. Itt taníttatik egyebek között a gróf által, hogy *tartománnya*, *attya*, *kinállya* és *tartománja*, *atja*, *kinálja*; *ahoz*, *a' hoz*, *azhoz*, *ahhoz*; *szivesen* és *szivessen*; *Horatzius*, *Horatius*, *Horátz*, *Horucz*, *Horaczius* mind jól íratnak, legjobban *Horász*. Itt állíttatik, hogy a gróf nem látja által, miért kelljen a helyek, országok, nemzetek, személyek neveit nagy betűvel írni, még is nyilván mondja, hogy ő azokat nagy betűvel *szokta*, nagy betűvel *fogja* írni. Igen helyesen! mutassa meg a gróf, hogy határtalan úr. Mi vakmerőség volna kívánni, hogy ő még okoknak is engedjen! Hiszen ez ellenkeznék, *az ő ideája szerint*, a magyarnemesi cardinális praerogatívákkal! — Itt mondatik továbbá, hogy a gróf csak rövid szokat szokott egybeírni, mert „ha hosszúkat is egybeírna, azok hosszú volnának.“ Ó csuhadár! mely tanúság számodra! — Három mássalhangzót soha sem ír a gróf együvé, nem írja, például, *szánTszándékkal*, hanem *szánszándékkal*. Miért? azt én bizonyára nem tudom, de még a gróf sem ám! A gróf *igaSágot* is ír, ámbár tudja, hogy nem így kellene. „Szabad nemzet nyelvét szoros nyűg alá (okok közé!) szorítani, piomozni, káros volna“ mentsen isten! a gróf ettől irtózik. — A gróf „*finom illetődésű füle*“ érzi, hogy a ts és cs, tz és cz közt különység van, és pedig (ismét mely becses felfedezés!) nagyobb különység mint Verseghy két é-i közt; és így mikor a versben hosszú szótagra van szüksége, ts és tz

ét ír, mikor rövidre, cs és cz-ét, például, *mulatság és mulaCság*. Bizony finom illetődésű fül! — *Egyjütt és edjütt* igen jól vannak a gróf szerint írva, de nem ám *meCzeni*, hanem *meTzeni*, mert, úgymond — gróf Dessewffy és ok! ritka találkozás! — „ezt hosszan kell kimondani.“ Az y-t a nevek végén azért szereti a gróf írni, hogy valakit meg ne bántson. Ki ne dicsérje ez okos előlátást? Az y kihagyása még vérontást is okozhatna! — — Egyedül finom illetődésű fülét kímélem a grófnak, különben azt mondanám, hogy amiket itt állít, mind rossz, irtóztató rossz! s a helyett, hogy csuhadárját tanította, helyesebben tenné, ha tőle tanulna magyarul írni; amit a grófnak ezennel ajánlok is, feltétven, hogy csuhadárja elméjét a rendetlen és szerfeletti olvasás öszve nem kuszálta. De csak *így*, s egyesegyedül ezen feltétel alatt ajánlom; különben vakkal vezetettnek világtalant, s ha együtt mindkettő nyakát szegné, oka én volnék. — Ezen nevezetes értekezéssel egy kis történet is van egybekötve, melyet az olvasónak mulatságul, s kárpótlék gyanánt ezen orthographiai soványságokért, elmondok. A történet ez:

Kazinczy az Erdélyi Muzeumba egy recensiót nyomtattat Pápay munkájára *). s nevét nem írja ki, de hogy az az ő tollából folyt legyen, oly érthetőleg mondja, hogy csak az igen gondatlan olvasó nem veheti észre. Gróf Dessewffy olvasván e recensiót, egyik kifejezésben annyira megbotránkozik, hogy tüstént eltökéli magát ellene kikelni. De hogyan? Egy kifejezés miatt egész értekezést írni? Az nem megyen, az viszketegnek látszanék. Nem sokára megjelenik a csuhadárhoz írt, s épen most magasztalt orthographiai értekezés, melyre Jankowich Miklós eléggé vakmerő volt ő méltóságának ellenjegyzéseket tenni. Egy villanat! A gróf asztalánál ül, s hevenyében ír egy czáfolatot Jankowich és Szemere ellen. Szemere ellen? kérdi az olvasó. Igen is Szemere ellen. S hogyan? miért? Kikelt Szemere a gróf ellen?

*). A Magyar Literatura Esmérete. Veszprém 1808.

megbántotta őt? valamely szavában botránkozott-e meg a gróf valahol? Nem. — Szemere ez egész komoediában legkisebb részt sem vevé; ennek egyedül az oka, mivel Kazinczy recensiója alatt az Erdélyi Muzeumban ezen jegyzés álla: *Szemere Pál gyűjteményéből* . . . . Ó komikai Músa! Hol van Aristophanesed e tárgyat felfogni, gróf Dessewffyt vígjátékban éltetni? Hát a gróf így olvas, így combinál? kiáltanak olvasóim. Bizonyára ez gonosz combináció, igen gonosz, de hiában, a grófnak már természetében fekszik. Ő elolvas egész könyveket, a nélkül hogy tudná, mi van bennök. Elolvasta Kazinczy recensióját is, s megítélni nem volt képes, ki írta legyen, ámbár a 97. lapon *) oly érthetőleg mondatik, hogy gyermek is megfoghatja. Azonban gróf Dessewffyt ne csudáljuk: fejében, mint mondám, elmeáradás van, s belé többé semmi sem férhet **). Íme tehát ily íróktól, kiknek minden mozdúlataikban csak a szegény és sínlődő elme jelei mutatkoznak, kik legfelebb is csak szánakozás tárgyai lehetnének, valljon van-e irigyleni való? — Én bizonyára, ki ezt tenni képes volna, immoralis embernek tartanám, hasonlónak azon gyalázatos fukarhoz, ki a földhöz ragadt szegénynek utolsó száraza falatja után sovárog.

Hogy oly kiadónak mint Wigand, oly plánumú munkába mint e lexikon, oly társaságba mint az imént magasztalt triumvirátus s még egykét a lexikon mellett szóval és írásban viaskodó idiota, kívánnék és dicsőségnek tartanám dolgozni; következőleg, hogy irigylésemnek ily valami lehessen alapja, azt az olvasó ön-maga sem fogja hinni.

Ennyit a sok ízben s egész unalmig kiáltozott két vádra; térek most egyebekre.

*) Erdélyi Muzéum, IX.

***) Haki azon ellenvetést tenné, hogy igazságtalan dolog gróf Dessewffy munkái közül csak egyet s talán a legrosszabbat idézni, az jelentse ki publicum előtt véleményét, s én kész leszek egyéb, s talán még rosszabb munkák idézetével ellenvetését megczáfolni.

Azt állítja gróf Dessewffy, hogy én Döbrentei Yorickját gúncsolom, mert angol s nem francia nyelvből van fordítva; hogy én a lelkes írók siklásait követésre méltóknak állítom, sive cinoedum sive vestigia ruris redoleant; hogy én csak magasztalóimnak áldozom, a finnyásat, feszengőt, facsartat dicsérem; hogy az írókat a redactor kénye alatt lenni mondom; hogy a redactor, az én állításom szerint, íróársainak csak nehézségeket előterjesztő személy; hogy én 2000 előfizetőt emlegetek, hogy én Döbrentei Vestáját kikurkázom és sujtom stb efféle. — Ezen vádoknak egy része egészen a gróf phantasiájának költeménye: más része pedig állításaimnak általa erőszakkal elforgatott, elfacsart értelméből öszvekoholt hamis vád. Ezek szerint szabad legyen kérdenem az érdemes gróftól, a haza gondjai közt megöszült férfitől, az egykori legislátortól, az igazság törvényeit tisztelő s tisztelni tartozó polgártól: mit tart oly ember felől, ki hamis vádakat koholni, ki másnak írva s egy publicum előtt mondott, következőleg egy egész publicum előtt ismeretes szavait elforgatni, azoknak az író értelmétől idegen értelmet adni nem irtózik? Hiszi-e, hogy ily embernek tiszta szándékai vannak, hogy igaz úton jár? Felteheti-e felőle, hogy az illendőségi, hogy az emberbaráti törvényeket tiszteli, hogy csupán és egyedül s nemeslelkűleg az igazságnak ügyvédje? Reménylem és várom gróf Dessewffy szerénységétől, hogy tagadó kérdéseimre állítólag nem fog felelni: azért egész bizodalommal felszólítom őt, vallja meg önmaga nyíltszívűleg és őszintén, ha én alacsony-ságokra ereszkedni, másnak gúnyneveket, praedicátumokat adni, miképen ő és társai, nem tartanám magamhoz illetlennek, micsoda címeket érdemlene s érdemlett volna a gróf tőlem, ezen ragalmazó vádakért, ezen alkötteményekért? Én ily nemtelen fegyverekhez nyúlni nem szoktam, s nem fogok: azonban ne higye a gróf, hogy ha én kímélem is, egészen kímélve marad. A vétkező, büntetését ritkán kerül el. Az elhallgatott címekkel a közvélemény fogja a gróft üldözni mind

addig, míg felebb elmondott vádait be nem bizonyítja.

Az *Epigramma Theoriája*, gróf úr? Ezzel kár a grófnak bajlódni. Száraz aesthetikai speculációk; scylla és charybdis a csapongó figyelemnek. Félek, hogy rajtok a gróf elvásott elmehajója törést fog szenvedni. — Azonban, kénytelen vagyok megvallani, hogy velök a gróf azon pontra hozott, hól el kell akadnom. Irántok nem ereszkedhetem vitába; magamról kellene szólnom, amit tenni nem akarok, nem fogok; mert ha a büszkeséget — azt a nemesbet, mely bennünket alacsonyságoctól őriz — becsülni tudom, tudom sokkal inkább a szerénységet, s ennek senki nálam nagyobb tisztelője nem lehet: következőleg, hogy magam dolgozásai felől szólhassak, Döbrenteitől kellene előbb orczát kölcsön kérnem. A gróf gáncsai mellett tehát szótlán fogok elhaladni, de nem ám a jelszóúl ajánlott distichon mellett is. Ez a kímélés az igazságnak rovására történnék, s ily kíméléseket tőlem a gróf ne várjon. Az említett distichon új bizonyosságát adja annak, hogy a magyar nemzet csakugyan sokat nyert a lexikographusi egyesület által. Mióta ez fenn áll, a nevezetes találmányok, felfedezések egymást érik. Íme, alig tanultuk meg ezen társaságtól, mi legyen a redactor, már új találmányt közlenek velünk, azt tudniillik, *hogy eprigrammák felől csak az ítélhet, ki maga is készíté epigrammákat.* Mely dicső felfedezés! Nem képzelhetni, hogy ez mástól származott legyen, mint Döbrenteitől, ki feltalálói tehetségének már oly fényes bizonyosságát adta. Tömerdek a haszon, melyet e találmány a világra áraszt. Íme, ezek szerint Herder és Wolf ne ítéljenek Homérról, mert nem írtak epost; Richardson és Schlegel*) ne Shakspearról, Jenisch és Aristoteles ne a görög tragikusokról, Kölcey ne Körnerről, mert drámát nem írtanak. Meg kell semmitenünk a Písókhöz írt levelet, az csak bohó fecsegés, mert hiszen benne epos és dráma felől

---

*) Az Ion talán csak nem ada just Shakspeare megítélésére.

egy Horátius ítélget, ki semmi sem egyéb, mint lyrikus, mint didaktikus költő, kinek drámát s epost írni még csak eszébe sem juta. Ó ész, ó okosság istennéje, Pallas Athene! Ne vígy minket kísértetbe, de szabadíts meg a gonosztól! — Ásott-e valaha gróf Dessewffy *búzavermeket*, hogy felőlök disserálgatni mer? *) Szerkesztetett-e almanachot, hogy Kisfaludy Aurórája felől azt a szerencsétlen recenziót a F. M. O. Minervában **) kiadni nem kételkedett? Nem azt akarom e helyt említeni, hogy ez a recensio a művitéli tehetségnek egy botránkoztató emléke, hanem csak azt, ki ada gróf Dessewffynak szabadságot almanach-bírálásra, minekutána ő almanach redactora nem volt, minekutána ő Döbrentei barátjával azt hiszi, hogy ítélnie valakinek csak azon pályán lehet és szabad, melyen maga is fáradott; következőleg, hogy Winckelmann artistai műveket nem bírálhat, de igen Thorwaldsennek egy oly avatványa, ki a márványon tíz nap óta kopácsol? Én istenem, én istenem! csak a *tudákosoktól* szabadíts meg, egyéb ostromaidat, melyekkel e föld népét látogatni szoktad, nyugottatb lélekkel tűröm.

Gróf Dessewffy igen óhajtaná azon írókat név szerint tudni, kik a *Figyelmeztetésben* előszámlált epithetonok által érdekelve vannak. Hogy az érdemes gróf óhajtásának eleget tegyek, elmondom tehát, hogy az ott szóba vett *alapos ismeretű, homályos értelmű, ön állásban szűkölködő, lengeteg ítéletek közt habzó fejeknek* egyikét gróf Dessewffyben van szerencsém tisztelni. Társai pedig exredactor úr és Döbrentei. Cserneczky a magyar literatúrát még csak 15 sorral gazdagítá, sajnálni lehet, hogy ezen 15 sorból (a genie gyakran 15 sorban is megmutatkozik) el nem határozhatni, mely osztálybeli író, mercatorne vagus, cultorne virentis agelli; Colchus an Assyrius, Thebis nutritus an Agris? Szükség ezen urakat e helyt megneveznem, másként

*) Lásd F. M. O. Minerva 1825. I. Negy. l. 87—102.

**) 1825. I. Negy. l. 104—109.

„kisebb rossz elmulasztásával nagyobbat követnék el, s a logika törvényeit practice szegném meg,“ mint az érdemes gróf igen bölcsen méltóztatott észrevenni.

A lexikon védői több ízben adták jeleit rágalmazó indulatjoknak, több ízben mutatták meg, hogy céljok nem az igaznak védelme; csupán arra törekednek, mint feketíthessék be azokat, kik ellenök felszólalni bátrak voltak. Szándékjokat azonban sehol annyira el nem árútták, mint midőn ők, kik torkig ülnek a neveltlenség, a mocskosság vétkében, engem merészlenek *faragatlansággal* vádolni. Hágthat-e nagyobb pontra a szerénytelenség? Lehet-e rögzöttebb vakmerőséget képzelni is, mint midőn az kiált *tolvajt*, kinek zsebei tele vannak elorzott drágaságokkal? Ily igazságtalan, ily szerénytelen tettet nem vártam, bizonyára egy gróf Dessewffytől legalább nem vártam volna. Vagy talán a gróf nem is ismer, nem is olvasott egyebet az egész pörből a Döbrenteihez írt Válasznál? Feleletének csaknem minden helyei ezt kiáltják, s többet nem hagynak feltenni, mint legfelebb azt, hogy a gróf hallomásból tud valamit. Ha így van, gróf úr, még gonoszabb, hogy oly ügyben akarja magát bírónak és békítőnek tenni, melyet nem ismer s nem vizsgált meg.

Minekélőtte tehát én ezen úgy nevezett *faragatlanságok* felett a gróffal szóba ereszkedném, kérem és igazságszereteténél fogva kényszerítem őt, lesse ki magában azt a ritka pillantatot, midőn elmelobbanásai megszűntek; s ekkor gondolatait, melyek mindég földfeletti magasságokon, aetheri világokban csaponganak, szállítsa le ezen kised planetára, melyet földnek nevezünk; kösse meg figyelme szárnyait, s olvassa el oly részrehajlatlan, oly igazságos indulattal, melyet csak egy néhai legislátortól jusunk van kívánni, mind azon íráskákat, melyeket dicső lexikographus társai, a magok úgy nevezett megtámadóik ellen publicum elébe bocsátottak. Nevezetesen: Döbrentei *részeg vad ráczait*, s nyugalomba tett redactor úr *betyári énekét*. Minekutána ezeken általesett, s bizonyossá tőn, hogy a lexi-

koni pörből nem csak a Döbrenteihez írt választ, hanem egyebet is ismer, egyebet is olvasott; akkor méltónak fogom a grófot tekinteni arra, hogy kérdjem tőle :

Hol és mivel adtam én, nem mondom just, hanem csak okot is arra, hogy exredactor úr ellenem intézett citátumaiban betyárkodjék, hogy szavakra fakadjon, melyeket nevelt ember nem hallhat undorodás nélkül; hogy Döbrentei engem a legalacsonyabb, legundokabb vétekben tántorgó néposztálylyal tegyen hasonlatba? Hol és mivel adtam én mindezekre just? Magyarázzameg a gróf aetheri elméje. Figyelmeztetésemnek egyetlenegy szava sem adhata ily just. Döbrentei és nagy hírű társa igazságtalan úton s ok nélkül vete-medtek ezen vakmerőségre. Engedje meg a gróf kérdésnem, minekutána e *betyári csíny* meg vala téve s igazságtalanúl megtéve, nem volt volna-e nekem jusom a Válaszban oly otromba fegyverekkel visszavernem ellenkezőimet, milyenekkel ők feltámadtak? Nem volt volna-e jusom? S használtam-e én ezen just? Hol, miként, mely helyén, mely szavában a válasznak? Az én hitem az, hogy amit publicum elébe bocsátottam, gróf Dessewffy akármely társaságban felolvashatja, bátran és tartaléktalan, sérelme nélkül az illendőségnek: de nem fog-e megzavarodni, nem fog-e elpirúlni lexikographus társaiért, ha csárdai pajkossággal teljes feleleteiket tiszteletes személyek előtt kell olvasnia? Reménylem, hogy ha a gróf ennekutána is velem ellenkezni fog, legalább megfontolja mit mond, mert bizonyára, mostani egész feleletén a gondolkodó fejnek igen kevés jelei látszanak meg. Nem ártana a grófnak még azt, bár későn is, megtanulni, hogy szavai egyedül azért, mert grófi szavak, még nem fognak hitelt nyerni, s az olvasó, ki látni kíván, szemét nem fogja behúnyni a gróf parancsolatjára. Ez legyen mondva röviden a Döbrentei és társa faragatlanságira.

De ez a fennforgó kérdésnek még csak egyik része, hátra van az, ami egyenesen a grófot érdekli. Mit fog az olvasó arra mondani, hogy a gróf a faragatlanság

vádjában nem egyedül csak igazságtalan, hanem ezen felül még szerénytelen is? Íme, a gróf veti szememre, hogy ellenkezőimmel faragatlanul vetekedem! A gróf? ki minden sértő és alacsonyító praedicátumokat öszveszedett szókönyvéből, csak hogy velök engemet bántasson. Mondja meg az igen finom nevelésű gróf, úgy tanította-e valaha nevelője illendőségre, hogy intései, ocsmány szitkokban mondogatta a grófhhoz. Valóban mesteréhez méltó lett a tanítvány. Azt, kitől illendőséget kíván, maga *goromba, faragatlan, szüntelen veszekedő, mérges epés nyállal piszkolódó, maró szájú, szívetlen, agyarkodó, kaján, irigy, pulya lelkű, marakodó, sententiákat köpdőső, ádáz, s amit legelől kellett valamondanom, fekete lelkű* címekkel tiszteli meg. Bizonyára, ezek mind finom, méltóságos grófhhoz illő beszédek, nevelt ember szájában jól állnak, szóval gróf Dessewffy *faragottságai*, melyekkel „literatúráját meglágyította, életét kipuhította.“ Ó szégyen! hogy a gróf eléggé szerénytelen, hogy a gróf nem pirúl maga vétékét más szemére vetni. Valóban, ki a *faragatlanság theoriját akarná megírni*, sehonnan oly jól nem abstrahálhatná azt, mint a gróf feleletéből, melynek hogy faragatlanság classicus remeke legyen, csak az hía, hogy egy gondolkodó s ép fej járúljon hozzá s szedje rendbe ezt a durva declamációk chaosát. — Koránt se vélje azonban gróf Dessewffy, hogy én az ő és társai becstelenítő rágalmazásokat panaszkép említem. Említem egyedül azért, hogy az olvasó lássa, ki a faragatlan. Panaszlani nincs szükségem. A rágalom nem a rágalmazottat, hanem a rágalmazót mocskolja be.

Szükség, hogy kérdjem a gróftól azt is, mit tesznek feleletében ezen szavak: *fekete lelkű*? Érti-e a gróf velök mit monda? Megfontolta-e midőn őket leírá? Adhatja-e a gróf ezen praedicátumot írónak? Nem az emberre vitetnek-e ezek vissza? Nem a morális karakter jő-e alattok kérdésbe? — S micsoda tettemet ismeri a gróf, melylyel magát a *fekete lelkű* cím iránt legitimálhatja? — — Tanácslom és kérem, hogy ha

aetheri világában másnak ily címeket osztogatni divatban van is, midőn onnét a gróf e földi világba leszáll, jól fontolja meg miket beszélget, s más karakterét, kiről egy immorális tettet sem tud, kímélve hozza kérdésbe, mert az ily lexikographusi petulantiák keserű pohárral fognak visszamérethetni, s végtére hae nugae seria ducent. Íme, az igazságvédők, a köz virágzatért buzgó férfiak! Csakhogy hibáikból kivergődhessenek, készek lesznek végtére még a becsületvédő törvényeket is általhágdosni. Ilyenekben keresse aztán a gróf és famosus társa okát, ha én feleleteimben *élesb*, ha *sanyarúbb* vagyok, mintsem ínyök szeretné. Ki az illendőség törvényeit akarva nem tiszteli, nem méltó, hogy kíméltessek, sőt nem méltó, hogy ezen törvények csak pártfogolják is.

A francia journalistákat igen jól, igen alkalmasan emlegette a gróf. Idő és történet megmutatták, hogy jövendölések nem volt alaptalan, hogy a *polignaci* ministeriumot méltán kárhoztatták. Nem bizonyodott-e be itt világosan, hogy jóslani is lehet, hogy lehet kárhoztatni oly dolgokat, melyek meg nem történtek, melyeket csak a jövendők fognak kifejleszteni. Tudja-e a gróf, mint járt a polignaci ministerium, s mint járt maga Polignac is? Szabad-e végtelen kicsiny, s ama nagy, harminczkét millio nép sorsát elhatározó történet közt hasonlatot tenni? Polignacra és ministeriumára a francia törvények fognak ítéletet mondani; Wigandra pedig és a lexikonát védő gondatlan írókra a tudományos tribunal és — ami mindeneken felül van — az opinio publica. Büntetésök leszen az írói névre háromló gyalázat, s a könyvárosi hitel csökkenése. Hogy hibáztak ezen jámbor urak, az megengedhető; hibázni emberi dolog, bocsánandó vétek, melyikünk nem hibáz? de a hibákban makacsúl, talán egy kis képzelt dicsőség miatt megmaradni, ez vétek, ez érdemel fenyítéket, s ez vétkek a lexikon kiadóinak.

A redactor, gróf úr? Ismét és újra szóba jöve a redactor? — Tegyen a gróf őszinte vallomást: hiszi-e mind azt amit feleletében a redactor felől őszvebeszölt?

Én a gróf ítélő tehetségéről sok fonákságot teszek fel, valóban igen sokat, de azt még is, hogy ily szertelen chimaerát, mint amit a gróf a redactor iránt mond, elhihessen, bizonyára fel nem tehetem. Ilyet feltennem pasquillusa volna a józan észnek. Miért, ugyan miért, ennyire szertelenkedni? Nem volt volna-e jobb, ha a gróf kevesebbet állít vala? Az legalább egykét gyöngé fejű előtt hitelt nyerhetett volna a helyett, hogy most e szertelenkedés még a tudatlanok által is nevetetik. A mit én a redactorról mondtam, világos axioma, nem kíván vitatást. Redactornak lenni valamely könyvkiadásnál, és bírálni, egyet teszen. Mihelyt a bírálás jusa megtagadtatik a redactortól, az többé nem redactor, hanem csak írnok, vagy betűszedő. Ha a Conversationslexikon redactora más jussal nem bír, mint egyedül azzal, hogy a kidolgozott cikkelyeket betűrendbe szedi, ne neveztessek redactornak, s akkor a publicum nem fog kijátszatni; tudni fogja jó előre, hogy a Conversationslexikonba minden, hamindjárt az emberi ész legformátlanabb szörnye volna is, felvételik, következőleg, hogy az egész nagy munka nem egyéb, mint ezerféle tárgyak chaosa, melyek között igen kevés jó s számtalan rossz dolgok vannak egybehalmazva. Mert a gondos s tanult írók száma szembetűnőleg kisebb mindég a gondatlanok, a gyenge fejűekénél, és így a jó munkáké is a rosszakénál.

Azt állítja a gróf, hogy oly személyek felől, mint Sup. Kis, Tittel Pál, Bitnicz Lajos, Guzmics Izidor, báró Mednyánszky, gróf Teleki József; gróf Mailáth János, gróf Széchenyi István, gróf *Dessewffy József* fel sem lehet tenni, hogy magokat a redactor kénye alá vessék, hogy munkáikat elvetni, vagy csonkítani hagyják. Ez ellenvetésből az látszik, hogy vagy nem érte engem a gróf, vagy — ami tisztos korához épen nem illő — gyermekjátékot űz a szavakkal.

Mást teszen a munkákat elvetni, mást azokat csonkítani s a redactor kénye alatt lenni. E különbözést értse meg a gróf, s érteni fogja e szertelen mélységű

dolgot. Hogy az írók a redactor kénye alatt vannak, hogy munkáikon a redactor csonkíthat, én sehol sem mondtam. Tekintse meg a gróf jobban a Döbrenteihez írt Választ, s tisztelje publicumát jobban, mint hogy ál költeményekkel lépjen elébe. Ki velem ilyet mondat, gyermek beszédeket teszen, s várakat önmaga épít magának csakhogy bírhasson valamit ledönteni. Bízvaát, ha kedve van a grófnak hozzá! Megengedem azon dicsőséget, hogy kártyavárait le bírta döntögetni. — A munkákat egészen elvetni? Ehhez igen is jusa van minden redactornak, s e jus egyenesen a bírálás jusából foly. Ezt állítottam én, állítom most is, s fogom mindég. Miért? épen az imént érdekltettem. — Mi a gróf által előszámlált írókat illeti, ezeket én (egyet kivéve) oly fejű férfiaknak ismerem, kik értik mi a redactor, s igazságosabbak, szerényebbek, mint hogy a redactor jusaitól kivételt tenni, magok miatt, akarnának. Koránt se higye gróf Dessewffy, hogy ez a jus általok ne tiszteltetnék; ők ennek már akkor alávetették magokat, midőn a lexikonba dolgozást felvállalták; azaz, köztök s a lexikoni redactio között szóltan szerződés (contractus tacitus) volt, vagy hamindjárt írott volt volna is, a munkák elvetéséhez való jus oly feltétel, melyet mondani szükség sem vala, mert önkényt s a dolog természetéből foly. Ha pedig, mint felebb mondatott, a lexikoni redactortól csakugyan elvétellett e kérdésben forgó jus, természetesen következik, hogy elvétellett a redactio is, s ő nem egyéb oly automatonnál, mely a cikkeleyeket betűrendbe szedi. Mind ez oly világos, hogy a gróf által nevezett íróknak csak *egyike* fogja tagadni, de az nem csuda, ő, amint feleletéből látjuk, képes tagadni a legvilágosabb dolgokat is. Ily tagadó hagyján! Tagadása nem használ semmit, de nem is árt.

A mi Révai s Verseghyről, s általán fogva a grammatikáról mondatik, azokat, nem fogok hibázni; ha *elmesétálásnak* nevezem. Válaszom szavai ezt mondják: Nem vakmerőség azt állítanom, hogy a magyar nyelvben Révai systemája fog megállani, minekutána tapaszt-

taljuk, hogy ma minden jobb fejű, minden gondos író, ezen systemát követi. Gróf Dessewffy erre azt feleli: „hogy ő ismer oly magyarokat, kik Révai fejében több philológiát, Verseggyében több philosophiát találtak; hogy a jövődség nem fogja kérdezni, ki melyik grammatika szerint írt, hanem azt, ha eredetiséggel, ha lelkesen-e? hogy többnyire nem az vett erőt a véleményeken, quod maxime rationale; s végtére hogy legyünk türedelmesek, s ne boszankodjunk más sargaságán, mert az úr isten mundum commissit disputationibus hominum; hogy a grammatika sem szentírás, sem mathesis, és már Sokrates megvallá, hogy csak tudatlanságát tudja? hogy . . .“ De hová andalodik a gróf elméje? Álljon meg, egy kevésbé legalább, hadd kérdjem, mit akar megczáfolni? mert az én állításom ellen mind ezek közt egy szó sem mondatik. A helyett, hogy a gróf szentíráshoz, Sokrateshez, metaphysikához folyamodik, czáfolja meg csak ezt: *hogy minden jobb fejű és gondos író Révait követi, s az ebből következtetett hihetőséget, hogy tudniillik, Révai systemája megáll: s ha ezeket megczáfolta, a kérdés el lesz döntve, a nélkül, hogy szentírásra, Sokratesre, metaphysikára szükségünk legyen.* Miattam lehet Verseggy nagy philosophus; midőn grammatikáról szólok, nekem akkor philologus kell. Kérdezzen a jövődség bármit, az bizonyos, hogy írónak grammaticae kell a nyelvet tudnia, s oly grammatikai crassa ignorantiában szédelgenie, mint a gróf, írónak szégyen és megbocsáthatatlan véték. Bármi vett legyen többnyire erőt a véleményeken, kétséget nem szenved, hogy csak annak kell erőt vennie, quod maxime rationale. (Azért hogy az emberek többnyire vétkeznek, talán nem fogja a gróf következtetni, hogy vétkezni szép dolog.) A jövődség, igen is, azt fogja kérdeni, ki írt lelkesen, ki eredetileg: de mellette azt is, ha a nyelvet értette-e? Ha a gróf, például, eredetileg, és lelkesen tudna írni, ha el nem felednök is, megbocsátnók legalább nyelvhibáit, grammatikai inconsequentiait. Épen azért, mert a grammatika nem

mathesis, azaz nincs s nem lehet benne matematikai bizonyosság, vetekednünk kell felette. Egyedül azért, mert Sokrates, tudatlanságát tudta, s az ég ura mundum disputationibus hominum commisit, nem szükség türelmeseeknek lennünk. A gróf messze, felette messze megyen: egy úttal mondhatta volna, hogy kár egymással vetekednünk, mivel végtére úgy is mindnyájan meghalunk. — Difficile est satyram non scribere!

Már a Döbrenteihez írt Válaszban mondatott, hogy ha a lexikographus társaság csálhatatlan okokkal fogja is bebizonyítani az ellenem felhordott hibák valóságát, abból egyéb nem következik, mint egyedül az, hogy én gondatlan, hogy én rossz író vagyok, s ennek mi köze a Conversationslexikonnal, azt az én logikám megfogni nem tudja. Azon hypothesis-t talán támaszthatja, hogy én mint rossz író a Conversationslexikon ellen sem írhattam jól, hogy talán argumentumokkal éltem, melyek nem valók. De ha a dolog így van, miért nem teszik a lexikon írói ezen hypothesis-t thesis-sé? Miért nem mutogatják meg, hogy argumentumaim hamisak? Miért nem döntögetnek le mindent amit én a lexikon ellen felállítottam? Miért igyekeznek mindég csak azt mutogatni, hogy én hibákat követek el írásaimban? Mely félszesség, mely szánakozásra méltó félszesség! Dühökben és boszújokban azt sem képesek látni, hogy oly helyheztetés közt állnak, melyben az is csak ön szégyenökre válik, ha én rossz író vagyok, s rossz író létemre olyakat bírtam ellenök építeni, melyeket ők, az erős bajnokok, ledönteni nem bírnak.

De illő, hogy egyszer legalább, az ellenem idézett hibák iránt szót tegyek, s tudtokra adjam, ha csak távolról is, ezen bárgyú lexikographus uraknak, hogy korántsem fegyverek azok, melyeket ők fegyvereknek lenni vélnek. A *kritika* csak k-val íratik jól, mert görög eredetű, a *praedicál* pedig csak ae-val és c-vel, mert római eredetű szó. A *Constitutio* c-vel és t-vel jól íratik, de a *criminalis*-t k-val írni ugyanazon írónak, ki *Con-*

*stitu*Tiót ír, a szó eredete ellen van, és ezen felül még *inconsequentia* is; és így kettős hiba. Az *éppen* szóba honnét jöhetne két p, gróf Dessewffy soha sem fogja felfedezni; csupán különböztetés miatt pedig a világos etymológiát sértegetni, s a magyar nyelvben sértegetni, hol az etymologia sérthetlensége oly becses dolog, csak az tarthatja jónak, ki a magyar nyelvet egyedül csak anyjától tanulta, s felőle mélyebben soha nem gondolkodott. Miért nem írja a *napot* (sol) gróf Dessewffy két p-vel, a *napot* (dies) pedig egygyel, ha oly nagyon irtózik az érthetlenségtől? Ki a maga tárgyát jól érti, annak írása ily apró kétértelminőségek miatt érthetetlen még nem lesz. *Próbájit* jól íratik, s én ezt kérdésbe nem vettem. *Önként* a grófnak jobban hangzik mint *önként*? Úgy van, jobban hangzik az nekem is: de azért még nem írok *önkéntet*, mert szeretem, sőt kötelességnek tartom az etymológiát (hol csak lehet) sértetlenül hagyni. A *Mihál* is etymologice íratik y nélkül, azonban a gróf ezt szükségtelenül hozta fel ellenem, mert én a *Mihályt* még eddig y nélkül nem írtam. Hogy a *Mihál* tótos legyen, kétlem. Ami a *méltóztassék* iránt mondatik, az mutatja, hogy a gróf kész volna a magyar nyelvnek kétségbe nem vehető törvényeit is összevágazolni, csakhogy a maga és társai botlásait törvényszerűekké tegye. *Méltóztassék az olvasónak*: ezen beszédet a gróf sem írás sem élő beszéd által sanctionálva nem találja. *Bajza ezt tenni sem átallotta*; tehát ez csakugyan jól íratott? S azért jól, mert jól hangzik? Ez a *jól hangzás* a grófnál, s általában nem-grammatikusainknál, oly universale argumentum, melylyel mindég előállnak, valahányszor hibát követtek el. Kinek jutna eszébe syntaktikai törvényeket jólhangzásnak feláldozni? Jobban szereti-e a gróf lexikographus társait, mint a magyar nyelvet, hogy ennek törvényeit rontani nem irtózik azért, csak hogy amazokat hibátlanoknak tehesse? Únom e praeceptorai, e tanuló gyermekeknek való magyarázatokat. Tekintsen a gróf az általa magasztalt Versegly nyelvmunkáiba, s ha ott e kérdésre törvényt

talál, kezemet nyújtom a grófnak, s azt mondom, hogy igaza van.

A *se* és *sem* között a grófnak nincs különbség? Sőt igen nagy. Mivel a gróf nem tudja, mikor kelljen czzel, mikor amazzal élnie, megtanítom tehát, hogy valahányszor a mondás *tilalmat* foglal magában, mindig *se*-vel, valahányszor *tagadást*, mindig *sem*-mel kell élnie. Például: *ha gróf Dessewffy sem grammatikát, sem aesthetikát nem tanult, se ne grammatikázzon, se ne aesthetikázzon.* Ez nem szépen, de jól van mondva; törvényei szerint a magyar nyelvnek. Mondhatná-e a gróf így is: *Sem nem grammatikázzon, sem nem aesthetikázzon?* — *De ez nem megyen neki.* Óhajtanám tudni a gróftól, mi hiba van ezen mondásban? Ez a grófnak idegen-nyelvi neologismus? Ki fogja elhatározni mi idegen, mi magyar? Hány idegen nyelvből kölcsönözött szólásformákkal gazdagult már a magyar nyelv, melyeket többé meg sem ismerni! S ki fogja-e gróf Dessewffy mind azokat tiltani, melyek, hogy több példát ne említsek, csak a Káldi fordított Bibliája által köztünk meghonosodtak? A jót csak azért, mert új és szokatlan, el fogjuk-e vetni? Legyünk józanok; s ne tegyük magunkat nevetség tárgyává. Én azt hiszem, hogy mióta a világ tudományos vetekedéseket ismer, oly sok paradoxumokat senki öszve nem beszélt, mint a nyelvbeli újítások ellenségei. Ők a jámborok óhajtják a czélt, s a czél eszközeit meg akarnák tagadni.

Azt kívánja a gróf, hogy én Döbrenteit a neologismus tárgyában specificumra szorítsam? Erre nincs szükség. Elég specificce kifejtette ő írásaiban azt, hogy a neologismus iránt maga sem tudja mit akar, maga sem érti magát. Egyfelől a neologismus barátit vádolja, másfelől oly neologismusokkal él, melyekben a szerfelett merészek is megbotránkoznak; törvényeket állít fel, melyek ellen önmaga legvétkesebben vét; amit ma javall, holnap kárhoztatja, és viszont. Szóval, practice és tetteben mutatja meg, hogy principiumai nincsenek, csak sejtései, csak vágyódásai principiumok után, melyeknek

magát birtokába tenni nem volt s nem leszen soha ereje. Ily fejú emberrel vetekedni valamely tárgy felett czéltalan időtöltés fogna lenni. S egyébiránt is, lehet-e őt specificumra szorítani? Őt, ki mindég bujkál és rejtezik, ki fellépni és megszólalni nem mer, ki akkor is, midőn *pro aris et focis* kellene vónia, gyáván és féltéken mások védköponyege megé húzódik, hogy az ellene irányzott nyilak ne őt, hanem védelmezőit éréjk.

Hogy a gróf a görögöket ajánlja követésül, magában igen jó. A görögöktől sokat tanulhatunk, s bár tanulnánk! De hogy a gróf akkor ajánlja a görögöket, mikor a helyes magyarságról van szó, az felette különös. A gróf talán a görögöktől tanult magyarul írni, azért ír oly fonákul? Mi boldogtalan tudakosság! mi nyomorú pedantismus! Végtére magyar tánczot is a görögöktől fogunk tanulni.

Ha a *fiatal kor*, melyet az érdemes gróf oly magahitten tesz *ősz korának* ellenébe, s melyből oly nagy kedve volna nekem szörnyű vétket csinálni, lehet-e nem mondom argumentum valami ellen, hanem csak ok is szemrehányásra, határozza el, az érdemes gróf, önnön maga. Én azt hiszem, hogy ott, hol igazság ügye jó kérdésbe, hol okokat kell latolni, az agg kornak semmi elsősege sincs a fiatalság felett. Általában pedig a *kor* kérdés tárgyja soha sem lehet. Az *ősz* hajakat nem az esztendőök száma, hanem az érdemek nagysága teszi tiszteletessé; s a gróf is ne esztendeinek, melyeket keresztülélni szerencsés vala, hanem egyedül polgári érdemeinek köszönje, hogy tőlem s a jóktól, az igaznak, nemesnek barátitól, tiszteltetik.

Minekutána a gróf mindent, ami csak távol vagy közel rokonságban állott a lexikoni pörrel, vagy ha nem állott is, de eszébe jutta, czél és rend nélkül összehordott volna, végtére barátságos tanácsokra fakad, s békítővé akarja magát tenni. Szándéka igen nemes; békítőnek lenni szép, dicséretes dolog. Azonban, békítő csak az lehetne, ítéletem szerint, ki békés indulatjának maga is adta jeleit, ki mind a két vetekedő féllel illen-

dősen bánt. Az pedig, ki rágalmazó volt, ki sértő címekkel illeté a felekezetek egyikét, magát világos ellenséggé tette, s megmutatá, hogy a békítés nem tiszta, hanem csak színlett szándéka volt, és így, ha békülés nem következett, tulajdonítsa az ily *ál békítés* önnön tettének. Különben is a lexikoni pörben egyedül az szerezhetné békülést, ha a Conversations-lexikon kiadatnék, s jó volna, oly jó (amint már mondatott) milyent literatúránk mostani helyheztetése enged; minden egyéb békülés az igazság rovására történnék. Hogy Döbrenteit s védő társait jó íróknak tartsam, azt ismét nem békülés által lehet eszközölni, annak egyéb útja van, az tudniillik, ha ezen urak a magyar olvasókat jó munkákkal fogják megajándékozni. Annak meggondolása, hogy „szerettetni nem fogok békülés nélkül“ elöttem igen kicsiny ok a békülésre. Szerettetni szép dolog ugyan, de én mindenektől szerettetni nem akarok. *Placere bonis quam plurimis.*

Nem lesz szükségtelen végtére a Conversations-lexikon iránt is egyikét szót szólni.

Gróf Dessewffy feleletében az mondatik, hogy Wigand Conversations-lexikonát hirdetvén, szándékaról nem csak az e célra öszveállott, hanem más tudósaink véleményit is kikérte. Engedjenek meg a lexikographus urak, én örömet adnék csinosabb, szelídebb epithetont ezen állításnak, de bizonyára itt elfogy minden szótudományom, s azt egyébnék világos hazugságnál nem nevezhetem. Én ismerem Wigandnak minden a Conversations-lexikon iránt kiadott jelentéseit, de az, hogy szándékaról az írók véleményét kikérte legyen, sehonnan sem bizonyodik be. Azonban képzeljük a gróffal megtörténtnek ami meg nem történt; akkor azon kérdés támad fel: Ha Wigand kikérte az írók véleményét szándékaról, s Fenyéry felszólalván véleményét elmondá, mi oka volt Wigandnak, vagy a Wigand neve alá bújt Döbrenteinek, Fenyéry ellen oly sértőleg kikelni? Nem volt-e szabad Fenyérynek a maga véleményét elmondania, s kivált akkor nem volt-

e szabad, midőn arra az írók még fel is hívtak? Íme a gróf mint nyújt önmaga fegyvert ellenkezői kezébe. S a gróf bátorkodik még azt is mondani, hogy Fenyéry kezdte a bántást. Mi vala bántó Fenyéry kérdéseiben? Az *ephemeri becsű munkácskák írói!* Ez a legszélesebb generalitásban vala mondva, s kellett-e azt Döbrenteinek magára értenie? Ha az útczán, hol egy sereg ember tolong, valaki *gyilkost* kiált, azonnal magamra értsem-e, s a kiáltóval üstökre, pofra keljek? Ki ilyet teszen, ha különben gyanús nem volna is, ön tettével hozza magát gyanúba, s így hozta Döbrentei is. De azért hogy őt Fenyéry redactori hibáin lepte meg, mi ada Döbrenteinek just arra, hogy Wigand és Cserneczky neveik alatt Fenyéry ellen sértő kifejezésekre fakadjon? Nem lehetett-e bántás nélkül is elmondania észrevételeit? Nem Döbrenteiben van-e tehát kezdete a faragatlanságnak? — Concede, quaeso, lector, pudori meo, ut aliquam partem de horum impudentia reticere possim. Kérem ezen lexikographus urakat, ha igazságosak nem akarnak, vagy nem tudnak, lenni, legyenek legalább szerények, s ne mondjanak olyakat, melyeket az egész olvasó publicum hamisaknak tud és vall.

Említtessék-e az is, mint viszonzottattak Dr. Bugátnak szelíd, s a legnagyobb kiméléssel elmondott észrevételei, az *Agyvelő* cikkely iránt? Óhajtanám, ha Dr. Balogh a publicummal tudatná, ezen észrevételeknek melyik szava háborította fel annyira epéjét? Ha a publicummal tudatná, mondom, mert ami engem illet, én igen is jól tudom, mi volt oka ezen éretlen fellobbanásnak. Régóta ismerem tudniillik azon nemét az embereknek, kik az önszeretettől elvaktva, a hibázhatatlanság bizodalomban, önhíten és megelégedve, mint a chinai széles birodalom kevély ura, sétálnak gyarjő embertársaik között.

Hogy a Conversations-lexikon plánuma közöltetni nem fog, amint gróf Dessewffy fenyegetőzik, az gyaníttatja, hogy plánumjok oly fonák lehet, melyet köz-

leni szégyenlenek, ha pedig plánunk jó, s makacsból nem közlik, az mutatja, mily tekintettel, mily tisztelettel vannak a lexikon írói publicumjok iránt. Ha ezen tiszteletet majd a publicum azzal fogja viszonzani, hogy a lexikonra nem praenumerál, ne panaszojja gróf *Dessewffy és társai* akkor, hogy a magyar nemzet az ő Conv. lexikonjokra még nem ért meg, hanem higye csak azt, hogy látatlan portékát vásárlani nem szeret.

Ami magát a Conversations-lexikont illeti, ebből a martius utólján megjelent negyedik jelentés szerint már két kötetnek kellett volna kiadatnia, mert ott az ígértetik, hogy aprilis végén megyen nyomtatás alá, és annakutána minden évnegyedben egy kötet jelenik meg. Azelőfizetők, nimiumpatienter, mind eddig várakoztak, hogy őket Wigand valahára legalább egy kötettel méltóztatik kegyelmesen megajándékozni, s íme még most, néhány nap előtt hirdeti, hogy a nyomtatást elkezdte, s néhány ív kész. Őt holnap lefolyta után még csak néhány ív? Legyen Wigand annyi tisztelettel előfizetői iránt s vallja meg, nyolcz esztendő múlva kész lesz-e ezen lexikon? Mert ha így megyen, valóban nem tudom mit higyek. Okát sem tudom képzelni ezen késedelemnek. 34 írónál és 1000 előfizetőnél (mint Döbrentei és most gróf Dessewffy vallották) lehet-e Magyarországon többet kívánni? — A leglassúbb író is fordíthat hetenként egy ívet, és így 34 író, a lexikon első hirdetése óta, készíthetett 1360 ívet; következőleg a lexikonhoz ígért 500 ív kéziratban régóta kész lehet. Mi akadályoztatja tehát a lexikon kijövetelét? Vallja meg Wigand nyíltan és őszintén, minden további tartalék nélkül, hogy készületlenül fogott a dologhoz, hogy maga sem tudta mit akart, hogy első hirdetésekor még egyéb írója nem volt Döbrenteinél, s csak akkor szerzette meg néhánynak nevét, midőn már a dolog iránt a publicum előtt szó történt. Vallja meg, hogy íróinak több mint fele, s ezek között talán a legjobb fejek, mint báró Mednyánszky, gróf Széchenyi, gróf Teleki, báró Wesselényi, prof. Bitnitz, Tittel Pál s

még egykettő, csak könyörületből, csak kegyelemből engedték meg, hogy nevök a lexikon jelentéseibe nyomassék; vallja meg, hogy előfizetőivel csak játékot űz, s mind a könyv kijövedele, mind az írók iránt csak azért terjesztget bizonytalan híreket, hogy előfizetőit a béketűrés el ne hagyja. Ily szorúlt állapotban nem volna-e tanácsosb felhagyni szándékával, az előfizetők pénzeiket vissza adni, s megvallani nyíltszívéleg s egész egyenességgel, hogy mind írói hibáztak, mind maga, visszajobbíthatatlanul hibáztak. Ez veszedelmes visszalépés, de kevésbbé veszedelmes, mint a tovább haladás. Amannak csuszamodás és esés lehet következése, melyből újra felvergődhetni: emez csalhatatlanul nyakszegést fog maga után vonni. Ne higye Wigand, hogy valaki örvendjen szerencsétlenségén, az kegyetlen, az immoralis ember, ki a szerencsétlent neveti, s nem érdekel egyebet mint hogy embertársai megvessék. Szánakozni, szánakozni kell a szerencsétlennen, kivált azon, ki veszedelmét, egy nagy részben, másoknak tulajdoníthatja.

Ezek szolgáljanak feleletül a Döbrentei védőjének. Ezek is egyedül annak megmutatására, hogy előttem a magnási szónak csak úgy van ereje és tekintete, ha igaz ügyet védelmez, egyébként nincs. Én gyűlölök minden elsikamlásokat, rejtezkedést, részrehajló védelmeket; tisztelni csak azt tudom: barátom csak az lehet, ki az igazság barátja. Nur wer das Licht nicht scheut, der ist mit mir verbrüderet. Hogy én gróf Dessewffy gyermekes ellenvetéseire felelek, mutatja, hogy őt tiszteletre méltó embernek tartom, ha nem tartanám, szótlán és megvetve hagytam volna őt magában küzködni. Döbrenteinek és a lexikonnak más védői is vannak mint gróf Dessewffy, de azok ne hizelkedjenek magoknak azzal, hogy pygmaeusi vergődéseik nekem gondot, nekem aggodalmat okoznak. Ők, a jámborok, csak névvágyból zsi bonganak. Az ily sovárgó hírbetegeket, kik készek volnának nevöket utczákon koldúlni, készek mint Herostratus Diána temploma alá üszköket hányni,

csak hogy a világ őket valamiért nevezhesse, ezeket a hiúság szánandó rabjait, úgy fogom büntetni, mint büntetné a psychológiával megbarátkozott criminális bíró — sehol és soha nevöket nem említem. Különben is oly osztálybeli emberek, kik semmi másra érdemet nem tettek, mint hogy az ember őket *megvesse*. Mibe kerülne az ily földön csúszó férgeket eltapodnom? De kell-e ez? Ki ilyenekkel vetekedett, ha rajtok győzödelmet vőn is, csak magát mocskolta be.

Pest, oct. 25-d. 1830.

II.

BAJ KAZINCZYVAL.

I. LEVELEK

„A SZENT HAJDAN GYÖNGYEI“ IRÁNT.

A Szent Hajdan Gyöngyei bírálata (Krit. Lap. I. füz. l. 13—24) részint Kazinczy észrevételei, részint néhány olyanok idétlen akadozásai miatt, kik képesek volnának a legszentebb igazságokat elversenyeni egy kis nagyúri mosolygásért, a publicumban figyelmet, hogy ne mondjam zajt, támasztott. Minthogy pedig jobb valamire épen nem figyelni, mint figyelni s azt hamis vagy talán rossz szempontokból tekinteni, ami ez ügyben sokakkal megtörtént, jónak láttam az itt következő levelezést közleni azok számára, kik előtt a Szent Hajdan Gyöngyei ügye figyelmet vont magára, s beszéd tárgya lón. Benne némely ide tartozók vannak elmondva, s általában oly dolgok is érintve, melyekről nem mindig s mindenütt lehet, holott hasznos volna, legalább nem ártana, szólni. Adva e levelek úgy vannak, amint eredetileg íratlak, kivéve olyaknak elhagyását, melyek inkább személyes viszonyokhoz tartozók, hogy sem valaki előtt érdekek lehessen.

Nem vagyok sem barátja, sem kedvelője azon módnak, mely szerint négy fal közé szánt dolgok publicum elébe vitetnek; de hol a négy fal közül nyilvánosságra hozott dolgokkal méltatlan, vagy félszeg ítéletek elosztatását lehet reményleni, ott kész vagyok

individuális tetszéseimet az ügynek feláldozni, kész a nem kedves dolgot is megtenni. Két ellenkező írónak csak közvélemény lehet méltó bírója. A közvéleményt akarom én azon helyzetbe tenni, hogy alaposan mondhasssa ki javalló vagy kárhóztató ítéletét mind felőlem s a Gyöngyök bírálója, mind pedig a megboldogult Kazinczy felől; mert ha valaki, egy nemelő legméltóbb jussal fogja kívánhatni, hogy róla csak alapos és igaz ítélet mondassék.

---

1) Kazinczy Fenyéryhez.

Itt küldöm az úrnak, édes barátom, ami felől tegnap előtt szólottam, s minthogy képzelem, hogy Vörösmarty barátunknak betegsége alatt a Tudományos Gyűjtemény redactiójával az úr fog bajlódni, nagyon kérem, méltóztassék helyt adni ezen írásomnak. Az a barátunk, ki a Kritikai Lapokban G. betű alá rejtette el magát, engem kedvetlen állásba hozott azzal, akit én tisztelnék és szeretnék, ha oly kicsiny volna is a polgári világban, amilyen nagy. Illő, hogy az annak találon akinek eddig ismért.

Hiszem, tudom, hogy ez a pseudonymus G. engem szeret; megbecsülhetetlen jeleit adta irántam barátságának, s örömmel vetem mellé, hogy azt tőle és az uraktól érdemlettem is; de meg nem foghatom, hogy aki engem szeret, mint bánhatik így velem. Én ha kedvem volna írni valamit a Fábíán úr által adott keleti versekre, kerülném a szólást, vagy másra hagynám, hogy az urat ne bántsam meg, ki felől tudom, hogy Fábíánnal szorosán öszve van füzve. G., és a Kritikai Lapok kiadója, s az úr, ki a munkát bizonyosan még kézírásban látta, azt fogják mondani, hogy ahol az ügy kívánja hogy szóljunk, ott nincs barát és ellenség, ott nem kívánhatni, hogy hallgassunk; s az uraknak igazok van. De kívánta-e azt az ügy, amit az urak itt cselekedtek? Gyönyörű virága az a szívnek, midőn hallga-

tunk ahol kár nélkül hallgathatunk, s azért hallgatunk, mert szavunk kedvetlenségét, bajt, kárt tehetne azoknak, akiket hozzánk szeretet kapcsol.

G. helyeket hord elő fordításomból, s azokat összehasonlítja az originállal, hogy hibásságokat látassa. Az nekem nem fájt; nyugalomban olvastam feddését; mint az nem, hogy Kölcsey megmutatta, hogy a Pindarus ódájában sok helyt egészen egyebet mondok, mint Pindarus. Én magamat csalhatatlannak nem tartom, s botlásom kimutatását nyugalomban, olykor még köszönettel is tudom venni, bár az nyomtatásban mondassék; adtam példáját, s nem egyszer. Az fájt, hogy az urak azt bántották, akit én tisztellek, csudálok, szeretek.

S miért bántották őtet az urak? miért bántják? Mely képtelenségek azok, amik őfelőle beszélletnek! Maga a szó mutatja nem igaznak a hírt. S használ-e valamit ez a bántás? Azt hiszik, hogy őtet ez a veredés — s nem csak prózában, hanem versben is azon felül — közelebbre fogja vonni? S kinek van ahhoz köze amit ő énrántam csinált, vagy nem csinált? Engedjen meg nekem G. ha itt Virgílinek ez a sora: *Parcius ista visis . . . .* jut eszembe.

Feleségemtől most veszem eljövetelem óta kezéhez érkezett leveleim csomóját, s abban a Bajzáét is, azon hírrrel, hogy „Kis János egy recensiót küldé“ s ezt veti a szó mellé: „úgy van írva ahogy ő tud.“ — — Az felől nem kérdés, ha tud-e; de olykor az is rosszul teszen valamit, aki jól is tud. — Mondja meg az úr nekem, édes barátom, mint vetemedhetik a társalkodásban oly szerény, szeretetre oly méltó barátunk ily tiszteletlen szóra? Nem jó dolog arra szoktatni magunkat, hogy a jókat is kicsinyeknek nézzük, mert az oda visz, hogy egyedül magunkat és társainkat nézzük valamiknek. S ki felel arról, hogy az a tiszteletet érdemlő kis kör, mely most maga akar lenni minden mindenben, örökre fog tartani? S mi lesz akkor, ha később a mostani barátok ellenségekké válnak?

S mit jelent az, hogy én a Kritikai Lapokat hu-

szonnéggy órával láttam később mint a velem egy fedél alatt lakó Kölcsey? Nem azt-e, hogy az urak látták, hogy ezek a Kritikai Lapok nekem kedvetlenséget fognak tenni, de azzal nem gondoltak? Én ilyet nem tehetek azokkal akiket szeretek, s áldom sorsomat, hogy midőn kedvetlen ítéleteimet akarám hallatni, még ha az embert nem szerettem is, írásomat még a lenyomtatás előtt láttatám azzal, aki ellen felköttem. Ezt tevém Döbrenteivel az Élet s Literatúra két elsőbb köteteiben, s azért, hogy ha megtévedésemet kimutatta volna, elhagyjam a helyet. Velem senki sem tevő ugyanazt.

Annál szabadabban mondom el itt panasziimat az úrnak, tisztelt kedves barátom, mert bízom igazságszeretetőhez, hogy azt méltó panasznak fogja ismerni. Maradok változhatatlan hűséggel alázatos szolgája. Pest, mart. 8-d. 1831.

---

2) Bajza Kazinczyhoz.

Nem fogja a tekintetes úr balúl venni, hogy az általam tisztelt s szeretett — s talán a tek. úr által is szeretett — Fenyéry a mart. 8-d. hozzá írt levelet velem láttatá, s még kevésbbé azt, hogy reá a tek. úrnak én, kit az leginkább érdekel, válaszolok. Félreértések, mond egyvalaki, több kárt okoztak világ kezdetétől mint csaták s néprontó ütközetek, azért nem felesleg, sőt hasznos, kétes környülményekben egymásnak kölcsönös felvilágosítást adnunk.

A tek. úr hiszi és tudja, hogy a pseudonymus G. a tek. urat szereti, de nem foghatja meg, hogy az, ki szereti, mint bánhatik úgy. Én pedig azt ném tudom megfogni, miért kelljen az igazság vagy legalább meggyőződés szavát szeretetnek elnyomnia kivált ott, hol magunkat bírakká tettük. Van egy neme az igazságszeretetnek, melyet javallni én sem tudok, az t. i. midőn Brutus saját gyermekét halálra viteti, mely tettért a rendkívüli embert én nagynak, igazságszeretőnek, cso-

dálat s félénk tiszteletre méltónak vallom, de szeretnem őt nem lehet, mert emberiségéből vetkőzött ki, s igazságszeretete érzéseket-lázasztó kegyetlenséggé vált. De a Gyöngyök bírálatát, mely legfelebb is élesnek, szigorúnak mondathatik, az ily brutusi kegyetlen igazságszeretettel nem igen lehet hasonlatba tenni, sőt én azt hiszem, a Gyöngyök bírálatát a legnagyobb szeretet mellett is lehetett írni, s úgy amint írva van. — De kívánta-e az ügy? ezt kérdi a tek. úr. Igen is, szükséges és felette hasznos volt mondani, hogy verses munkát prózában adni nem szerencsés gondolat, hogy született magyarnak, kit költői s linguisticai tehetséggel oly bőven áldottak meg istenci, idegen, kivált a német nemzet nagy terjedelmű literatúráját gazdagítani akarni, hazafiútlan tett stb. Ezek oly dolgok, melyeknek más a tek. úr után következő fordítók, Pyrker után német nyelven írni akaró magyar elmék hasznát fogják venni; s mely nyereség, ha csak egy jeles elmét menthettünk is meg hasonló tévedéstől a hazának! Elhiszem, hogy szép dolog hallgatni ott, hol a beszéd kedvetlenséget, bajt és kárt okozhat: de minemű kár tehát az, melyet itt a beszéd okozza, micsoda baj? Az a kis kedvetlenség is, melyet talán okozhat, valljon való s nem képzelt okokból származik-e? S mint teheti azon férfiú, ki maga is ajánlója volt a kritikának; ki Himfyt és egyebeket bíralt, prózában és versben, szelíden és élesen, azon kérdést, ha az ily dolgot kívánja-e az ügy? Mint mondhatja azt, hogy ott hallgatni kell, hol a beszéd bajt és kedvetlenséget okozhat, megvallom, én öszveegyéztetni nem tudom.

Ami Fábiánról mondatik, arra Fenyéry felelhet, nem én. Én ha Fenyéry volnék, s Fábiánnal oly szorosán összefűzve, nem bántódnám meg, ha a keleti versek bíráltatnának: kedvetlenséget s bántódást egyedül az okozhatna bennem, ha az igaznak, méltánynak határán túl járna a bíráló, de az ily bíráló akkor is tudna bosszontani ha P . . . . Th . . . . kel bálnék úgy, kit én karaktere miatt utálok, s dicsőségnek tartok megvetni.

Képtelenségek-e azok, melyek Pyrker felől beszéltetnek, nem-e, nem akarom itt sem vizsgálni sem eldönteni: vizsgálja az, ki a Gyöngyök bírálatát írta, s ki a tek. úr feleletére hihetőleg felelni fog.

Amit Pyrker a tek. úrral teve vagy nem teve, ahhoz bizonyára senkinek nincs köze. Ezt a bírálat nem is hozza szóba, nem is hozhatta, következésképp hogy a Gyöngyök megbíráltattak, nem ez volt oka, hanem az, mit az imént mondtam.

A tek. úr felakadt levelémnek azon szavain, melyek Superint Kist érdeklik. „Úgy van írva, ahogy ő tud.“ Ez a tek. úrnak tiszteletlen szó? Nem képzelem magam felől azt, hogy csak én tudom mi tiszteletes, mi nem; s hiszem, hogy a tek. úrnak igaza van; lehet, hogy, midőn e szókat írtam, az kapott el, ami elkapni oly ritkán szokott: tűz. De kérem tehát tisztelettel a tek. urat, méltóztassék engem megtanítani elnyomása nélkül annak, amiért Marquis Posa a spanyol király előtt térdre borult, ami Párisban a júliusi nagy napoknak oka volt, ezen ideát oly szavakban elmondani, melyek tiszteletesek legyenek: én akkor, a tek. úrhoz annyi köszönettel fogom magam lekötve érzeni, mennyivel soha még tanítvány mesteréhez nem volt.

S Kis Superint. felől nem lehet az kérdés, ha tud-e? Nevezzen nekem a tek. úr csak egy író a világ legnagyobbjai közül, ki mindent s mindig jól csinálja, akkor el fogom hinni, hogy van olyan, ki felől ez kérdés nem lehet. Az a mi igen nagy bajunk, hogy a szeretet velünk magasztaltat, csodáltat, s csak annyit sem enged meg, hogy néha kétlenünk is szabad legyen. Mivel az igen tisztelt S. K. holmit jól csinálja, következik-e abból egyéb, mint az, hogy holmit jól csinálhat? Következik-e az is, hogy mindent jól csináljon? A tek. úr arról van meggyőződve, hogy K. S. mindenben minden: engedje meg, hogy szabad legyen ön szememmel néz-nem, s arról meggyőződnöm, hogy K. S. némelyeket némelykor rosszul is csinál. Tudassa a tek. úr a tiszteletre egyébiránt oly igen méltó férfúval az én *tisztelet-*

len szavaimat: sokat merek reá tenni, hogy az ő philosophusi, az ő szerény lelke általok megbántódní nem fog.

Melyik az a tiszteletre méltó kis kör, melyet a tek. úr ért, s mely, mint mondja, maga akar minden lenni mindenben, én nem tudom. A tek. úr levele Fenyéryhez, Toldyhoz (kit a G. betű alatt lappangani vél, s talán jól vél, talán nem) s hozzám szól; ez volna tehát az említett kis kör; de hol adtuk mi annak példáját, hogy mindenben mindenek akartunk lenni? Engedje meg a tek. úr, ha azt állítom, hogy ezt csak a fellobbanás mondathatta . . . . .

Mit jelentsen az, hogy a Kritikai Lapokat a tek. úr huszonnég órával később látta mint Kölcsey? méltóztassék a mindnyájunk által tisztelt Bártfaytól megkérdeni, s akkor értesítve leszen a tek. úr, ha ez vétek-e, s az lévén, az én vétkem-e?

A tek. úr szereti láttatni recenzióit a recenseált írókkal, s ennek azon jó oldala lehet, hogy a bíráló tévedéstől mentetik meg; de van egy más oldala is, mely az ügynek árt. Az t. i. hogy az ítéletnek illeten közlése egy sereg jeremiádot szokott maga után vonni, mely a bírálót ellágyítja, könyörületre bírja, s a bírálat, mely különben talán az ügynek hasznára szolgálhatott volna, nem adatik ki. Mit nyert a tek. úr benne, hogy ítéletét Himfyvel nyomtatás előtt látatá? A haragra gerjedd úr még csak feleletre sem méltatá e liberális közlést; a tek. úr pedig nem hagyván magát ezen tett által megzavartatni, a bírálatot, amint illet és kellett, kiadta, s a Himfy zörgő levelei is elkövetkeztek. Íme, miért nem tartom én jónak, hogy a recenziók nyomtatás előtt a recenseáltakkal közöltessenek, s miért nem fogom ezt tenni még akkor sem, ha a recensio legforróbban szeretett barátom ellen lesz is intézve.

A miket általában a tek. úr levele mond, azok engem bánthatnának, mert karakterem felől támasztanak bizonyos kétes véleményt, de nem engedem magamat szenvedélytől elkapatni; áldom az isteneket,

hogy oly szívet adtak, mely hevült pillantatokban is hagyja magát fej által vezetetni.

Két dolgot nem szeretek, hogy történt, s óhajtottam volna, hogy másként történt legyen. Egyik az, hogy az ellenbírálatot nem nekem a Kritikai Lapok számára, hanem a Tudományos Gyűjteménybe adta a tek. úr; másik, hogy a feleletben G-nek oly könnyűvé tétetett a viszonzfelelet. Én a tek. úr feleletét keménynek s olyannak óhajtottam volna, melyre replicázní G-nek fáradságba kerüljön. Theóriát állítottam volna fel arra, mikor s micsoda költői munkákat lehet és kell prózában fordítani. Mi az elsőt illeti: a Kritikai Lapokat én nem akarom valami sérthetetlen és hibázhatatlan tribunálnak tartani. Kinek jutna ily valami eszébe? Ha nem félnék a mi czéltalanul áradozó, bő beszédű tudósainktól, újságlevelekben hirdettem volna ki, hogy a Kritikai Lapok felvesznek minden magok ellen intézett antikritikát; de ha ezt teszem vala, mivé kellett volna a Kritikai Lapoknak válniok? Oly írók antikritikáinak azonban, milyenek a tek. urat ismerni szerencsém van, a Kritikai Lapokban mindenkor örömmel fogok helyet engedni. Egyébiránt, legyen meggyőződve a tek. úr, hogy ha engemet Kritikai Lapjaimmal együtt s azt az úgy nevezett kis kört — mely nincs, csak egy másik kör által képzeltetik lenni — egészen semmivé teend is az antikritika, ha ezen semmivé tétel által a literatúra és közügy nyer, az csak szívemet fogja bántani, mely magát és üggyársait szereti: de nem fejemet is. Fejem örvendeni fog, s áldani azon antikritikát, mely — romjain bár a Kritikai Lapoknak — virágokat, hasznos gyümölcsöket tenyész és nevel a hazának.

Ezeket a tek. úrnak szóval akartam elmondani, mert a nem kedves beszédet, mely a holt papiroson komor és fekete, szelidíti az arcz, a mód s hang, melyeken mondatik; de többszöri kereséseim után sem leheték szerencsés a tek. úrral találkozni: méltóztassék tehát ezeket írásban elfogadni, s oly neheztelés nélkül elfogadni, amily őszintén s tiszta indulattal irattak.

Fájna nekem az, s igen fájna, ha a tek. úrral kellene öszveakadnom, ha azt kellene látnom, hogy egy általam szeretett s melegséggel tisztelt férfiúnak, ki annyi éven keresztül a hazai nyelv s köz virágzat gondjai közt fáradott, nyugalomra szánt öreg napjai megháborítottának; s ezért akarom tudatni azt, hogy nyugtalanságot eszközteni szándékom legalább nem volt s nincs, s ha az történt amit nem akartam, nem szívem, nem karakterem oka, hanem az, hogy tekinteteink e tárgyban egymástól különböznek. Vagyok a tek. úrnak változhatatlan tisztelője. Pest, mart. 10-dik 1831.

3) Kazinczy Bajzához.

Mely kedvetlen dolog, tisztelt kedves barátom, azokkal ütödni össze, akiket szeretünk, s apológiára szorúlni ahol azt kikerülheténk vala! A szív s a társasági élet törvényei az olyakat tiltják. — De az ügy parancsolja. — Igen is, de különbségekkel, néha szorosabban, néha tágabban. Valljuk meg, a szívnek az ügy dolgaiban is van helye, s társasági élet van a literárius világban is. Barát barátnak tömjénezní meggyőződése ellen nem fog; de nagy szükség nélkül nem fogja soha feddeni is, annyival inkább mások előtt elmondani, hogy orra bukott. Az az *acriter elatrem*, Horátnál, nem rossz intés.

Az úr azt óhajtotta volna, hogy én fejtegessem a fordítások theoriáját, s tegyem nehezzé az úrnak a feleletet. Ne lelje az úr örömét a küzdésekben, ahol a dolog nem kívánja. Kell theoria, de ízlés is kell, mint grammatika kell, de kell ízlés is; ez és az hideggé, fássá, pedátnná teszík a vele bíbelődöt. Maga a theoria is az érzés resultátuma. — Én viszont azt óhajtottam volna, hogy az úr ezekre feleljen: Véték-e fekete nyomtatványokban adni olajfestést? Véték-e, hogy Gessner epost, sőt még lyrai dalokat is (Daphn. III. ének) pró-

zában adott? Vétek-e hogy Friedrich, a francia nevelésű, francziául, Mailáth és Mednyánszky németül, Kézy és Péczeli deákul írtak? *) Nem tiszteletlenség, nem igazságtalanság-e ezeket azért, hogy nem magyarul, verdesni? S ezek a verdesések, jól választott eszközök-e arra, hogy velek magyarul írassunk, s hogy őket ügyünk barátjaikká tegyük? — Az ily recensio azt, aki nem magyar nyelvben neveltetett, vagy aki érzi, hogy magyarul nem fog írni oly ékesen, mint a már elkészült nyelven, nem hiszem hogy elrettentse; arra buzdítani pedig ifjainkat, hogy idegen nyelven ne írjanak, hanem magyarul, ma már nem igen van szükség.

Nem volna ellenemre, ha apologiám a Kritikai Lapokba vétetnék fel, és nem a Tudományos Gyűjteménybe, de láttatni akarom az én megtámadottommal, hogy én nem késtem megtenni amivel tartozom; s a közönséggel, hogy van szívem.

Látom én, hogy én az urat úgy nem fogom az én gondolkozásomra vonhatni, mint az úr engem a magáéra nem, s így a levél egyéb czikkelyeire elhallgatok. Csak azt kell megjegyezmem, hogy ha az úr érzene magát az én szólásom által megbántva, én az úr fájdalmát nem ingerleném hideg játékkal, mint az úr azon soraiban, ahol a Gyöngyök általam eltalált vagy el nem talált recensense felől szól. Az olyan ellenkezik a szép társaságok tónusával. — A kis kör nekem mind egészben, mind tagjaiban tiszteletes marad, mint eddig volt az, s még tiszteletesebb, ha jók és gonoszok, s barát és nem barát közt lesz különbség. Pesten, martius 14-kén 1831.

(Bártfay tudatta velem, hogy Kölcsey történetből látta előbb a Kritikai Lapokat mint én, s így visszavonom panaszomat.)

---

*) Sem báró Mednyánszky, sem prof. Péczeli nem tartozhatnak a gáncsoltak számára. Az egyik a hazai történetek megismertetése miatt írt idegen nyelven; a másik iskolák számára, hol a nyelv nem magyar, latinul. B.

4) Bajza Kazinczyhoz.

Vettem a tek. úr válaszát. Azt kell gondolnom, a tek. úr az én leveletem elolvasásra sem méltatá. Azon cikkely, mely benne így kezdődik: „Képtelenségek-e azok . . . ?“ világosan mondja, hogy én a Tudom. Gybe adott apologiára felelni nem akarok, mert annak nem levélben, s négy fal közt, hanem publicum előtt lesz helye. Én a Fenyéryhez írt levélre akartam csak válaszolni, melyet a tek. úr oly czállal írt, hogy lássam. Valódi képtelenség az volna, ha én, mint csak szerkesztetője a Kritikai Lapoknak, a Gyöngyök bírálatát védeném. Védje azokat G., ha kedve van, s feleljen meg maga helyett ott, hol illik és szükség lesz — publicum előtt.

Mivel a tek. úr maga vallja, hogy mi egymást megtéríteni nem fogjuk, jó leszen a különben is nem kedves tárgy felett támadt versenyt félbe szakasztanunk; annál inkább pedig, minthogy azt a tek. úr a szép társaságok tónusában szeretné folytathatni, azokban pedig csak bókolat kedves, az ellenmondás véték. Ezen tónus ellen mi mind ketten vétettünk, mert leveleinkben több van, mint csak ellenmondás.

Óhajtom, hogy a mi útaink ne egymáson keresztül, hanem, mint eddig, egymás mellett folyjanak békén s megháborítatlanul. Hogy e levelezés támadjon közöttünk, annak nem én valék kezdője. Az, s minden vétkem csak az lehet a tek. úr előtt, hogy a Gyöngyök bírálatát kiadtam, s mert becsület szava kötelez, a bíráló nevét nem tudatom.

Feledni fogom mind azt, ami felőlem nem kímélve mondatott, s ha levelemben oly valami áll, mi a tek. úr fájdalmát ingerlé, kész vagyok érte bocsánatot kérni, kész vagyok engesztelőleg nyúlni azon tiszteletes kéz után, melyet a magyar nyelv dicsőítésére kentek föl az istenek, s melyet én útmutatóm vezérem, s mesteremnek oly örömmel vallok. Pest, martius 16-án 1831.

II. NYILATKOZÁS

KAZINCZY VÁDLATAIRA. *)

Nincs kedvetlenebb érzés, nincs egyszersmind nehezebb helyzet, mint midőn kénytelenségbe tétetünk azokkal ellenkezni, kik tiszteletet, hálát, szeretetet érdemlenek tőlünk. Az én állásom e helyt, midőn a *Pannonhalmi Útnak* ellenem intézett czikkelyére válaszolnom kell, kétszeresen van megnehezítve, mert nem csak az ellen vagyok kénytelen felszólalni, kinek példája ifjú korom buzdítója s vezére volt, kinek pályáját most, midőn férfikoromba lépek, hideg megfontolások után tiszteletre méltónak találtam, s kire késő napjaimban, úgy hiszem, a hazafiúi hála legszentebb érzeteivel fogok visszaemlékezni: hanem ezen felül akkor kell ellene felszólalnom, midőn őt a nemlét árnyékai fedik, midőn ajkait lezárta a sír, s szavaimra többé nem felelhet. Az igazságszeretet azt teszi törvényül, hogy midőn oly dolgok vétetnek kérdésbe és vitatás alá, melyeknek valósága felől tisztán meg vagyunk győződve, tegyük félre a legtiszteltebb személy ügyét is, s mondjuk ki mit lelkünk igaznak és szentnek hiszen, mondjuk ki oly kímélet és tartalék nélkül, mint azt a védelemre vett dolog kívánja, parancsolja. Ily szempontból kellene nekem e helyt kiindulnom, s e szerint indulnék ki, ha egy tekintet, melyet itt előadnom kötelesség, vissza nem tartóztatott volna.

Kazinczy kiadván Pannonhalmi Útját, elhagyá Pestet, visszatért *széphalmi* csendébe, hogy háznépe örömeiben osztozzék, s a magány kellemeit élje: de a magány nem ada neki nyugalmat, a szeretett háznép nem örömet, mert Pestnek zajából lélekzajt vive magá-

---

*) L. Kazinczynak Útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra. Pest 1831. 44—50. ll.

val, melyet semmi külső öröm le nem osillapíthat és semmi csend. Keblét sötét gond s egy még kedveltei elől is rejtegetett aggodalom epeszték. E gond, ez aggodalom el nem hagyta őt, hanem üldözve kíséré több hónapokig, kíséré egész augusztus 22-dikéig, mely napon egy rövid betegség kiragadá örökre közülünk. Másfél évvel e nap után kezembe jutának a megboldogúlt kézíratai, s közöttök a *Pannonhalmi Út* is, egy későbbi dolgozásban, mint az, mely april 30-d. nyomtatva megjelent. Végig forgatám, s csodálkozva láttam, hogy a *Kritikai Lapok* ellen írt cikkely belőle ki van hagyva. Mit jelent e kihagyás? Mit azon aggodalom és borongás, melyet, hiteles forrásból véve, imént említék, a különben mindig vidám s gyakran egész könnyelműségig derült férfi lelkében? Ezeket kérdém magamtól, s kérdéseim gyanút támasztva bővebb fontolgatásokra vezettek. Végig gondolám Kazinczy írói pályáját, végig azon részét kivált, mely polemiai nemű volt, öszvehasonlítottam emlékezetben azon írásait, melyeket itt és máshol ellenkezői ellen közrebocsáta; öszve a neologismusi antikritikákat, a Csokonai sírköve felett támadott pört, s egyebeket, s azt találtam, hogy Kazinczy soha, még mikor legigazságosb ügyeiben igen méltatlanúl volt is vádolva s lehetett ingerelve, oly dolgokra nem fakadt, mint amikre most a *Kritikai Lapok* miatt ellenem. Polemiáját mindenkor nemes tartózkodás és méltóság, kímélő szelídség, s keserű visszatorlások helyett — melyekre oly könnyen ragadtatik a lélek — játékos ironia s elmésség bélyegzék: egyedül a *Pannonhalmi Út* cikkelye teszen szembeszökő és csodálatos kivételt. Szabad legyen e részint factumon, részint okoskodáson épült nyomozásokhoz még azt is említeni, hogy, midőn a wigandi *Conversations-Lexikon* ügye vitatás alá vétetett, s a vitatás két felekezetre osztá fróinkat véleményben, Kazinczy véleménye — mint egykor világ elébe jöendő levelei bizonyítani fogják — az anti-lexikonisták pártján állott, s elannyira, hogy ezeknek némely felszólalásit kicsapongó örömmel is

magasztalná, s ime a Pannonhalmi Út cikkelye az előbb magasztaltakat most „undok pör“ czímmel jegyzi meg, s dolgokat mond, melyek a Kazinczy által előbb mind mondott, mind írottakkal homlokegyenest ellenkeznek. Honnan ez incohaerentiák? Mert ha elveink, nézeteink változhatnak is idő folytával, azt még is, hogy egy sokat tapasztalt s megállapodott ítéletű férfi gondolkozása kevés idő alatt egészen ellenkezőre változhassék, nehéz megfogni. Ezeket megfejteti s összevegyeztetni nem lehet, s az én hitem, hogy őszintén kimondjam, e tárgyban ez: Amit Kazinczy a Pannonhalmi Út cikkelyében monda, azt nem saját lelke sugalmából és meggyőződése szerint, hanem mások izgatásából mondotta, olyanok izgatásából, kik magokat barátinak nevezgeték, s kikiről ő lelke tisztaságában hitte is, hogy baráti. Ezeknek egy részét a határtalan gőg s magabámár nem férhető pöffedezés, másikat pedig az irigység — ez a tehetetlenek betegsége — lázítá fel a Kritikai Lapok ellen, minthogy ezekben oly meréseket láttak, melyekkel eddig magok éltek, monopolium gyanánt s óhajtottak volna kizárólag tovább is élni. Mert gőg és irigység nem tűrhetik azt, ha valaki melléjük lépett, s velök, habár merésben is csupán, egy irányban akar versenyt futni, s még kevésbbé, ha szándékot árul el azon vakmerőségre is, hogy elejökbe hágjon.

Íme tehát az irigy és gőgös áskálók sugdalásai ily szép gyümölcsöt termettek, hogy jó és balszerencse mindennemű változásain keresztül hazájának csüggedetlen buzgalommal fáradott, megszáámíthatlan érdemű barátjoknak, a hetvenkét évet élt szent öregnek utolsó napjait keseríték el, s azt tevék, hogy kit a sors csapásai oly sokképen látogattak meg egy hosszú életen által, annak vég napjai is gyászszal borúljanak el, s halálperczeneje fájdalmas legyen és keserű. Mert nincs kínosabb tiszta lelkű embernek, mint vég perczen azt érzeni, hogy méltatlanságot teve azokkal, kik őt nem alacsony hízkelődök módjára, hanem férfiúi őszinteséggel s érzelemmel szerették; méltatlanságot, melyet

többé még csak bocsánatkéréssel sem engesztelhet meg, mert attól távollét s környülmények miatt örökre elzárva az út.

Az lévén tehát hitem s erős meggyőződés, hogy a Pannonhalmi Út cikkelye nem az elhúnytnak vétke, s az ő botlása egyedül abban áll, hogy magát kigyósziszegések által hagyta régi méltóságos ösvényéről elcsábíttatni — ami megbocsátható, mert a barátság ál színe sok erőseket is eltántorított már — s minthogy ő, a megdicsőült, bár ártatlanul, vég napjaiban kiszenvedett a rossz tanács-sugalta tettért, s most annyi czímmel érdemel kímélést: én e helyt az ügyet feláldozom az ő személyének, s elfeledvén sérelmeimet, minden további vitatásokkal, melyek nem lehetnének nem keserűk, végkép felhagyok, nehogy sírjokban is bolygattassanak a sokat szenvedett és fáradt ember hamvai. Neki azok készítettek ürömpoharat vég napjaira, kik magokat élteben barátinak nevezték: az legyen feleletem és bosszúm mind érette mind magamért, hogy őket cselekedetökre emlékeztetvén, megmondom a jelen s utókornak milyen volt az a barátság, melylyel ők az elhúnyt iránt viseltettek.

III.

BARÁTSÁGOS SZÓZAT

ALMÁSI BALOGH SÁMUELHEZ.

Érdemes tiszteletes úr! Örvendek, hogy a Sas X. kötetében a Kritikai Lapok ellen felszólala, s még inkább örvendek azon, hogy én s a Kritikai Lapok az úrnak és hasonlóinak teljességgel nem tetszenek. Azt tartanám én igen nagy szerencsétlenségnek, ha oly ízlésű s ítéletű embernek, mint az úr írásaiban mutatkozik, tetszeném. Czéлом épen az vala s az lesz mindig, hogy az ízetlenség ne csak ne találjon bennem javallhatót, sőt botránkozzék meg írásaimban. Hogy ezen czélokot elérni szerencsés valék, az úr s hasonló ellenkezéseiből látom, s így eszközeim foganatosak lévén, mi természetesebb mint hogy, az urak gáncsolatai által is buzdítva, megmaradjak a magam elébe mért pályán, s róla tenyérynít se távozzam. Óhajtom, hogy az úr kivált írjon minél többet ellenem, s buzdítson továbbá is a nehéz ösvényen; gáncsolgatásai, ne rettegjen az úr, nem maradnak figyelem nélkül; én rájok felelgetni fogok azzal, hogy a Kritikai Lapokat folytatom meddig erőm s tehetségem engedi; és pedig egészen úgy amint kezdettem. Évek lefolyta után meglássuk majd melyikünk törekedése lesz kívánt sikerrel megjutalmazva: a Kritikai Lapok dolgozó társaié s enyém-e, ki azt állítom és hiszem, hogy a legkeésérűbb igazság többet ér, mint a hizelgés bármely mézes szava; ki az éles és szigorú kritikának hirdetője vagyok, s gyakorlom is azt: vagy az úrnak, ki, mint máshol, úgy a kritikai szónokszékben is keresztényi szelídséget s toleran-

tiát hirdet a híveknek, holott azonban maga szelídséget nem csak nem gyakorol, sőt, hol saját írói személykéje jó kérdés alá, egyike a legintoleránsabb íróknak, mint a Sasnak több lapjain oly vitézül megmutogatta. Az úr mellett szól egy nagy sereg szentírási intés, egy még nagyobb sereg czáfolható okoskodás: mellettem a kétségbe nem vehető példák, s a nemzetek literaria historiája. Várjuk el, ha most ez egyszer az emberiség történetei, az úr miatt, meg fogják-e változtatni természetes menetelőket.

Czélja az úrnak, mindent ami a Kritikai Lapokban áll, főkép pedig ami azok kiadójától származott, kitelhető impertinentiával (az úr kedvencz szava!) kárhozatni. Mondott legyen a Kritikai Lapok kiadója bármely talán hasznos, talán jó dolgot is, az az úrnak mind egy, elég hogy ő mondá, s így nem lehet nem kárhozatos. Amit ő javall, azt az úr kötelességévé tette magának rosszalni és vizsont. Mint valamely kétségbe esett úgy rohan homloktalanul mindennek, azt vélvén, hogy amire gyermekvesszőjét emelinti, mind az bogács, melynek lesujtására csak kézmozdulat kell. Ily gebeszkedésekhez azt kellene kívánni, hogy sok olvasó legyen, ki az úr sophistai szófátyolán keresztül nézni nem tud; csakhogy az úr gyermeki mulatságait azon észrevétel-lel kell megháborítanom, hogy a Kritikai Lapok a publicum által jól ismertetnek, s jobban, hogysen a rájuk költött mesék s paradoxumok hitelt nyerhessenek. Ne vélje a tiszteletes úr, enthusiasmusai között, hogy csupán maga lát; ép szemekkel a Kritikai Lapok olvasói is meg vannak áldva, s mihelyt meg vannak, magok szemével fognak nézni, az úr pedig bizvást félre teheti kicsinyítő üvegét.

Írni az úr birálatára én ex professo nem fogok, ámbár tehetném azt, s alapos remények biztatnak, hogy amiket mondani fognék, nekem ismét több barátot szerzene a felvilágosodottak számából, mint ellenséget, valamint az Anti-Döbrentei s Dessewffyánák; de mi érdeke van annak az olvasók előtt, barátokat szerzek-e én magamnak vagy ellenségeket? Írnunk pedig csak

olyat kellene, minek érdeke és haszna lehet az olvasóknál, különben úgy nem olvassa és veszi senki írásainkat, mint a Sast az úr bírálataival együtt nem.

Ellenkezésekre különösen, s ex professo, én csak három esetben tartom czélirányosnak a feleletet. Vagy azért t. i. hogy félreértett állításaimat igazoljam, vagy hogy a hamis tanítást érdemlett semmisségébe visszadönteni ügyekezsem, vagy végtére azért, hogy némely ál prophétát, kinek követői vannak, legalább lehetnek, s hamisszínűség palástjából kiforgatván, ön alakjában állítsam fel imádói előtt. Ez eseteknek egyike sem mozdíthat engem jelenleg az úr s talán egyikét más ellenkezéseire bővebben válaszolni. Nem az *első*, mert bármint leplezgesse is az úr, s kivált testvére Dr. Balogh Pál — ki gyakran a fáktól nem látja az erdőt — minden józan előtt tudva van, hogy az urak engem korántsem értenek félre, sőt igen is jól értenek, s a lár-maharangot egyedül azért kongatják, mert fejök felett látják a felhőket tornyosúlni, s szeretnék saját kis kertecskéjüket a zivatartól megmenteni. De hiában! Az a kor már elmúlt, hála az égnek, nálunk is, midőn az írók egymásnak csak bókolgattak, midőn a barátság nevünket egyikét sonettért országos hírre emelhetette. Most legyünk készen mindnyájan még a legkeserűbb ítéletek hallására is. Ha publicumunkat nem rettegünk silányságainkkal megkísérteni, kötelesség a szigorú ítélet szavát magunk felől meghallanunk, mert ez csak annak következése. Sua poena nocentem insequitur. Dicseretnek és gáncsnak kell lenni, múlhatatlanul kell! — A *második* eset szinte nem vonhat válaszra, mert az úrnak, valamint társainak, írásaiban egyéb tanítás nincs, mint ezen rég kiáltozott s rég elkoptatott: „*hogy a kritika szelíd legyen,*“ ami már annyiszor volt beszéllve, hogy többé senki sem hallgatja, s általánosságá annyiszor practice megczáfolva más nemzeteknél, hogy felőle theoriázni csak az oly könyvpedáns fog, ki nem társalkodván az élet embereivel, s nem ismervén őket, azt hiszi, hogy amiket ő hajdani poros codex-eiből vá-

logatás nélkül össze és vissza tanult, azokra még mindig szüksége van az emberiségnek. — Mi a *harmadik* esetet illeti, az iránt bizonyossá tehetem a tiszteletes urat és testvérét, bizonyossá a nagy azándékú de kiaded erejű Udvardyt, s általában azokat, kik eddig a Kritikai Lapok ellen fölemelték panaszukat, hogy egyikök sem oly prophéta, kinek követői volnának, s írásaikkal valamint eddig semmi csábítást nem követtek el a vélemények országában, úgy ezután sem fognak, s bátran lemondhatnak reformátori szándékaikról. Végére szükség azt is mondanom, hogy a tiszteletes úrnak kivált felelnem igen hiú törekedés volna, mert sokkal elfogódottabb, sokkal inkább el van telve gyűlöléssel a Kritikai Lapok iránt, ami még nagyobb szerencsétlenség, eltelve önmagával, hogysen valamit a kérdéses ügyben többé látni képes lehetne.

Egyit az úrnak észrevételeire általán fogva s egészben. Amit ezentúl a Kritikai Lapok folytában itt-ott magáról találhatni fog, azok csak töredékes jegyzések lesznek oly észrevételeire, melyek érdemlenek szót; nem az úr megtérítésére vagy czáfolására — mert ez, mint mondám, balgatag czél volna — hanem egykét gyengébb szemű olvasó számára, ki az úr hitvány szófelhői megett napfényt vélhetne lappongani.

Egyébiránt, mint felebb is mondám, óhajtom, hogy az úr írjon minél többet ellenem; testvére pedig minél többet általában, ami orvosi körén kívül lesz, hogy több példák legyenek arra, mint kellene nem írni s nem gondolkodni; több példák az oly ízetlen írásokra, melyeknél ifjainknak Plátóval kiáltani lehessen: Áldozatok a Grátiáknak! Pest, június 26. 1832.

IV.

A SZEMÉLYSÉRTÉSÉRŐL.

„Utálok a személyséértést! Annak kritikából örökre száműzve kellene maradnia; csak dologra legyen a bírálónak gondja, s mind azt, ami személyt illehet, hagyja el!“ Ezt kiáltozzák a mi olvasóink, s ezt kivált — és mely siránkozva! — a kritika vaspálczája által megzaklatott íróink, valahányszor polemikus nemű írásokat olvasnak. A vád, valljuk meg, nem egészen helytelen, de mind a mellett is gyengébb s ingadozóbb alapú, hogysesem axiomai tétel gyanánt tekinteni s kiáltozni lehetne. Én hajlandó volnék magam is a kiáltók sorába állani, ha a sokszor panaszlott vád elvei tisztára hozatnának, ha a kiáltók seregéből valaki megmutatná valahára, hol van azon vonal, mely a személyt művétől, a könyvet írójától elválasztja, melyen belül lehessen a művről beszélni, a nélkül, hogy annak teremtője ne érintessék. Mert a műv a művész, a könyv az író lelkének tükre, létege (essentia), sőt maga a lélek, és pedig minél hatalmasabb valakiben a teremtő tehetség, annál nagyobbban az. Hibákat elkövetni emberi dolog, s köz úgy a legnagyobb, mint a legkisebb elmével, sőt a legnagyobb geniust ragadják el legkönnyebben ön szellemlobbanásai vastag tévedésekre s hibákra. Rovassék meg már most az ily hiba valamely kritik'us által szigorúan — mint illik mindenkor ott, hol nagy vala a tévedés — nem az író, s művész lelkét kell-e ezen megrovásnak szükségképen érdeklennie, s a lélek által nem a személy van-e közvetlen érdekelve? Mert mi egyéb az az én, hanemha a lélek? — Nem szándékom magamat személyséértők védőjévé tenni, de szán-

dékom figyelmeztetni itt azokat, kiknek ajkáról a személyisértési panasz oly gyakran hallható, hogy vádjokat ügyekezzenek világos alapokra állítani. Munkát jól és méltólag bírálva, a nélkül hogy a személy is ne lett legyen egyszersmind, nehezen fog nekem valaki mutatni. Sérteni és nem sérteni igen viszonyos képzetek. A legjámborabb észrevétel gyakran az érdeklett fél által sértésnek vétetik, és viszont; ami világosan mutatja, hogy a személyisértés magyarázata még semmi általános elveken nem épül, s csupán individuális érzés. Az én hitem e tárgyban, bárkinék mint tessék, ez: Hogy azon kritikus és író, ki elkerülte ami durva, póri, betyáros — mert a művelt s csinosabb nevelésű embert, milyennek egy valódi író tartanunk kell, az ilyenek mindig fogják bántani — ami testi hibáinkat, vagy házi környülményinket illeti, ami jó vagy bal szerencse következtetése, ki ezeket, mondom, beszéde tárgyául tenni elkerülte, megtevő mit embertől kívánni lehet és kell. Ezeken kívül minden személyisértési panasznak, neheztelésnek nem lehet egyéb, mint csak ingatag alapja.

Bennünket a természet különböző véralkattal, és sokneműleg készített ki; egyik tűrőbb, másik ingerlékenyebb lelkű; vannak olyanok, kik, mint Byron mondá; a legkisebb csípést is halálos sebnek veszik. Ezeknek óhajtanám, hogy a legkímélőbb ítélokra találjanak, bár tudom, óhajtásom nem sokszor fog valósúlhatni, mert lehetetlen, hogy a bíráló az általa megítélendő írónak még természetére is figyelmezzon. Ami engem illet, szabad legyen magam felől itt, hol a személyisértés nagy kérdése vétetett szóba, ezen individuális gyónást tennem: Ha nagy író volnék, azaz olyan, kinek írásai sok dicséret és sok gáncsolót — mert minden nagy embernek és írónak ez sorsa — csatolhatnának magokhoz, s e két külön osztályból szabad választást engedne isten, ez volna könyörgésem hozzá: Mindenható! cselekedd, hogy ne legyen vak magasztalóm egy is, de legyenek sok világos ítéletű, élés eszű kemény bírám, habár sértők, habár gúnyolók is! A sebeket, melyeket érzésim

hiúságán gúnyaik ejtenének, tudom bizonyosan, meggyógyítaná azon tanulság, melyet velős írásaikból méríteni fognék, s az nekem többet használna, mint harsogó tapsai ama másik seregnek!

V.

A NÉVTELENSÉGRŐL S ÁLNÉVRŐL.

Almási Balogh Sámuel és Stancsics fenn akadtak azon, hogy a Kritikai Lapokban az írói álnevűség és névtelenség pártoltatnak: szabad legyen azért e tárgy felett itt néhány szót tennem.

Valamint a szó és írás szabadságának, úgy a nyilvánosságnak is én buzgó barátja vagyok; adtam példáját annak, s úgy vélem nem egyszer, miként nem tartózkodom elmondani őszintén és nyíltan amit hiszek, s ez azt mutatja, hogy nem irtózom megítéltetni hazámfiától, nem rettegek neheztelésektől, sőt üldözésektől sem; amikből önkényt foly azon következtetés, hogy midőn a Kritikai Lapok a névtelenséget pártolják, ez korán sem azért történik, hogy én szólhassak bátrabban, vagy hogy netalán támadandó ellenségeim nyilai elől magamat elrejtsem. Adassék szabadság az írásra, én (azt hiszem magam felől) a legkevésbé félnék közé fogok mindenkor tartozni, mert tudom, hogy a meggyőződés, bármint ellenkezzék a talán divatban lévő elvekkel, józan előtt soha véték nem lehet, hanem legfelebb gyarlóság, s ki meggyőződése szerint szól a kritikai tribunálról, annak okosaktól nincs mit rettegnie: bohóktól van csak, s ezek ellen úgy sincs sehol bátorság. Hogy a Kritikai Lapokban a névtelenség pártoltatik, oka az, mert vannak emberek, éles, mély ítéletűek, nagy tudományúak: de mind e mellett is tartózkodók, félnék, néha pedig túlságig szeré-

nyek, kiktől ön személyökben vagy nem hallhatni semmi nemű ítéletet, mert hallgatnak inkább, hogysen valakivel öszveütközzenek, vagy legalabb való és öszinte ítéletet nem. Hogy ily emberek vannak és pedig nem kevesen, azt, úgy hiszem, semmi rabulismus elversengeni nem fogja, ha még egyszer oly nagy szóáradást fog is támasztani, mint amelyet Balogh Sámuel támasztani tud. Valahányszor tehát a névtelesség és álnevűség ellen vagy mellett vitatás támasztatik, az egész szóharcznak ezen kérdésen kell, mint sarkon, megfordúlnia: Mi hasznosabb, mi jobb? a dolgok felől minden ember ítéletét meghallgatni-e, habár névtelenül és álnevűleg is, vagy pedig eltiltván, s becstelennek hirdetvén az álnevűséget, csak azok ítéletét hallgatni, kikben bátorság van ítélni? és így a tudománynak csak szűk ajtócskát, a tudatlanságnak ellenben, mely mindig tolakodóbb és szemtelenebb, tágas kaput nyitni? A kérdésre feleljenek meg magoknak Balogh és Stancsics; ha tudniillik akarnak, ha pedig nem, akárki is hiába fogja nekik magyarázni. Szép az, midőn a tudománynyal nemes bátorság van egybekötve, s megbecsülhetetlen sajtáság emberben, de ritka; s a nagy elmét többször találhatni félnökséggel, kételkedéssel párosodva, mint bátorsággal. Az areopagusi tribunál, mely a félénk bírónak is bátorságot nyújt — még egyszer ismétlem, mit három év előtt mondtam — a lelkes görög népnek nem volt lelketlen találmánya. Mi Balogh Sámuelnek azon nyilatkozását illeti (Sas X. k. 115. l.), hogy ő nem akar a Kritikai Lapok areopagusi tribunáljának tagja lenni; ezen szándék egyike a legbölcsebbeknek, melyekre Balogh Sámuel eltökélhette magát: először azért, mert a Kritikai Lapok — hála a szent Adrasteának! — még eddig nem szorultak Balogh Sámuel areopagusi bíróságára; másodsor, mert Balogh Sámuel sokkal bátrabb legalptalanabb ítéleteinek elmondásában is, hogysen szüksége volna alnevűség pajzsa alá vonúlni. Ennyit Balogh Sámuelnek.

Stancsics — Rousseau szavait commentálva — azt mondja, hogy becsületes ember nem rejtezik álnév alá. Ez állítás, megvallom, kissé nagyobb, hogysen Rousseau lángesze is be fogta volna bizonyíthatni, annál kevésbbé remélhetjük tehát annak bebizonyítását Stancsicstól. Nem akarom említeni, példa gyanánt, sok angol folyóirat névtelen s álnevű íróját, kik között oly nevecskét is említhetnék mint Broughamé; hallgatok a Goethék és Schillerek, Hardenbergék és Schlegelek s mások felől, kik mindnyájan írtak vagy bíráltak névtelenül s álnevűleg, s mind a mellett is becsületes emberek gyanánt tiszteltetnek a nagy német nemzettől; hanem csak azt kérdem: hazánk írói között Révai és Kazinczy, Kisfaludyak és Kölcsey, Kis János és Vörösmarty, Vitkovics Mihály és Horvát István, Schedel és Stettner, stb mások, kik szinte írtak névtelenül s álnevűleg, s a két haza előtt mint becsületes s tiszta karakterű emberek és írók ismertetnek, Stancsics előtt mind nem lesznek-e becsületesek? S csak azért nem-e, hogy Stancsicsnak Rousseau szavait idéznie lehessen? s Rousseauét, ki minden nagysága és éles elméje mellett is, sok paradoxomukat állított, és túlságokban sokszor találta gyönyörűségeit? — Én igen becsülöm Stancsics tüzét és buzgóságát, de megengedjen, ha azt vagyok kénytelen észrevenni, hogy e tűz által gyakran engedi magát különzésre s ítéleti hirtelenkedésre elkapatni. Nem csak szóval, ami már magában is sok volt volna, hanem még írva, azt mondani egy egész osztályáról az embereknek, hogy *nem becsületesek*, kissé hosszabb megfontolást érdemelhetett vala. A becsületi kérdés nagy dolog, s felőle könnyelműleg oda vetve, csak könnyelmű fog szólni; komoly férfi ellenben mindig tartózkodva és illendőség korlátai közt.

V.

AURÓRA-PÖR *)

1884.

MELYIK A VALÓDI AURÓRA TÖRVÉNY ÉS JÓZAN ÉSZ ELŐTT?
FELELETŰL HORVÁT ISTVÁNNAK.

Perditio tua ex te Israel.

Valahányszor én eddig a tisztelt olvasó közönség előtt egy vagy más tárgyban felszólaltam, felszólalásom mindenkor annak reményében történt, hogy általa a tudományos ügy valamit — ha még oly csekélységet is — nyerni fog: most először jövök azon kedvetlen helyzetbe, hogy hasonló nyereség reménye nélkül kell szólanom; hogy tolcsatába kell bocsátkoznom, melyből a közre semmi haszon nem háromlik; mely végződjék bármi fényes diadalával egyik vagy másik ellenkező félnek, örökké csak személy ügye, csak személy diadala leend. Az *enyém* és *tiedről* kell szólnom, azt kell kifejtennem, ki az Auróra igazságos, ki igazságtalan birtokosa; holott e kérdés az olvasó közönséget nem érdekli, nem érdekelheti, mert rá nézve nem az nevezetes, *kik* legyen az Auróra tulajdoni jusa törvényesen, hanem az, *milyen* az Auróra; s legyen bár amaz első kérdés tökéletesen eldöntve, belőle a zseb-

*) Az előactákat, közölve Horvát István által, l. a Tudom. Gyűjt. 1834. II. kötetében.

könyv sem külső sem belső becsére semmi érdekes nem fog következni. Ezen szempontok tökéltének engem arra, hogy az aurórai kérdésben egyszeri felszólalásom után mai napig hallgassak, s hallgatnék tovább is, ha Horvát István „Auróra-Pere“ meg nem jelent volna. De most szólanom kell, bármi kényszerítve s bár igen kedvem ellen. Kérdést kell kifejtennem, melynek — ha az írói jusokról Corpus Jurisunkban törvények volnának — eldöntése nem a közönség, hanem törvényszék elébe tartozott volna; tollvitába kell keverednem, melyet én egyébiránt czéltalan idővesztésnek hittem; pénzszámlásokra, jusok és kötelességek magyarázatára kell publicum előtt bocsátkoznom, amiket tenni illetlennek véltem; s mind ezeket azért, hogy magamat szennytól, rút gyanúktól tisztítsam meg, mert a két testvérhaza színe előtt jusbitorlással, erőszakos elfoglalással vádoltatom, s ami még több, alacson haszonleséssel, pénzimádással. E vádoknak mindenike oly erkölcsileg súlyos, hogy ha tőlök magamat meg nem tisztíthatnám, vagy megtisztítani elmulasztanám, nem volnék többé méltó a tisztelt olvasó közönségnek azon figyelmére, azon részvételére, melyet eddigi csekély munkálkodásimért irántam mutatni szíves volt; érdemleném, hogy megvettessem, mint olyan, ki becsületérzetéből kivetkezve, magán alacsonyságok gyanúját szenvedni meg. Eddig ismereteim, ítélő tehetségem vétettek kérdésbe; ez írók között mindig szabad: most karakterem vétetik, ami az írói körön kívül áll. Én inkább akarok gyenge ítéletűnek, inkább tudatlannak tartatni, mint kétes erkölcsű embernek, azért mindenek előtt engedelmet kérek az olvasótól, hogy itt nagyobb részint személyes ügyben, csekély személyem ügyében vagyok bátor figyelmét fárasztani.

Károlyi István pesti könyvnyomtató, a boldogúlt Trattnernek örököse, a múlt évben következő jelentést ada ki a magyar hírlapok mellett, melyet azért közlök itt szóról szóra, mert az „Auróra-Perhez“ tartozó irományok közül Horvát István tanácsosnak vélte kihagyni:

JELENTÉS AZ 1834-diki AURÓRA KIADÁSÁRÓL.

Az Auróra nevű Nemzeti Zsebkönyv, minekutána mi boldogult Kisfaludy Károlytól e' hazai Almanach kiadást még élteben általvettük 's azt 1831. 1832. 1833. években saját költségünkön kiadtuk, a következő 1834-ben is tsinosan és minden kitelhető TEKéleteséggel Könyvnyomtató Intézetünkben megfog jelenni, 's hogy a' benne kijövendő darabok is a' közbizodalomnak (?) és várakozásnak (!) megfognak felelni, kezes előttünk az és kezes lehet mindenki előtt is, hogy T. T. Szemerei Szemere Pál úr, országszerte tiszteletben tartatott Hazánkfia az Auróra szerkesztetését kérelmünkre magára vállolta. Ezt egyfelől a' lehető tévedésnek elháríttatása, de másfelől a' végett is jókor jelentjük, hogy azon Tudós Hazafiak, kik e' legrégibb és legkedveltebb Zsebkönyvet munkáikkal díszesíteni szándékoznak, azokat a' folyó évi Junius hónap végéig hozzánk utasítani méltóztassanak.

Pesten, Martius 21-kén 1833.

Trattner és Károlyi, az Auróra kiadói.

Ezen jelentésre én (mart. 26. 1833.) azt feleltem, hogy az Aurórárt, melyet 1831-ben boldogult Kisfaludy Károly barátomtól átvettem, 1832. és 1833-ban saját nevem alatt kiadtam, ennekutána is folytatni fogom, s szeretném látni, ki fog engem tulajdoni jusomban és szabadságomban megháborítani? *)

Jelentésemet követte Czuczor, Fáy András, Kovács Pál, Szenvey, Toldy Ferencz és Vörösmarty (az Auróra régi munkatársainak) nyilatkozások, kik azt

---

*) Ezen feleletre Horvát István azt mondja, (Tud. Gy. 1834. II. 129—130. és 143.) hogy én benne Trattner-Károlyi intézetét kegyetlen vádokkal terhelem, mint igazádtalan lépést elkövetőt az én bizonyos és világos jusom ellen; sőt, ami még több, hogy én benne Trattner-Károlyit jusrablással vádolom a haza előtt. Meg kell vallanom, jókora mennyiségű szemtelenség kell ahhoz, hogy valaki az én Auróra felőli jelentésemet így merje commentálni, és pedig akkor, midőn azt ön maga közli szóról szóra, s mintegy kezökbe adja az olvasóknak, hogy latolják minden szavát. Jelentésemet meglelheti az olvasó a Tud. Gyűjt. most idézett kötetének 130. és 131. lapjain. Ki benne a Horvát által talált szavakat és értelmet mind feltalálni mind legitimálni fogja, az oly eszű halandó lesz, hogy hozzá még a sokat felfedezni tudó Horvát István is iskolába járhat.

mondák, hogy csak azon Aurórárt ismerendik Kisfaludy által alapítottnak, és csak azt fogják dolgozásaikkal elősegélni, melyet én már a boldogúlt életben is szerkesztettem, s azóta háborítatlanul folytattam, és jövődre is folytatni akarok. *)

Ez ellenkező nyilatkozások után mind két részről az olvasó közönség bizonytalanságban volt, kinek legyen az Auróra kiadásához jusa. Egy így, más amúgy vélekedett. Többen kérdeztenek szóval a dolog miben léte felől; némelyek, kik élesben tudtak a kárpit megé látni, unszolának, hogy fejteném meg a publicumnak e váratlanúl jött talányt, hogy mondanám el okait, mi vette legyen Károlyi István typographust arra, hogy zsebkönyve cziméül az olvasók botránkoztatására Auróra nevet választani nem átallott. Én csak annál maradtam tovább is, mit mart. 26. 1833. az olvasóknak mondtam, hogy meddig nem fog tőlem nyilvánosan kérdetni, miért nem adtam Károlyi typographusnak

---

*) Ezen nyilatkozáson Horvát István elménczsége élet köszörülgeti s azt mondja felőle „hogy ez azon híres irat, melyet a magyar nyelv történeteiben Bajza halhatatlan érdemeiről beszélttekor a késő maradék hat tudós tekintetének fog egykor nevezni“ stb. efféléket (Tud. Gy. 1834. II. 131—132.) Horvátnak igen sok baja van a halhatatlanságokkal! Halhatatlanság osztogatásával felhagyhatna ott, hol az én nevemet említi, mert ily valamiről én soha nem ábrándoztam. Ha valakinek, Horvát Istvánnak irataiból tetszik ki illetén álmodozás valameny nyi íróink között legjobban, mintha neki a halhatatlanságra már kizáró privilegiuma volna. Én nem akarom ezt az ő kedves *u-gyonkáját* kérdésbe hozni, vagy épen elversengeni, csak azt mondom, hogy Horvát ne tartson sokat rá, mert az még nincs oly igen tűzkármentesítve mint vélné. Bármint gúnyolódik is Horvát, s ha író nyilatkozásának a Szemere-Auróra még is érzette egy kis súlyát, s érzette a publicum is, s ha a Szemere-Auróra részére hasonló következtetésű nyilatkozás adatott volna, én, bizonyossá tehetem Horvátot, nem fogtam vala gúnyolódni. Utánnymott aczél-metszetű, excerptált, újra nyomtatott, kotzebuei fordítással ékeskedő textusú zsebkönyv ügyvédének a gúnyolódás nem igen jól áll. Engedjen meg nekem Szemere e szavakért, nem mondanám őket, (mert hozzám nem is egészen illik mondani), ha zsebkönyvének ügyvéde nem kényszerítene rá.

kiadás végett az 1834-ki Aurórárt, addig, szelídebb esz-közöknél maradva, egyebet nem felelek, mint azt, hogy „nekem úgy tetszett.“ Bizonyos valék t. i. benne, hogy az egész vita, mely fejtegetéseim által támadand, az Auróra kiadására, kelendőségére sem hasznos, sem káros befolyással nem leszen, egyébiránt pedig csak czéltalan idővesztés fogna lenni.

Hogy nem rosszul számoltam, mutatta a következés. Az általam szerkeztetett Auróra 1000 példányából (ennyi volt nyomtatva) eddig elkélt 900 példány, mindamellet, hogy az aczélmetszetek és kötés elkerülhetlenné tévék árának fölemelését; a *Szemere-Aurórának* pedig 700 példányából régi áron (6 for. vált.) elkélt — ha Károlyi typographus jelentése hitelt érdemelhet — 700 példány. E szerint, ha ártott-e az, hogy én a vitáktól magamat távol tartottam, a könyv kelendőségének, s melyik Aurórából kélt el több példány, elítélhetni nem nehéz. Ezt csak világosításúl Károlyi zajgásaira, mert egyébiránt, ha a *Szemere-Auróra* jól kélt, az engem épen nem bánt, sőt hazafiúlag örvendeztet.

Mi a jus kérdését illeti, erre nézve nem csak káros nem vala, sőt igen jó volt a mart. 21. jelentés után hallgatnom, s csak védőleg viselnem a háborút. Az ellenség ugyan újságmelletti apró jelentéseiben szörögatta nyilait ellenem, de azok valamint silány vitézke kezéből voltak irányozva, úgy nem is találták el tárgyakat, s én nyugalommal szemlélttem őket jobbra és balra siker nélkül lehullongani. Az aurórai táborozás mart. 21-kétől egész egy évig ekként folyt; míg végre az ellenség látván, hogy hosszasan tartó apró csetepatéinak nincs semmi foganatok, támadólag lép vala fel, és minden fegyverfogható népét egész csatarobajjal ellenem hozza, hihetőleg oly elszánással, hogy vagy győzzön, vagy halva hulljon el a síkon. Aprílis 9-d. t. i. megjelent a Tud. Gyűjtemény februáriusi kötete — mert a legújabb redactio alatt már rendesebben folynak a kötetek, mint ez előtt: a januáriusi martius végén, a februáriusi pedig pontban aprílis 9-dikén jelenik

meg — hol Horvát Istvánnak kedve kerekedett az aurórai kérdést újra s már most egészen alapjaiból felfogni, s belőle egy pört támasztani, melyben ő az actor, ő az ügyvéd és ő a bíró is, mert elítéli az Auróra kiadási jusát Károlyi István typographusnak. Oly csodálatos neme a pörlekedésnek, melyet Horvát István talált fel; hazánkbírái, s ügyvédi előtt legalább mind eddig ismeretlen volt.

De soha még ember úgy meg nem járta a pörlekedéssel mint Horvát István, és talán senki úgy meg nem verte magát önnön fegyvereivel mint ő. Ő észre sem vette, hogy egészen máshová üt, mint ahová nézett. Ő azt akará megmutatni, hogy én az Aurórának csak bitorlója vagyok, s hozzá semmi jusom, s egészen mást mutatott meg, azt, hogy neki magának nincs semmi jussa, s hogy a bitorló, kit ő mindenkép meg akarna tisztítani: *Károlyi István typographus*. S így a nagy zajjal támasztott pör Horvát Istvánnak semmi haszna nem hajta, hacsak azt haszonnak nem vesszük, hogy a sok összeszedett documentum közlése a Tud. Gyűjtemény szerkeztetőjét 29 nyomtatott lapnyi kézirat gondjaitól szabadította meg; Károlyi Istvánnak pedig nem csak nem használt, hanem neki ártott legpöbbit, mert eddig legalább gyaníthatták némelyek, hogy neki az Aurórához — mivel oly sokszor kürtölé — talán van valami szólása; most mindenki tudni fogja már, hogy ő azo ember, kit az aurórai kérdésnél rég keresünk, hogymegmondhassuk neki, mennyire nincs semmi jusa. Az olvasó mosolygani fog, ha meggondolja, hogy Károlyi typographus az „Auróra-Pert“ saját költségén, saját folyóírásában s különösen is néhány ezer példányban lenyomatja, annak reményével, hogy ebből neki valami bő aratása leend, s végtére is kisül, hogy ez egész lakodalom árát neki kell megfizetnie.

Az én egy évi nyugalmas hallgatásomnak tehát illetően kedvező következései lettek. Nem volt szükség, hogy én bizonyítsam be, mely igazságtalan, mely botrányoztató Károlyi István tette; Károlyi István ön

maga szerzett ügyvédet, ki ezekre ducomentumokat közlött, melyek a kérdést minden kétségen kívül teszik. Ezért fogadja el Károlyi István typographus itt nyilvánosan, minden színléstől tiszta, őszinte köszönetemet.

De lássuk a kérdést közelebből, s világosítsuk fel, hogy azokból, miket a Szemere-Auróra ügyvéde szíves volt velünk közleni, egészen más dolgok következnek és világosodnak ki, mint amiket ő következtet és állít; mutassuk meg Horvát Istvánnak kézzel foghatólag ezen egy példából is, mi visszásan szokott ő következtetni, mi rosszul használja a kezében lévő anyagokat, s mint nem látja gyakran a sok fától az erdőt.

Hogy az „Auróra-Per“ jókora számmal közlött documentumai valakit meg ne zavarjanak, s a fennforgó kérdés oly szövevényessé ne legyen, mint azt Horvát tenni ügyekezett, szükség arra figyeltetnem az olvasót, hogy csak a X. XI. és XII. számmal jegyzett irományok azok, melyek a jus kérdésének eldöntéséhez valók, a többi mind az Auróra története felvilágosításához tartozik. Sőt még e három közül is a X. szám alatti „Egyezés“ a mellett, hogy nem is authenticum, mert Kisfaludy Károly neve nem áll alatta, a későbbi dátumú XII. számmal jegyzett „Obligatio“ által meg van semmisítve. Következésképp itt, hol én az Auróra történetét elhagyva, csupán a jus kérdését fogom fejtegetni, csak a XI. és XII-re kell figyelmet fordítani. Ki ezeket gondolkodva olvasá, s Horvát belőlök vont hibás következtetése által magát megzavartatni nem hagyta, látnia kellett, hogy ha e két bizonyítvány nem hamis — s hogy nem az, oly férfiú neve aláírása után mint Dr. Forgó György, kész vagyok hinni — akkor az Auróra kiadási jusa még maiglan is Kisfaludy Károlyt illeti.

Az Auróra nemeslelkű alapítói az Auróra pénzalapjának kormányát *Kulcsár István*, *Forgó György* és *Horvát István* urakra bízták, s e három férfiút tevék képviselőjökké. Ezen képviselőknek, úgy látszik, hatalmuk volt Kisfaludyval az Auróra iránt mindennemű egyezéseket tenni. Tettek

is egyezéseket, mint a X. szám alatt közlött documentum több pontjai mutatják; csináltak oly nevezetes szerződést is, melynek erejével az Auróra kiadási júsát, ami Kisfaludy elismerése szerint is eleinten övék volt, mint alapítók képviselőié, Kisfaludy Károlynak eladták, oly kikötéssel, hogy ha Kisfaludy Károly azon 3000 váltó forintot, melyet febr. 6. 1824. az alapítóktól az Auróra kiadására felvett, visszafizetendi (meghatározott időpontokban), s ezen felül az Aurórárt legalább is három évig még kiadandja, a fundusnak (az alapítóknak) az Aurórához való jusa egészen megszűnik. (Lásd a XII. szám alatti obligatiót). Az Auróra júsának eladása tehát ezen két feltétel teljesítésétől függött: 1-ör hogy a 3000 forint visszafizetessék, 2-or hogy az Auróra legalább is három évig még Kisfaludy által kiadassék. A feltételek másodika teljesítve van, mert az Auróra nem csak 1825, 1826 és 1827. hanem még tovább is egész 1831-ig — mint a publicum tudja — Kisfaludy által kiadatott. Az első feltétel csak részben van teljesítve. azaz, a 3000 váltó forintból csak 1000 fizettetett vissza (1825. aprilis elején), miként Forgó György a XII. számmal jelelt obligatio végén mart. 10. 1831. megjegyzette.

Kérdeni lehetne, mit kellett Kisfaludynak teljesítenie valósággal, hogy magát az Auróra kiadási júsának tökéletes, és az alapítókat egészen kizáró, birtokába tegye? Vagy más szavakkal: minn vette meg Kisfaludy valósággal az Auróra tulajdoni júsát? Az obligatióban kitett 3000 forinton? Az nem lehet, mert hiszen ez kölcsön vett pénz volt, s ennek visszafizetése által mindenkor csak kölcsönt fizetett vissza, de nem vett volna semmit. Azon célra tehát, hogy az Aurórárt kizárólag tulajdonává tegye, a másik feltételt kellett teljesítenie, t. i. az Aurórárt legalább három évig kiadnia. Miután ezen feltétel kétségbe vehetetlenül teljesítve van, nem nehéz általlátni, hogy az Auróra kiadási jusa többé nem Horvát Istváné és Forgó Györgyé, kik azt eladták ezen *kiadási kötelesség teljesítésén*, hanem azé,

ki azt megvette ezen kötelesség teljesítésén. Ha erre Horvát István azt felelné, hogy az Auróra kiadási jusa nem különválasztva, hanem *együtt*, e két feltétel teljesítésén volt eladva, azaz, Kisfaludy tartozott az Aurórárt legalább három évig kiadni, s egyszersmind a 3000 forintot is visszafizetni, akkor is abból, hogy Kisfaludy az említett pénzt nem fizette csak egy harmadrészben vissza, nem az következik, hogy tehát az Auróra kiadási jusának az alapítók legyenek újratulajdonosai, hanem az, hogy az Auróra alapítóinak jusok támadt Kisfaludy Károly hátra hagyott vagyonán (massáján) 2000 váltó forintot követelni. A kiadási jus tehát most is Kisfaludy Károlyé, de 2000 forintnyi teherrel, valaminthogy Kisfaludy obligációja a Kisfaludy ősi jószágaira (nem az Aurórára) intabulálva is van.

Nem tartózkodom itt azon kérdést is tenni, ha Kisfaludy az obligációban (mely nem tiszta pénzbeli obligáció, hanem *contractus* is egyszersmind) a kitett két pontnak egyikét sem teljesítette volna, sem egészben sem részben, azaz, hogy jól megértessem, sem három évig az Aurórárt ki nem adta, sem a 3000 forintot le nem fizette volna, kié volna az Auróra kiadási jusa? Én bátor vagyok azt állítani törvényeink szelleméből, hogy akkor is Kisfaludy Károlyé, mert Kisfaludy kötelezésének minden esetre állania kell. Azért mivel a két kötelező felek közül egyik a kötelezést nem teljesítette, megszűnik mind a két részről minden kötelezés, s a dolog visszaesik a régi állapotba, melyben a kötelezés előtt volt? Én a *contractusok* természetéből örökre azt mondom: *nem*, hacsak ez a visszaléphetés az írott szerződésben *per expressum* nem áll*). A XII. számú

*) Hogy ez állításom nem levegői képzelet, hanem törvényeken alpodik, nem tartózkodom itt Horvát Istvánnak (ki, úgy látszik, a *contractusok* természetét épen nem érti) két *curialis* *decisiót* szóról szóra kiférni:

Ad inval. transactionum dec. 17. „Pro motivo invalidandi contractus vel transactionis non sufficit, quod ille, qui bona per talismodi contractum vel transactionem cessa, et translata recipit, summam pro iisdem stipulatam pactato tempore deponere negleze-

írományban pedig semmi ilyen nincsen, sőt világosan ez van mondva: „Amit ha még is előre nem látható okok miatt nem teljesíthetnék (t. i. a 3000 forint lefizetését), ezen adósság-levelem nagyobb securitás végett ősi jószágaimra intabuláltathatik.“ S az adósságlevél Kisfaludy ősi jószágaira „nemes Pest vármegyének 1831-d. esztendeimart. 10. tartatott polgári törvényszéke alkalmával az 1723. évi 107. törvényczikkely értelméhez képest publicáltatott és intabuláltatott.“ Kérem most Horvát Istvánt, nemismerte-e el ő maga is, de facto, az által, hogy az intabulációhoz folyamodott, azt, hogy a Kisfaludyval kötött egyezés még mindig áll a maga erejében? Oportet esse memorem.

De tekintsük a tárgyat még több oldalról is. Ha az alapítók, nem teljesítvén Kisfaludy a kötelezés minden pontjait, tulajdoni jusokat az Aurórához újra visszakívánhatnák s visszavennék, kérdeni lehetne, valljon nem kívánhatnák-e vissza Kisfaludy massája gondviselői is az intabulált obligációt és a már kifizetett 1000 forintot; mert, mint a magyar közmondás tökéletesen törvényszerűleg tartja: „Egy rókaról két bőrt húzni nem lehet.“ Az alapítók adták Kisfaludynak Kisfaludy javára az Auróra tulajdoni jusát, Kisfaludy pedig kötelezte magát az alapítóknak a 3000 forint visszafizetésére, és ezen felül az Auróranak még három évig leendő kiadására. Most, ha *contractus contrahentibus legem non*

rít; ideo enim peculiaris processus ad implementum contractuum per leges ordinatus exstitit, ut similes morosi ad implendas contractuum condiciones auctore iudice compelli possint, si attamen contractui vel transactioni haec conditio per expressum annexa sit, ut summa pro stipulato termino non deposita conventio ipso facto evanescat, tunc non adimpleta hac conditione, contractus, velut eidem conditioni positive alligatus, evanescit.“ Utraque Tabula.

Ad implem. contractum dec. 8. „Si in contractu bilateralis una pars obligationi contractualiter assumptae non satisfaciat, propterea pars altera a contractu resilire et eundem pro nullo declarare non potest; ideo enim processus ad implementum contractuum per leges introductus est, ut morosi ad satisfaciendum auctore iudice compelli possint.“ Utraque Tabula. — Lásd Placitum Tabul. pag. 102. és pag. 152.

faceret, s mind a két rész visszaléphetne egyezésétől, amily igazsággal az alapítók visszavennék az Auróra kiadási jusát, oly igazsággal fognák Kisfaludy massája gondviselői visszakivánni a kifizetett 1000 forintot és megtagadni a hátra lévő 2000-ret. A sokszor említett obligatiót t. i. úgy is kell érteni, hogy Kisfaludy csak azon esetre kötelezte magát a 3000 forint visszafizetésére, ha az Auróra jusa övé maradand, azon mondás szerint: do ut des, és facio ut facias. Különben e contractus nem volna egyéb chimaeránál. Onerosus bilateralisnak nevezni nem lehetne, mert minden terhek csak Kisfaludyt nyomnák, az alapítókat pedig semmi. Kisfaludy az Aurórárt is köteles volna három évig kiadni, a kiadására adott pénzt is visszafizetni, és az Auróra kiadási jusát is elveszítené. Meg nem foghatom mily kába volna az, ki magát ilyenre kötelezné: de meg kell azt is vallanom: nem nagy ítélő tehetséget árul el, ki ilyen követeléssel publicum előtt fellépni nem áttal.

Azon ellenvetést tehetné itt Horvát, hogy a pénz csak kölcsön volt, s mint kölcsönt tartoznak Kisfaludy massája gondviselői visszafizetni: de ha Horvát megengedi azt, hogy a pénz kölcsön volt, akkor ipso facto elveszítette az Aurórához minden jusát, mert így a jus, ön elismerése szerint is, csak az Auróra három évig leendő kiadásán volt eladva, mely kötelezési föltétel, mint tudjuk, egész az elélig, sőt ezen túl is, pontiglan teljesítve van. — Tehetné továbbá azon nehézséget is, hogy az alapítókra nézve azon teher és kár származott ez egyezésből — melyet én csak Kisfaludyra nézve állítok terhesnek — hogy ők a 3000 forinttól nem húztak kamatot; de én azt felelem, hogy ez igen természetes vala, mert ugyan micsoda alapítók volnának azok, kik az alapításra adott pénzből még kamatot, következőleg hasznot is kivánnának? akkor az adott pénz teljességgel nem volna alapító tőke, hanem csakugyan kölcsön adott pénz. És így ezen ellenvetés is csak Horvát jusát gyengíti.

Továbbá: ha az alapítók akár mi czímnél fogva a

just visszavehetnék, Kisfaludy vagyonának gondviselői azon föltételéért az obligációnak, melyet Kisfaludy a *jus megnyerése fejében* betöltött, kárpótlást méltán kívánhatnának. Miből fogna ez állni igazságosabban, mint azon szerkeztetői díjból, melyet az alapítók 1821-ben 700 váltó forintban határoztak meg? Három évért tehát az alapítók tartoznának fizetni Kisfaludy massájának 2100 forintot. Levonván ebből azon 2000 forintot, melylyel Kisfaludy az Auróra fundusának adós maradt, Kisfaludy massája még követelhetne az alapítókon 100 forintot *).

Mit Horvát István a XII. számú obligáció előtt álló sorokban mond, hogy t. i. *ők* (az alapítók képviselői) *conditionate a Kisfaludy személyére nézve mondtak csak le az Auróra tulajdonáról*; ezt mondani könnyű, de documentálni kellett volna a XII. számú obligáció szavaival (azaz Kisfaludy szavaival): így nem egyéb mesénél, mert Kisfaludy ellen csak Kisfaludy saját szavai, saját kezével aláírt obligációja lehet bizonyítvány, nem pedig Horvát beszéde, ki saját ügyében még csak tanúként sem állhat. Kész vagyok én azonban elhinni, hogy az idézett helyen csak a nem-ügyvéd Horvát István fejezte ki magát, nem eléggé vigyázva s nem eléggé törvényesen; egy *ügyvéd Horvát István* tudta volna azt, hogy a pusztá állításokon épült, s nem documentáltatható allegáció nem nyom semmit, s a bíró által figyelembe sem vétetik.

Végtére is az áll tehát, hogy Kisfaludy kötelezvéen magát a XII. számú obligációban, neki és örökösének ezen obligáció terhét vinniök kell: Horvátnak pedig és Forgónak jusok van, az intabulált obligáció erejénél fogva, ezen obligációban kitett summát törvény

---

*) Ha az alapítók az intabulált obligációt, s ezen száz forintot általadják Kisfaludy massája gondviselőinek, én (ámbar nem juridice) elismerendem, hogy a kérdéses jus Horváté és Forgóé, s akkor az alapítók megnyugtatóására kész leszek, bár nem tartoznám vele, az általam kiadandó Aurórák czimén a *szellemi alapítás említését* jövendőre elhagyni.

előtt követelni, mert „Prout quis se ligavit, ita iudicium et justitiam recipere debet (Math. Decr. VI. art. 17. et Ulad. Decr. I. art. 38.). Az Auróra tulajdoni jusa pedig 2000 forintnyi teherrel Kisfaludy Károly massájáé, s róla egyedül ennek gondviselői tehetnek rendelést.

Midőn pénzalapításról foly a beszéd, nem kell feledni azt is, hogy Kisfaludy az Auróra pénzalapításában is legnagyobb részt vett (mint Kulcsár, Forgó, és Horvát magok vallják a sz. György hava 15-d. 1822. kelt Egyezésben), s így neki ennél fogva is magának több jusa van az Aurórához, mint a többi alapítóknak összesen és együtt. Ezt Horvát mindenütt el látszik feledni, pedig nevezetesebb hogyszem feledni lehetne, mert ebből következik azután, hogy Kisfaludynak az Auróra jusát az obligáció feltételei által nem egészen, hanem csak egy kis részben kellett magához váltania, s így akkor is, ha a XII. számú obligáció nem létezne, Kisfaludynak mint részvényesnek, az Aurórához nagyobb jusa van valamennyi alapítóknak jusanál összesen. *) A dolog ily helyzetében tehát Horvát István reclamálhat, protestálhat, ellenmondhat, publicum előtt, vármegyén, káptalanoknál; ellenmondására csak azon phaedrusi szavak illenek: Ignotus fallit, notis est derisui.

Következik azon kérdés, mi jusom van nekem, s ha én jusbitorló vagyok-e, zsebkönyvemnek Auróra címet adván?

Miután az eddig mondottakból világos, hogy az Auróra jusa Kisfaludyé volt, önkényt támad azon kérdés, ha ő ezen jus iránt tehetett-e szabadon rendelést akár *inter vivos*, akár *pro casu mortis*? A felelet nem nehéz. A sokszor említett obligáció erejénél fogva birtokába jutván e tulajdonnak Kisfaludy, az neki saját

---

*) Azokból, miket Horvát az Auróra-Perben elismer és vall, arithmetice lehet kiszámolni, hogy Kisfaludynak mint pénzrészvényesnek öt hatodrésnyi jusa van az Aurórához, a többi alapítóknak pedig csak egy hatodrésnyi. Valljon ily piczinke jussal lehet és kell-e oly igen hánykolódnai, mint Horvát az Auróra-Perben??

szerzeménye volt, melyet annak adhatott, kinek akarta. Kinek akarta azt adni, kinek szánta, s kiben volt bizodalma hogy elnehezült betegsége alatt is 1831-ben már a szerkeztetés gondjait vigye, a tisztelt olvasó közönség rég tudja. Kisfaludy az Aurórát nekem szánta, nekem akarta adni, s ha hitte volna halálát előre, úgy hiszem, nekem adta volna. Kijelentett akaratának bebizonyítására tanúknak hívhatnám Kisfaludy több barátit, kik ezt tudják, tanúnak hívhatnám Dr. Forgó Györgyöt, ki előtt a boldogult ez akaratát nem egyszer jelentette volt ki. Forgó György szava, azon felül, hogy álnokságot nem ismerő karaktere miatt teljes hitelű tanú, itt annál többet nyomna, minthogy egyéb-iránt az „Auróra-Perben“ Horvát István részén áll, következőleg ellenem. Azonban ezen *szándékkal*, ezen *akarattal* (ne aggódjék Horvát István) én nem akarok, nem fogok semmi nagy zajt, semmi praetensiókat támasztani. Nem fogok Kisfaludy barátira, nem Forgó Györgyre compulsorium mandátumot küldeni, hogy esküdjenek meg állításom valóságára. Mert végtére is mi sülné ki ezen egész inquisitióból? Az, hogy Kisfaludy az Aurórát nekem akarta adni, nekem szánta, de hogy valósággal nekem adta legyen, nem fog kiszülni, pedig erre volna szükség; nem ugyan Horvát István ellenében (mert hiszen ő különben sem vehetne el tőlem semmi just, kinek ezen aurórai kérdésbe a XII. számú obligáció után szava nincs többé) hanem Kisfaludy massája és örökösei ellenében.

Azon egyetlenegy felszólalás, melyet az Auróra felől a múlt évben mart. 26. közre bocsátottam, ezt mondá: „Én az Aurórát boldogult Kisfaludy barátomtól vettem át.“ Ennyi akkor is igaz volt, ma is igaz, amit bizonyít az 1831-ki Auróra végén álló jelentése Toldynak. Ha én *szerkeztető* voltam-e 1831-ben, vagy *corrector* (mint Horvát István imádott typographusa meséi után oly bizodalmasan állítja), a felől bizonyágot tehetnek Kisfaludy Károly baráti és orvosai, bizonyágot tehetne Dr. Forgó is, kik mind igen jól fognak

emlékezhetni, mily súlyos beteg vala már Kisfaludy Károly az Auróra készültekor, kik megmondhatják, lehetett-e Kisfaludynak ereje többé szerkeztetni. Magát a szerződést közte és Károlyi István között az 1831-diki Auróra iránt én csináltam, saját kezemmel írtam, és coramizáltam, mert Kisfaludy már ekkor gyengült állapotban és ágyban fekvő beteg volt. E szerződés dátuma, mint itt alább látható, sept. 16-dika, holott az Auróra később nyomtatott és csak december elején jelent meg, mint a publicum tudja. Miből álljon egy zsebkönyvnek, vagy bármi néven nevezhető munkának szerkeztetése, az egy Károly István megfogási körén felül áll, és Horvátnak kár volt ismét mendemondákon építeni vádlást, miért már egyszer általam a Kritikai Lapok V. füzetében is megrovatott.

De ezeket csak melleleg; mert a jus kérdésében keveset döntenek el, itt pedig arról kell szólni.

Mi azon Aurórárt illeti, melyet én 1832. óta saját nevemmel kiadtam, ennek története következendő. Az 1831-ki Auróra utósó lapján Toldy Ferencz jelenté az olvasó közönségnek, hogy az Aurórárt régi munkatársaisal ennekutána én fogom folytatni. Későbbben Károlyi István Tudományos Gyűjteményében (1831. III. 125.) én magam jelentettem, hogy azt folytatni fogom, s felszólítám hazánk íróit, ne terheltessenek munkáikkal segéllni. 1832-ben kiadtam az Aurórárt, s kiadtam 1833-ban is. Mind a jelentéseket, mind az Aurórák kijövetelét Horvát István észrevette, tudta, látta; mert maga mondja az Auróra-Perben, hogy „az Auróra további kiadására illően figyelmeztet,” még is minden *illő* figyelmeztetése mellett, sem Toldy jelentésének, sem az enyémnek egy szóval sem mondott ellene; sőt későbbben is, midőn látta, hogy én az Aurórárt kiadom, s annak kiadási jusába magamat de facto behelyeztem, nem jutott eszébe ezt mondani: Uram, amit te itt elfoglalál, miénk alapítóké, s én ezennel ellene mondok minden aurórai jusbitangolásnak. *) De akkor Horvát mélyen

*) A praetendens typographusnak is csak 1833-ban (két

hallgatott, s csak midőn már az 1834-diki Auróra is kijött általam szerkeztetve, juta eszébe, hogy tettem nek ellenmondjon. Én a hallgatásból azt következtetvén, hogy ez elhagyott jószág (res derelicta), mely törvényeink szerint az első elfoglalóé szokott lenni, s azt hívén, hogy az által, ha egy zsebkönyvet kiadok, s azt Auróranak nevezem, különben is senkinek kárt nem teszek, az Aurórárt, mint jelentésemben megigérttem, ki is adám, s magamat tökéletesen birtokába helyeztem. Ha valaki azt mondaná is, hogy én itt azon just foglaltam el, mely előbb egy csekély részben Horváté, s az alapítóké, később pedig egészen Kisfaludyé volt, a felelet részemről akkor is az lehet, hogy én ez elfoglalást jó lélekkel s hittel tettem: azok voltak hibásak, kik jusaikra fel nem vigyáztván, elfoglalásomnak, ha az részökre káros volt, oly hosszú ideiglen ellen nem mondtak. Ily módon tevén magamat az Auróra¹ birtokába, ki engem jus- vagy tulajdon-bitorlónak nevezni mer, az igazságtalan rágalmozó, s rágalma még csak arra sem méltó, hogy valaki reá feleljen. A jó hitel jurisconsultusaink szerint az, „qua quis judicat se nihil agere contra jus alterius, nempe possidendo rem, exercendo actum, vel omittendo (Husztii, Agr. 1758. pag. 256), s e definitió az Auróra elfoglalásánál rám betűig alkalmazható.

Horvát azon időben hallgatott, nem mondott ellene tettemnek, mert akkor még tisztán látta, érzette, hogy neki ellenmondani nincs jusa. Idő haladtával a dolgok másként fejlettek ki. Horvát a Tud. Gyűjtemény szerkeztetője lőn, következőleg Károlyi István typographus lekötelezettje. Előbb már neheztelést táplált

---

év múlva) jutott eszébe praetensiókat tenni; s azt állítani, hogy az általam elfoglalt jus övé, holott elfoglalásom jelentéseit mind az 1831. Auróra vég lapjain, mind pedig Tud. Gyűjteményében ön maga nyomtattatá ki, s saját tette által elismerte az én tulajdoni jusomat. Az 1832-ki és 1833. Aurórákra pedig megengedte ezt nyomtatnom: Bajza Aurórája, aminél sajátabb kifejezése a tulajdonnak nyelvünkön nem lehet.

magában irántam az ítélet miatt, melyet az Epigrammákról értekezvén, Virág Benedek elméssége felett bátor voltam az ő kegyes engedelme nélkül elmondani, ehhez járult még azon *hallatlan vakmerőség* is — ami literatúránkban alig történt mind eddig — hogy a Kritikai Lapok III. füzetében Bíró Páltól és Nyirkáló Ödöntől nem rettegtem kiadni oly dolgokat, melyek Horvát István infallibilitását hozták kérdésbe. Menynyire ellenem lázíták ezek e tudós férfiút, tudják azok, kik a Tud. Gyűjtemény múlt évi VIII. kötetében ellenem támasztott „Békaegérharczát“ olvasták. S íme, mert Horvát gyanítá, hogy a Békaegérharcz válasz nélkül nem maradánd, azonnal elfeled minden történeteket az Auróra eladására nézve, azt sem képes többé látni mint fekszik e kérdés *juridice*, hanem egyszerre az Auróra tulajdonosává leszen, Károlyi Istvánt behelyezi az aurórai jus birtokába, s ellenem protestál a haza színe előtt, mint Auróra-bitorló ellen. Csak csendesebben egy kevéssé! — Először Horvát protestációja nem nyom semmit, mert Horvátnak az Auróra iránt protestálni nincs jusa; másodsor, ha volna is jusa, protestációja és ellenmondása nekem nem árthat semmit, sem pro interno sem pro externo foro. *Pro interno* nem mert ha én az Auróra *elfoglalójának* mondatom is, nem vagyok vádolható, vétkes, hanem jó hiedelmű elfoglaló, kinek tette erkölcsileg mindenkor tisztán áll; *pro externo* nem, mert itt nem csak Horvátnak, ki jussal nem bír, hanem még annak ellenmondása és protestációja sem árthatna, kinek tán még mai napon is jusa volna az Aurórához. A dolgot mindjárt megfejtem.

Ki maga felől azt hiszi, hogy Kisfaludy Aurórájához örököség által jusa van, az az általam szerkesztett Auróranak csak ezen czímszavaiban akadhatna fenn: „Alapítá Kisfaludy Károly, folytatja Bajza.“ E kérdéses *alapítá* szót én tettem első az Auróra czímére, s így nekem lehet legjobban magyaráznom, mit akarok s mit akartam vele, mert azon elmebeli felsőségét sem Horvát Istvánnak, sem senkinek, el nem ismerhetem

magam felett, hogy az én szavaim értelmét jobban tudhassa mint én.

Horvát azt állítja, hogy az Auróra alapítója ő volt és azon hazafiak, kiknek nevét az „Auróra-Perben“ közölte: de Horvát, mint tudjuk, sokat szokott állítani, s jóval többet mint amennyit megmutatni tud. Itt is, ha általában discretivum judiciuma erősebb volna, nem összezavarni, hanem tisztán fogta volna megkülönböztetni a dolgot. Alapítani Aurórárt vagy akármilyen tartalmú könyvet, kétképen lehet: *pénzzel és szellemileg*. Hogy az Auróra kiadathassék, azt azok eszközölköztek, kik eléggé nagylelkűek voltak rá pénzzel áldozni; hogy az lett, ami volt, azt Kisfaludy elméjének lehet és kell köszönni. Tegyük fel, ami nem úgy van, hogy Kisfaludy az Auróra pénzalapjához egy fillérrel sem adózott, hanem azt egészen azon érdemes hazafiak tették össze, kiket Horvát és Forgó neveznek: én bátor vagyok akkor is kérdést támasztani, ki az Auróranak valódi alapítója? Az-e, ki azt eszközölköz, hogy az Auróra jó papíron és tisztán legyen nyomtatva, aranyozott szélekkel, tokban, csinosan kötve, és képekkel felékesítve, vagy az, kinek köszönni lehet, hogy ezen Auróra a magyar költői elméknek évenként termett legbecsesebb virágait foglalja magában, s képei ne csak képek, hanem művészi becsü és nemzeti tárgyú képek is legyenek egyszersmind? Vagy egypár szóval: az alapító-e az Aurórárt valódilig, ki hozzá *pénzét* adá, vagy az, ki *elméjét*? Ha Horvát, és azon minden tiszteletet érdemlő lelkes hazafiak, még annyi pénzt tettek volna is össze, mennyit valósággal tettek, Kisfaludy nélkül nem fogtak volna oly Aurórárt kiadni, mint a milyet Kisfaludy Károlylyal kiadtak, mindamellert is hogy Horvát István leveszi a Kisfaludy fejről a *meszteri elsőség* koszorúját és (igen szerényen) a maga fejére teszi. Hogy tehát *szellemileg* egyedül Kisfaludy Károly vala az Auróra alapítója, annak hitét semmi óriási ész sem fogja kiversengeni belőlünk.

Midőn én 1832-ben az Auróra címére az *alapítá*

szót nyomattam, azt *szellemi* tekintetben vettem, s így értem ma is, s így értette, úgy hiszem, azon hat tisztelt író, ki a múlt évben az én Auróram mellett felszólalni szíves volt. Kik adtak legyen pénzt az Auróra kijövetelére 1822, 1823-ban s tovább, az sem 1832-ben sem később nem vala gondom, sőt nyíltan-vallom, egész világosságban még három hét előtt sem tudtam, Horvát aurórai-pere tanított meg rá, de az megtanított egyebekre is, miket megtanulnom, mint e válasz mutatja, igen hasznos volt. Amit Kisfaludy *szellemileg* alapíta, én azt szinte *szellemileg* folytatom, emlékezetére a boldogult alapítónak, és folytatni fogom tovább is nagyobb részint azon írók *szellemi* segedelmével, kik azt *szellemi* alapítója életében is *szellemileg* segéllték, és szeretném én látni azon Horvát Istvánt, ki engem tulajdoni jusaimban és szabadságomban megháboríthatna. A pénzalapításnak emlékezetét — bármi tiszteletben tartsam is egyébiránt, s bármi kész legyek érte azon érdemes hazafiaknak, Horvát Istvánnal együtt, hálát mondani — az Auróra czímén nem volt, s nem lehetett szándékom évenként meg-megújítva életben tartani: én itt a Kisfaludy nevének s szellemi alapítása emlékezetének akartam áldozni. Úgy vagyok meggyőződve, hogy én ezen *alapítá* szó által senkinek kárt és sérelmet nem teszek; valamint hogy azok, kiknek talán jusok volt volna, nem is mondtak tettemnek mai napiglan ellene. Ha ők publicum előtt felszólalván, meggyőznek arról, hogy e szavak által károsítom őket, ámbár nincs jusok attól eltiltani, hogy én barátom emlékét fenntartani akarjam, még is — mert tudva senkinek kárt tenni nem szándékom — kinyilatkoztatom ezennel, hogy az említett szavakat zsebkönyvem cziméről elhagyandóm. Horvát István azonban megengedjen, ha alaptalan s pusztá ellenmondásaira nem hallgatok. Mire engem egyszer okoktökéltenekel, attól ismét *csak okok* fognak elvonhatni, nem pusztá ellenmondás, vagy kevély hatalomszó.

Mi az Auróra czímét illeti, ezt szabad mindenkinek használnia, a nélkül, hogy valaki tőle törvényesen

eltíltalmazhassa. Botránkozást okoz ugyan, hogy ilyen kis literatúrában három szépliteratúrai zsebkönyv közül kettő egy címet visel, de ennek nem én vagyok oka. Mintán én e cízzel már előbb éltem, Károlyi István typographusra és Szemere Pálra esik minden feleleti teher ezen botránkoztatásért. S mi nevetség, mi gyermekes makacsság, az Aurórárt *többek* által folytatattatni Kisfaludy halála után *két évvel később*, akkor, midőn én azt Kisfaludy halála után *azonnal s azóta is szakadatlanul* folytatom? józannak, úgy hiszem, nem szükség magyarázni.

Az *alapításra* nézve még egy fonákságát Horvát-nak el nem hallgathatom. Horvát azt állítja, hogy Kisfaludy nem volt alapítója az Auróranak, még is megengedi Károlyi typographusnak, ki, miként kinyilatkoztatá, az 1834. Aurórárt *egyenesen az ő jóváhagyásából* adta ki, következőleg *tőle* nyerte a just, a címre tenni az *alapítá Kisfaludy Károly* szavakat. Egyfelől tehát tagadja és el akarja versengeni, hogy Kisfaludy alapító volt, másfelől pedig elismeri, és tetteivel bizonyítja ugyanazt. Vagy, hogy a dolgot világosan megmondjam: Horvát előtt Kisfaludy csak akkor alapító, midőn *Szemere és Károlyi* kívánják azt, de midőn *Bajza* állítja, akkor már nem alapító többé. Mit jelent e habozás, e következtelenség egyebet, mint azt, hogy Horvát kétségbeesett ügyet véd, hogy neki még csak *előeszméretei* sincsenek arról, mint áll az aurórai jus kérdése törvényes oldaláról. Nem elég valaminek történiáját tudni és elmondani: a dolgoknak (mint ez Auróra-kérdésnek is) philosophiai és törvényes részök is van, melyeket, előbb, hogysen beléjük avatkozott, philosophiae doctornak értenie kellett volna.

Az eddig mondottak, úgy hiszem, megvilágosították oléggé, mint áll az én aurórai ügyem Horvát István és az alapítók ellenében, s megvilágosították annyira, hogy belőlök a köztem és Károlyi István typographus között támadt kérdésre is könnyen lehetne következményeket vonni; hosszan tehát e kérdés-

nél nem volna szükség időznöm; azonban, hogy az aurórai kérdésnek e részét is csekély tehetségem szerint kimerítsem, felfogom azt egészen a maga gyökerénél.

Minden elmeszülemény eredetileg azé, kinek szelleme által létre hozatott. Ez, gondolnám, axioma, mely a természet törvényében alapodik, és senki józan által kérdésbe nem fog vétetni. Ilyetén szüleményt tehát más idegen személy, azon kívül, ki azt létre hozta, *eredeti* jusunál fogva soha nem, hanem csak *általvett*, által-származott juson (*jure derivativo*) bírhat, t. i. örökös és végrendelet, vétel és ajándék stb. effélék által. Könyvet, képet, mint elmeszüleményt typographus, könyv- s műáros, vagy általában bármi névvel nevezhető *kiadó*, *áruló*, *Verleger* csak mástól nyert juson bírhat, akár szükség kiadásához felsőségi engedelem, privilegium, akár nem. Könyvnek, folyóiratnak létre jutásához kétféle alkalom és ok munkálhat; vagy t. i. az író önmagától lelkesedve, elkészítvén azt kéziratban, eladja typographusnak, könyvárosnak stb. alku szerint, bizonyos meghatározott áron, kötelezésen; vagy pedig typographus, könyváros felszólít egy írot, ily vagy amoly munka szerkeztetésére, írására. Mind a két esetben a munka eredetileg azé, ki azt írta, szerkeztette; kiadó azt csak írotól, szerkeztetőtől nyert juson bírhatja. Privilegiumot mind hazánkban, mind máshol, könyváros, vagy akárki csak címre, s ezen meghatározott cím alatt közlendő munkák kiadására nyerhet, nem pedig ez vagy amaz író, szerkeztető írt vagy szerkeztetett munkájára, mert valakinek a természettörvény által nyert-eredeti tulajdonos jusát privilegium nem veheti el. Károlyi István, mint Trattner-örökös, tudományos értekezések kiadására, Tudományos Gyűjtemény név alatt just és szabadságot, és így tulajdont, felsőbb helyekről nyert és bír; a Horvát István által szerkeztetett munkákra, vagy még inkább az általa írottakra tulajdoni just csak Horvát Istvántól nyerhetett, akár szóbeli alku akár írott egyezés mellett. Typographus, kiadó, Verleger stb. az írotól nyert just vagy *örökösen*

vagy csak bizonyos meghatározott időre tette tulajdonává, amit hogy bebizonyíthasson törvény előtt, minden esetre vagy írott instrumentum, vagy más törvényes próbák által kell megmutatnia, documentálnia. Ott, hol kétség vagy, ha örökösen vagy időre: a praesumptio nem a typographus, hanem az író részére szól, mert nem lehet feltenni, hogy szabadságában állván valakinek az eladás két módjaiból választani, azt választotta legyen, mely részére károsabb, s e praesumptiót csak az teheti semmivé, ha a typographus bebizonyítja, hogy a választás némely körülmények (péld. szegénység) miatt nem függött az írótól. — Ez, ítéletem szerint, az elmeszüleményi jusok és tulajdonok törvényének philosophiája röviden, a maga fő vonásaiban.

Alkalmazván ezen elveket a jelen kérdésre, következő resultátumok fejlenek ki mintegy önkényt: Károlyi typographus, mint nem *írója*, nem *szerkeztetője* az Aurórának, hanem csak kiadója, az Auróra kiadási jusát eredetileg nem bírhatja, hanem bírja mástól. Kizáró privilegiumról címre és cím alatti kiadásra itt nem lehetvén szó, bírhatná azt átszarmazva írótól, vagy t. i. Kisfaludy Károlytól, ki e just, amennyiben nem volt egészen övé, magához váltotta, vagy tőlem, ki e just, a tulajdonosok mai napig hallgató megegyezésével első elfoglalám, vagy, ha el nem foglaltam volna is, mint író és szerkeztető *eredetileg szerezhettem és szerzettem*. Hogy jusát Kisfaludytól nyerte legyen, mint mart. 21. 1833. aurórai jelentésében hirdette, ezt, ha nem akar mese és pusztá állítás maradni, documentálni kellene, vagy írott contractus vagy egyéb törvényes próbák által. Írott egyezés Kisfaludy és Károlyi typogr. között az Auróra iránt csak egy van, s azt itt közlöm, az eredetiből szóról szóra lemásolva, azért is, minthogy Horvát István az „aurórai per“ irományai közül ezt is tanácsosnak vélte kihagyni.

„Alól írottak az 1831-dik esztendei Aurórának kiadása iránt e következő alkura léptek: 1. Az Auróra *redactióját* Kisfaludy Károly úr oly móddal *vállalja magára*, hogy az ahhoz meg-

kivántató 10—11 nyomtatott ívet betöltendő kéziratot az eddigi formátumban october közepéig Károlyi István úrnak nyomtatás végett kezéhez szolgáltatja. A szerkeztetésbe azonban Károlyi István úrnak nem leszen szólása. — 2. Az 1831-dik esztendei Verlag juséért fog Károlyi István úr Kisfaludy úrnak 700 váltó forintot oly módon fizetni, hogy ezen summából 475 for. v. cz. melylyel Kisfaludy úr a typographiának tartozik*), lehuzassék, a hátra lévő 225 for. pedig annyi értékű kötött exemplárban fog Károlyi István úr által kifizettetni. — 3. A rezek metszését és lenyomását Bécsben Kisfaludy úr utasítása után Károlyi István úr fogja készíttetni, s azoknak költségét is ő viszi. — 4. Mindenik író, kinek az Aurórában munkája lesz, Károlyi úr által egy egy példány Aurórával fog megtiszteltetni. — 5. Kisfaludy úr igéri, hogy az Auróra eladásában segítségül leszen, s mind azoknak neveit, kik eddig is árulták az Aurórárt, közölni fogja, s ezeknek a kiadó Károlyi úr a szokott honorárium exemplárt meg fogja adni. — 6. Károlyi István úr tartozik egy fínom-kötetlen példány Aurórárt annak számára, kinek az Auróra ajánlva lesz, adni. Költ Pesten september 16-d. 1830.

Jelenlétemben

Bajza József m. k.

Kisfaludy Károly m. k.

Károlyi István m. k.

Akárki fogja e szerződést (Horvátan és Károlyin kívül) általolvasni, egyebet nem fog benne látni, mint azt, hogy Kisfaludy szerkeztetője és tulajdonosa, Károlyi István pedig *megvevője és kiadója* volt 1831-ben az Auróra ezen évre készült kéziratának. Örökös kiadási jusokról, Auróra tulajdonáról ez egész szerződésben egy hang sincs, és így Károlyi István az Auróra jusát Kisfaludytól nem bírhatja : bírnia kellene e szerint éntőlem. Lássuk ezt is közelebbről.**)

---

*) Ha Kisfaludy az első évi (1822) Auróra nyomtatásáért a Trattner typographiának 731 forinttal volt adós, (mint Horvát, az Auróra-pör végén állítja) miért ismeri el Károlyi István, (kinek mint Trattner-örökösnek a maga activum debitumait tudnia kellett) 1830-ban contractualiter, hogy Kisfaludy a typographiának csak 475 forinttal adós? Miért nem követel rajta 731 forintot? Ebből látszik, micsoda alapja lehet Horvát ezen adósság iránti állításának is.

**) Mit Horvát az aurórai kérdésnek Károlyi Istvánt illető szakaszára mond, az megérdemli, hogy rajta magunkat egy kissé mulassuk. Szavai ezek : „Látván (az alapító társaság) úgy mond

Hogy Károlyi István az Auróra tulajdonát tőlem kapta legyen, ezt ex praesumptione gondolni nem lehet, szükség tehát, hogy írott egyezéssel documentáltassék. Horvát István kinyomátá az én Károlyival kötött egyezésimet 1831. és 1832. évekről, s megmente attól,

Horvát a „Per“ végén, hogy a legtisztább szándékból alkatta intézet (t. i. az Auróráé) veszedelemben forog, s a tőkepénz nagyobb része beszédhetetlen, *édes örömet vette*, hogy Trattner-Károlyi könyvnyomtató intézete magára vállolta az Auróra további kiadását, már csak azért is, mert ezen intézetnek Kisfaludy Károly az eredeti jegyzőkönyv bizonyítása szerint 731 forintot az első Auróra nyomtatási költségekre (jól magyarul költségeire) le nem fizetett.“ Megvallom, igen csodálatos beszédek egy tudós férfitől. Tehát, mert az Auróra tőkepénzének nagyobb része beszédhetetlen, s az intézet veszedelemben forog, *édes örömet vette* Horvát, hogy az Auróráat Trattner-Károlyi adja ki. Mi összefüggésben van a XII. számú obligatio és ennek intabulátása után Kisfaludy ősi jószágaira az alapítók tőkepenze az Auróra kiadásával? Tehát ha Károlyi typ. adja ki 1832-ben az Auróráat, akkor nem forog többé veszedelemben a tőkepénz, akkor már *beszedhető* lesz? Így ez azt jelenti, hogy Horvát István Károlyi által securizáltatta magát a tőkepénz ki nem fizetett része iránt, s *Károlyin fogja megvenni* a hátralévő 2000 forintot, mely azonban (el ne feledjük) *Kisfaludy ősi jószágaira* is intabulálva van. Ez hatalmas jele a discretivum judiciumnak! — Továbbá Horvát *édes örömet vette* az Aurórának Károlyi typ. által leendő *kiadását* azért is, hogy Károlyit, mint Trattner-örökös, kármentesítse 731 forintnyi adósságért, melyet Kisfaludy ki nem fizetett. Ebből mi következik, ha a felebbi *securizációval* összevetjük, egyéb, mint az, hogy Horvát Károlyit kármentesíti 731 forintig, és ugyanakkor megkárosítja 2000 ftig, rajta akarván az alapítók beszédhetetlen 2000 forintját megvenni. Ily barátságos kármentesítést Károlyi Horvátnak alig fog megköszönni. — Végére, ellent nem állván az, hogy az öreg Trattner Mátyás dec. 4. 1824. elismerte, hogy „diese Rechnung (a 731 forintot érti) für abgethan zu betrachten ist,“ ellent nem állván, hogy Károlyi typ. 1830-ban elismerte, hogy Kisfaludy a typographiának *csak* 475 forinttal adós, s e 475 forint adósság is az 1831. Auróra kézírata által lerovatott, még is Horvát nagylelkűleg Károlyinak akarja az Auróra kiadási jusát a 731 forintnyi megsemmisített, s így csak *képzelt* adósság fejében adni. Mondhatom, példátlan, egész a nevetségig rendkívüli nagylelkűség! — Legvégtőre pedig, ami legvígabb, az Auróra kiadását nem azért vette Horvát *édes örömet*, hogy Péter vagy Pál szerkezteti,

hogy általam közöltessenek. Ezekben Horvát két helyen vél argumentumot találni arra, hogy én az Auróránál Károlyi Istvánnak *csak szerkeztetője* voltam; az 1830-diki szerződésben t. i., hol ezen szavak állnak: „Bajza József úr az Auróra szerkeztetését magára vállalván.“ S ismét egy nyugtatóványban szinte ezen évről: „Az 1832-diki Auróra szerkeztetéséért felvettem 336 forintot. Bajza.“

Be örvendetes volna Horvátnak és Károlynak, ha az említett szerződésben semmi más felvilágosító szó nem állna a most kiírtakon kívül: akkor ezek legalább *szalmaszál* gyanánt szolgálhatnának a jogtalanság örvényébe süllyedezőknek, szalmaszál gyanánt mondom, mert erősebb ótalomszerűl csakugyan nem szolgálhatnak. *Szerkeztetni* és *kiadni*: ezen szavak nálunk oly sokféle értelemben használatnak, hogy belőlök bizonyosat következtetni akarni csak az fog, ki az argumentumoknak oly szűkében van, mint az Aurórapörben Károlyi István ügyvéde. A *tulajdonosok* nem egyszer nevezik magokat *kiadóknak*, nem egyszer szer-

---

hanem azért, hogy Károlyi adja ki, azaz: Horvátot nem annak reménye gerjesztette öröme, hogy e folytatandó Auróra talán jó leszen, hanem az, hogy belőle *Károlyi typographusnak leend haszna*. Furcsa öröm a nemzeti ügy rovására!

Ezen *édes örömet* *vevés* a mellett, hogy csak bitang beszéd, nem is documentálható 1831. évből, hanem csak mostanról van a múltra rá fogva, amit mutat az is, mert csak az 1834-diki Auróra jött ki (mint mondatik) Horvát *egyenes jóváhagyása* mellett Károlynál, ha előbb is már így jött ki, miért mondja Horvát, hogy „az 1834. évi Auróra *pedig* egyenesen jóváhagyásunk mellett jött ki.“ Ide nem *pedig* kellene, hogy az 1832-diki *édes öröme* *tel* összefüggésben álljon, hanem *szinte* vagy *is*; s ez mutatna valamit a múltra nézve is. — De felhagyok a szavak latolásával, csak azt kérdem: micsoda Auróra-jus származhatott által Horvát Istvántól Károlyira akár 1831. akár 1834., miután Horvátnak magának sem volt sem 1831. sem 1834-ben jusa, miután ő minden lehetséges jusát jóval előbb már, 1824. febr. 26-d., eladta? Nemo dat quod non habet. És így Horvátnak mind 1831-ben *édes örömet* *vevése*, mind 1834. *jóváhagyása*, hogy az Auróra Károlyi István typ. által adatott ki, ugyancsak jó formán nevetséges dolgok.

keztetőknek. Például Kölcsey és Szemere a Muzáronnál (mint több jelentéseikből látható), holott a Muzáron kiadási tulajdona nem Hartlebené, hanem Szemereé. Kölcsey Munkáin ez áll: *kiadta Szemere Pál, holott Hartleben adta ki, vette meg, és Szemere szerkezteté.* Helmeceynek mind Jelenkorán, mind Társalkodóján ez áll: *Szerkezteti Helmecey, holott Helmecey privilegiált tulajdonos,* s ha a *szerkeztetni* szóból valamit következtetni lehetne, akkor Helmecey sem volna a Jelenkor és Társalkodó tulajdonosa, hanem Landerer, kinél a nevezett hírlapok nyomtatnak stb. Kisfaludy Károlyival kötött egyezésében is a *redactor* (szerkeztető) szó áll, szinte úgy mint énnaám, holott alább világosan mondatik, hogy csak az 1831. évi *Verlag-just* adja el Kisfaludy Károlyi typographusnak. Ezen egy szavacskából vett argumentum tehát silányabb, hogysem figyelmet is érdemlene, s mutatja, mely szűkében van az a védszereknek, ki még ily kicsinységhez is kapkod. S nem látta-e Horvát István a szerződéseknek több pontjait is, melyek, ha a *szerkeztető* szóban volna is valami, annak minden erejét elveszik. Például a 1831-diki szerződésben :

2-dik pont. Minden költséget, mely a könyv nyomtatására, bekötésére, rézmetszetekre kívántatik, Tráttner és Károlyi urak tartoznak fizetni. Papiros, nyomtatás olyan legyen mint eddig.

3-dik pont. A képeket Clarot Sándor, Kärbling s Ender, vagy más igen jeles rajzolókat által fogják (Tratt. és Kár.) rajzoltatni; a rézmetszéseket pedig, melyek négynél kevesebbek nem lehetnek, vagy Blaschke, vagy Hoffmann vagy Stöber bécsi rézmetszőkkel metszetni

Ha Károlyi volt volna tulajdonos, mi szükség lett volna nekem ezen két pontban mondottakat contractusba tennem? holott a tulajdonnál a költségek vitele természetesen és magában is értve a tulajdonost illeti. Papirost, nyomtatást, rézmetszetek számát, sőt még a rézmetszőket is specifice kiszabni, annak, ki csak szerkeztető, nincs jusa.

Az 1833-diki Auróra iránt kötött szerződésben pedig (lásd ennek 2. 3. stb. pontjait) ezen kötelezések

még szorosban vannak elhatározva, s itt már nincs is mondva: „a szerkeztetést magára vállalván“ hanem: „Bajza József úrnak az Auróra kéziratáért. . .“ Ezen documentum később készült mint ama másik, melyben Horvát a *szerkeztető* szót leli. Ha Károlynak 1831. tulajdoni jus lett volna eladva, méltán kívánhatta volna, hogy ezen just *világos* szavakkal kitegyem a contractusban, ezen 1832-dikiben pedig már csak *homályosan* sincs semmi mondva.

Ha a londoni parlamentum megvizsgálja e contractusokat, eleintén talán a *szerkeztetés* szó miatt parányi sejtése leend Károlyi István tulajdonáról, de ha a kiírt pontokon is végig haladt, látni fogja csakhamar (mert jobb logikus is lesz ez a londoni parlamentum minden esetre Horvátnál) hogy 1832. és 1833. Károlyi az Auróra megvevője, kiadója (árendása), Bajza pedig *szerkeztetője* és *tulajdonosa* volt.

Nemes-Apáthi Kiss Sámuel jól vette észre, hogy abból, ha valaki jószágot egy vagy egypár évig *haszonbérben* (árendában) bír, a jószágra nézve semmi tulajdoni just nem nyerhet. A praescriptio általi birtokszerzésből t. i. a *haszonbérleket* törvényeink kizárják, s haszonbérlo nem *egy*, de *száz* évi haszonbérlet által sem praescribálhat a jószág iránti tulajdonban. Ha az Aurórára nézve árenda is adhatna valakinek just, akkor is ezen jus nem Károlyi Istváné volna, hanem Lichtl Károlyé, ki az Aurórárt 1830-ban (mint a nálam másolatban lévő szerződés bizonyítja) szinte haszonbérben, mint Károlyi, bírta volt. E megjegyzést azon eestre teszem, ha Károlyi az 1831. 1832. és 1833-diki Aurórák birtokából akarna valamit következtetni.

Minekutána Károlyi István, ki az Auróra kiadási jusát csak derivative bírhatná az eddig mondottak szerint Horváltól, ki avval 1824 óta nem bírta, nem nyerhette, következik, hogy *őt*, bármint ügyekezünk is, semmiféle cím alatt meg nem szabadíthatjuk azon vádtól, hogy azt 1834-ben törvénytelenül foglalta el,

és hogy *Károlyi István typographus az Aurórának*, bármint szépítsük a dolgot, csakugyan *bitorlója*.

Általérek Horvát „Auróra-perének“ azonszakaszára, hol azt magyarázgatja, miért vittem én el az Aurórát Károlyi typographustól Kiliánhoz. Mind a mai napig szelídebb eszköznél maradva, én e kérdésre csak azt feleltem, hogy ezt azért tettem vala, mert *nekem úgy tetszett*: most Horvát által kényszerítetem a feleletre; itt van tehát ideje, hogy a *nem szelíd* eszközökhöz is hozzá nyúljak. Horvát szavai e tárgyban ezek:

„Az ifjú kort a vágyás ösztöne könnyen túl ragadja a mértéken: Az a Bajza, ki előbb szerencsésnek tartá magát (*Horvát még ezt is tudja!*), hogy Kisfaludy Károlylyal egyenlő jutalmat húzott, most már fenynyebb számolásokat tett. A Kritikai Lapoknak I–IV. füzetből s összesen mintegy 21 nyomtatott ívből álló, smég nem is kész (*ez nevezetes gravamen!*) kéziratukért 40) pengő forint jutalmat kívánt, mint saját kézírata bizonyítja, Trattner-Károlyi intézete által fizettetni. Ennyit Trattner-Károlyiék nem akarának fizetni, s íme az Aurórának egyszerre tulajdonosává leszen Bajza, és azt másnak eladja az 1833-dik év kezdetén, s midőn a Trattner-Károlyi intézete, Szemerei Szemere Pált kérévén meg a szerkeztetésre, szokás (?) szerént az 1834-dik évi Auróra megjelenését hirdeti, Bajza jusrablással (*valóban? ugyan hol?*) vádolja a Haza előtt Trattner-Károlyit. Ítélni már most részrehajlás nélkül mind egyik olvasó.“

Az egész „Auróra-Pernek“ ez legméltatlanabb és legbotránkoztatóbb része. Meg kell vallanom, egy Horvát Istvánról épen nem tettem volna fel, hogy képes legyen (habár ellensége ellen is) tiltott és nemtelen fegyverekhez nyúlni. Ezen szavakban én *penzszeretettel, alacson haszonleséssel* vádoltatom, oly gyarlósággal, melyet én, mint sok undok vétkek szülő anyját, leginkább utálok, leginkább bűnnek tartok. És micsoda alapokon épül Horvátnak e vádlása, melylyel engem hazámfiai előtt elfeketíteni akar? *Károlyi István beszédén!* Tehát ismét alaptalan beszédeken, ismét *mendemondákon*, s ezt azon férfiú teszi, ki a Tud. Gyűjteményben (1833. VIII. köt.) a *házi titkok pióczdi és mendemondák szerkeztetési* ellen oly tűzzel declamált! A pragmatikus férfiút, a históriai igazságok bűvarát,

ki máskor codexekből szokott documentálni, most egyszerre „mendemondák szerkeztetőjévé“ látjuk alacsonyodni. Ha ezen hiába való hírt még Károlyi István mondotta volna el (kivel a Kritikai Lapok iránti alku négy szemközt történt) inkább megengedhetnénk, de mikor Horvát olyannak beszédeit teszi magáévá, s bizonyíttgatja, ki a fenn forgó kérdésben még csak tanuként sem állhatna, az egy historikus férfitól valóban csodálatos.

Hogy ezen alacson vá'ra (mely bármint szépít-sük, Horvátnak soha sem fog dicsőségére szolgálni) feleljek, szükség elmondanom a dolgot úgy, amint történt. A Kritikai Lapok iránti alku négy szemközt ment végbe, tanu nélkül, s itt a puszta beszéd és állítás sem Károlyi István részéről, sem az enyémről nem lehet teljes hitelű, azért én belőle csak olyakat mondok el, mit az olvasó előtt is tudott, vagy tudható, dolgokkal bizonyíthatok. Én a Kritikai Lapok négy füzetéért (az I. füzet második kiadásáért és három újért, melyek együtt 21 tizenkettedrénnyi nyomtatott ívet tettek volna) Károlyi typographustól 400 pengő forint honoráriumot kívántam. Hogy kívánságomat nem *vágyás ösztöne ragadta túl a mértéken* (mint a könyvkereskedési dolgokkal nem ismeretes Horvát véli), s hogy nem volt alaptalan ábrándozás, az olvasó el fogja hinni, ha tekintetbe veszi a Kritikai Lapok kelendőségét, ha meggondolja, hogy az I. füzet első kiadása három hónap alatt egészen elkelt. Továbbá, hogy az én kívánságom csak az előtt lehetett mértéken túli, ki mindent jó olcsón akarna magához szítani, hogy rajta *mértéken túli* nyeresége lehessen, kitetszik abból, hogy nekem a Kritikai Lapok mostani kiadója nem csak a Károlyitól kívánt díjt, hanem még többet is fizetett ki a Kritikai Lapok I—IV. füzetéért; ki ezt nem hinné, jöjön hozzám, s én írott egyezésekkel fogom neki bebizonyítani. Horvát tehát bizvást otthon maradhatott volna az *ifjúkor vágyási ösztönével* és a *mértéken túl ragadtatással*, s meggondolhatta volna saját szerkeztetői díját is.

Egyébiránt nekem szabadságomban állott valamit *mértéken túl* is kivánni, valamint Károlyinak az én *mértéken túli* kívánságomat megtagadni, alku lévén közöttünk. Én Károlyitól 400 pengő forintot kívántam, ő nekem 180-at (!) ígért, s ezzel vége lett közöttünk az alkunak. Epénzbeli különbözés, becsületemre mondhatom, teljességgel nem volt ok arra, hogy én Károlyi typographussal legkevésbé is összezőrdüljek. Károlyi typographus nem maga volt, kinek a Kritikai Lapok kéziratát eladhattam, s ha maga volt volna, hála a gondviselésnek, oly inségben még nem voltam, hogy azt, saját költségemen is, ki ne adhattam volna, mert hiszen ki tudtam adni az I. füzetet is. Összeakadásomnak Károlyival a Kritikai Lapok alkuja volt ugyan oka, de nem pénzbeli, hanem más tekintetben. Én a Kritikai Lapok iránt kötendő egyezési tervbe, melyet saját kezemmel írtam le, a többek között ezen pontot tettem :

„Az említett I - IV. füzet (mint a benn foglalt cikke-lyekre nézve egymástól el nem választható gyűjtemény) örökre Trattner-Károlyiék tulajdona marad.“

Ezen pontnak értelme az volt, hogy Károlyi István a Kritikai Lapoknak *csak mint gyűjteménynek* tulajdonosa, s hogy egyes cikkelyeket belőle kiszakasztva máshol lenyomtatnia nem szabad, valamint szinte, ha azokat írójok saját munkái között újra kiadná, Károlyinak reclamálnia nincs jusa.

Károlyi István typ. az általam írt egyezési tervet újra saját kezével leírván, hozzám küldötte, belőle azonban a most említett pontot kihagyá, s helyébe ezeket iktatta :

„II. pont. A Krit. Lapok folytatását is, vagy az V. s többi füzeteket Bajza úr, ha folytatattatnának, nem adhatja el másnak, hanem csak egyedül Trattner és Károlyi uraknak a fentebbi áron (!) ívenként.“

„III. pont. Az említett I—IV. füzet örökre Trattner-Károlyi urak tulajdona marad.“

Észrevétel nélkül hagyván Károlyi Istvánnak

azon mértéken túli kívánságát, melyre a vágyás ösztöne ragadta, hogy engem pro futuris contingentibus is le akart bilincselni, midőn vele személyesen összejöttem, csak azt kérdeztem volt, miért hagyá ki az egyezésből azon lényeges pontot, melyet én világosan kivettem volt? Ő azt felelte, hogy azért, mert amit ő egyszer megveszen, az meg van véve mindenképen, részekben és egészben. Én tudván mint szoktak Németországban az írói munkák eladatni, tudván, hogy Braunschweigan Vieweg még maig is nyomtatja törvényesen Goethe Hermann és Dorotheáját különösen, holott Goethe Minden Munkáit együtt véve s öszvesen Cottának vagyon jusa kiadni, és pedig a német szövetségtől nyert kizáró privilegiummal; tudván általában, hogy az írói eladott munkához csak azon alakban van a megvevőnek jusa, mely alakban az neki eladatott, kinyilatkoztatám Károlyi typographusnak, hogy miután oly ember is találkozott, ki e világos igazságot kétségbe vonta, én ezen túl e pont világos kitétele nélkül, olynemű munkát kivált, mint a Kritikai Lapok, mely több írók dolgozataiból áll össze, sem Károlynak, sem másnak soha eladni nem fogok, mert illetően eladás csak azon írók kárára történésék, kik szívesek voltak engem munkáikkal segílni. Károlyi viszont kinyilatkoztatá, hogy ő ily föltétellel semmi munkát sem fogadand el s veend meg sem tőlem sem más írótól. E nyilatkozások után mindkét részről, ha különben nagy kedvem volt volna is, az Aurórárt (mely szinte többek munkáiból álló gyűjtemény) Károlyi Istvánnak többé nem adhattam, az Auróra munkatársainak sérelmével s kárával. Hogy a dolog így történt, bizonyítani fogja az én saját kezemmel írt egyezési terv, mely Károlyi Istvánnál van, s viszont a Károlyi István kezével írt, mely nálam van. Én mendemondákat sem magam szerkeztetni, sem olyanokon, melyeket mások szerkeztetnek, állításaimat építeni nem szoktam.

Ez vala egyik indító ok, hogy én Károlyitól az Aurórárt elvigyem. Volt azonban még egy másik is,

mely ennél nem kevésbé fontos. Az t. i., mert évenként mind inkább tapasztalám, hogy Károlyi Istvánnal oly csinos zsebkönyvet kiadatni soha nem fogok, milylyel én hazámfiainak szolgálni óhajtottam volna. Két rendbeli egyezéseimből Károlyival, melyeket Horvát az Auróra-Perben kiada, látni fogja az olvasó, mint ügykeztem én az Aurórát minél díszesebbé tenni. Kötelességgé tettem Károlyina-¹, mint tulajdonos, és pedig írott szerződés által, hogy új metszésű csinos betűkkel, szép papiroson, s tisztán nyomtassa a könyvet, a példányokat díszesen köttesse be, jeles rajzolókkal, jeles metszőkkel készíttesse a képeket. Mind ezeknél *élő szóval* még többre is kértem volt őt: de nagyobb részint hiába; sem szóval tett kéréseim, sem az írott egyezés által kiszabott pontok úgy nem teljesítettek mint kellett volna. 1832-ben Károlyi nem is velín, hanem közönséges papiroson nyomatta az Aurórát, hogy sok költségébe ne kerüljön, és nyomatta tisztátalanul, mint majdnem mindent, ami typographiájából kikerül; 1833. pedig, midőn unszolásaimnak, s contractusom még világosan kifejezett föltételeinek egészen ellent nem állhatott, mint óhajtotta volna, megerőteté magát, s az Aurórát azon papiroson nyomatta, melyen Kilián nem az Aurórát, hanem az Auróra *jelentéseit* szokta nyomtatni. Ki vala kötve egyezés által, hogy Stöber Ferencztől, Bécsnek alkalmasint első metszőjétől, is legyenek rezek az Aurórában, és Stöber Ferencztől sem 1832. sem 1833. egyetlenegy réz sincs, mint az, ki e két évbeli Auróra képeit vizsgálandja, látni fogja. Ki vala kötve továbbá az is, hogy az Auróra példányai jól legyenek bekötve, s mert Károlyi ügyes könyvkötőknél, kik drágábban dolgoznak, nem akará köttetni, a kötés mindenkor csínatlan volt, s oly rossz, hogy a könyv levelei első felnyitáskor kiszakadoztanak. Hogy ezek nem mesék, fogják tudni igen is jól az 1832. 1833-ki Auróra tisztelt olvasói, kik ezen időben ez ellen panaszkodtak. Mondhatnék még egyéb sérelmeket is, melyeket Károlyi önmaga jól tud, azonban mert ezek bizonyítására, minthogy egészen priva-

tive történetek, tudott dolgokra olvasó közönség előtt nem hivatkozhatnám, elhallgatom, rehogó költött vádakkal láttassam terhelni Károlyi Istvánt, kit különben is elég *nem költött* terhel.

Látván két évi türeldelmem után végtére, hogy Károlyi Istvánnal az Auróra díszesebbé tételére hiába kötök mind élő szóval, mind írva contractust, az, ha csak *ad implementum* pörbe nem idéztetem, teljesedésre nem jut, s hogy az Auróra külső csinjára nézve nem előbbre halad, hanem évenként hátra megyen; óhajtas támadta bennem, hogy azt más kiadóhoz vigyem. Óhajtasom teljesedett is 1833. elején, midőn ifj. Kilián György könyvárostól történetesen meghallottam volt, hogy *Vilma* zsebkönyv, melyet ő Cserneczy József szerkesztése mellett hirdetett, nem jöend ki. Épen ekkor történt az öszveakadás Károlyival a Kritikai Lapok alkuja miatt, s a dolog úgy állván, miként itt híven leírtam, én azonnal egyezésre léptem ifj. Kilián Györggyel az 1834-iki Auróra-íránt.

Ezek elmondásától én megkíméltem volna mind a tisztelt közönséget, mind pedig Károlyi Istvánt: de Horvát alacsonyok gyanújába hozott, s így szükség vala magam igazlására a történeteket tisztán, s a valóznak fényében megmutatnom. Elmondások legalább tanulságúlszolgáland azon magyar író collegáimnak, kik a munkák eladásában még nem eléggé tapasztaltak, s jól tudom, ki közülök ezután kiadóval, kivált Károlyi Istvánnal, alkura bocsátkozik, vigyázó és óvakodó leszzen, s minden mézes szónak, ígéretnek nem fog hitelt adni, s őrizkedni fog *az embertől*.

Az itt elmondottak igazságáról legerősben fogja az olvasó meggyőzhetni magát, ha az 1832. és 1833. Aurórákat összehasonlíttandja az én 1834-diki Aurórámmal, vagy még inkább, ha a tavali két Aurórárt egymás mellé teendi, s látni fogja, mit adott költség és külső csin tekintetében Károlyi István Kiliánhoz képest még akkor is, midőn már versenytársa akadt. Az én czélom az vala, hogy hazám fainak egy min-

den lehető csínnal felkészített zsebkönyvet adjak, s a jutalom, melyet ügyekezetemért aratok, az, hogy egy Horvát István haszonleséssel, pénzzsarolással rágalmaz, Szemere pedig a bitorló segedelmére áll. Azonban ez az én nyugalمامat nem háborítja: tanultam és tudok méltatlanságokat is túrni — jaj annak ki ezt nem tud! — vigasztalásomat abban lelem, hogy törekedésem, melyért korholtatom, a köznek vala szentelve, s abban, hogy a belső bíró semmi vétekkal nem vádol. Adeundae inimicitiae, subeundae pro republica tempestates.

Mi szép vala abban, hogy Károlyi typographus nekem 1832-ben 700 forint jövedelmet adott, mit Horvát szememre vet, nem értem; sem azt nem, hogy Károlynak az 1832-diki Auróra kiadása miatt valamely fényes hazafiúi érdeme volna. Ne képzelje Horvát István, hogy az Auróra 1832-ben ki nem jött volna Károlyi István nélkül is. 1832-ben szinte találkoztak volna hazafiak, mint 1822-ben, kik az Aurórárt pénzzel elősegítették vala, s ha nem találkoztak volna, valljon Károlyi István csak maga volt-e a világon, ki a könyvnek pártját foghatta? Legyünk igazságosak, s ne adjunk többet senkinek, mint amit érdemel, kivált magunkat alacsonító előszeretetből ne. A nyereségnek csaknem bizonyos reményével könnyű hazafiúi áldozatokat tenni! A szememre vetett szerkeztetői díjt én nem vettem el Károlyitól ingyen, hanem érte fáradtam, s annak kifizetése által mi nagy dicsőséget szerzett magának Károlyi typ., azt gyenge szemeim nem látják. Bizonyossá tehetem Horvát Istvánt, sem 1832-ben, sem előbb oly nyomorú nem voltam, hogy ezen 700 forint által inségektől, vagy talán épen *éhhel halástól* mentettem volna meg, s bizonyossá tehetem az iránt is általában, hogy midőn könyváros oly írótól veszen meg valamit, kinek munkáit — miért? azt kérdeni nem könyváros dolga — a publicum veszi és olvassa, soha sem tesz áldozatot, melyért az író neki mély főhajtásokkal tartoznék. Suum cuique! Horvátnak nem 700, hanem 3000 forintot fizet Károlyi a Tud. Gyűjt. szer-

keztetéséért, holott ennyit az előtt egy szerkeztetőjének sem fizete. Ha Horvát a 700 forintot is már oly szép tettnek tartja, ennek végtére dicsőségesnek, s emlékre méltónak kell lennie. S valljon Horvátot mi vette rá, hogy Károlyitól ennyit kívánjon? Nem akarom a dolgot tovább fejtegetni, nehogy kivilágosodjék, ki az valósággal, *kit a vágyás ösztöne túlragadt a mértéken.* Kár oly szemrehányásokat tenni, melyek a mellett hogy tiltottak, nagyobb súlylyal esnek vissza a vádlóra, mint a vádlottra. Akár fogadott, akár fogadatlan ügyvédek legyünk, soha sem kell felednünk sem azt mivel tartozunk másnak, sem azt mivel magunknak.

Befejezésül azon szerény beszédekre kellene még valamit mondanom, melyeket Horvát maga személye felől itt-ott az Auróra-Perben elhintegete: azonban ezekre elhallgatok, szemeimet lesütöm és — pirúlok.

Ezekkel, úgy hiszem, megfeleltem a kérdésekre, melyeket Horvát az Auróra-Per végén támaszt, s világosságra hozám, hogy a *bitorló Károlyi István typographus, a jussal nem bíró jusosztogató és az igazságtalan ügyvéd Horvát István,* a tavali két Auróra közül pedig a *Pseudo-Auróra: Szemere Pálé.*

A pör lefolyt; olvasó közönség, s ti leginkább, hazám törvénytudói, ítéljetek!

Pest május 1-én 1834.

VII.

BAJ HORVÁT ISTVÁNNAL.

I.

LEVELEK A KRITIKAI LAPOK III. FÜZETE IRÁNT.

Aug. 10. 1833.

Óhajtottad, édes barátom, mint leveled mondja, hogy a Kritikai Lapok III. füzetéből Bíró Pál Észrevételei kimaradtak volna, nem tartalmok miatt — úgy mondasz — mert azok igazságáról meg vagy győződve, hanem egyfelől a magam, másfelől pedig Horvát István személye miatt. Magam miatt azért, mert Bíró Pálnak e cikkelye Horvát Istvánnal hoz összeütközésbe, ki nek eddigleni tollharczait nagyobb részint az ellenkező felek meghunyászkodása és szégyenülése követte, s kitől sok okaid vannak barátodat féltened. Horvát István miatt pedig azért, mert e jeles férfiútól az olvasó közönség szemlátomást kezd idegenedni, s szavára napról napra kevesebben hallgatnak, s ha ily körülmények között lassanként még írók is támadoznak ellene, végtére egészen egyedül fog maradni, s szava lesz: kiáltó szó a pusztában. Mert az ellen, ki iránt idegenek vagyunk, még a hamis beszéd is könnyen talál hitelt, mennyivel inkább az alapos és igaz. Nem jobb volna-e, úgy mondd, inkább megkérlelni az olvasók seregét Horvát István iránt, mint a támadt idegenséget még akadozóakkal is táplálni és nevelni?

Sem magam sem Horvát István iránt nem vagyok veled, édes barátom, egy véleményben. Hogy Horvát István tollharczait az ellenkező felek meghunyászko-

dása, vagy, mint mondani akarád, csatavesztése követte legyen, ez csak részint igaz, nem egészen : csatavesztés követte némelykor, de gyakran nem. A hit, mely Horvát István győzdelmei iránt benned él, alkalmasint azon korból maradt meg emlékezetedben, midőn mi igen ifjak még, az akkori évek szelleméhez képest, azon szerény képzeletben éltünk, hogy lehetnek s vannak emberek, vannak hazánknak írói nagyok és kérdésen kívül csalhatatlanok, kiknek szava oráculumi bölcsesség, s elég csak felszólalniok, hogy beszédöket diadal kövesse. Gyermekhit, édes barátom, s gyermekképzelet! Az ifjú szerénységnek szép bizonyága ugyan, de érettebb korban gyenge ítélet jele volna. Oly hit, mely mind magunknak, mind pedig literatúránknak csecsemő korát mutatja. Most, hála az égnek, más időszakot élünk; erősbet és bátrabbat, ész időszakát inkább mint képzeletét. Literatúránk és publicumunk ifjává kezd nevedekni, férfiúi erőt érez magában, hidegebb megfontolás és ítélet kezdenek országlani a tudományok világában, nem holmi ál istenek, kiket saját zavaros képzeleink szültek. A portentumok, a csodák száma megfogyott, kizáró privilegiuma senkinek sincs többé — mint volt csak tizenöt év előtt is — ítéleti csalhatatlanságra: most mindenikünk szava kétségbe vétetik, vizsgáltatik, fontoltatik; ítéleteink csak annyit nyomnak, mennyit a felhordott támogató okok. Nincsenek többé Herculesek, meg nem győzhető Ajaxok, csak Goliáthok vannak legfelebb, kik ellen támadhat Dávid, gyakran ott is, hol épen nem vártuk volna. A természet, legfelségesebb ajándékát, az észet nem egy vagy egykét embernek adá, hanem többeknek, számosaknak; azért ne higgyük, hogy legyen tudományok országában férfiú győzhetetlen, s olyan, kitől már előre rettegnünk kelljen. S aztán oly nagy szerencsétlenség-e, literátori harczban meggyőzetni, hogy ennek félelme már előre távol tartson minden összekocczanástól? Csak hiúság és hírvágy ne bántson bennünket, édes barátom, azonnal más szemmel fogjuk tekinteni a dolgot. Megvallom, én

kész vagyok a tollharczra, ha az szükséges, vagy csak hasznos is, bár előre gyanítsam megveretésemet. Mert a tollharczoknak, gondolnám, nem az céljok, hogy bennök győzzünk, s hőskoszorúkat szerezzünk, hanem hogy az ideák országát bővítsük, s a tudományoknak használjunk. Hogy az összeütközések szikrákat pattantanak a kebel mélyéből, melyek talán örökre szűnyadva maradtak volna, azt nem igen fogja tagadhatni valaki. S különben is, édes barátom, ha illik engem féltened, csak úgy féltethsz, mint Kritikai Lapok szerkeztetőjét, ki ellen Horvát István csak azért kelhet ki, hogy Bíró Pál Észrevételeit kiadám, más tekintetekben józanúl nem támadhat ellenem aki tudja, hogy a redactor csak a munka kiadásáért kezeskedik, nem pedig a munkában vitatott elvekért; mint redactor pedig, reménylem, meg fogok felelhetni magamért az általam rettenetesnek vélt Horvát Istvánnak is.

Mi Horvát említett győzödelmeit illeti, nyíltan megvallom, hogy ezen győzödelmek egy része merő előítélet a mi részünkről, mint már érintettem; más részét pedig annak köszönheti Horvát István, hogy ellenkezői nem voltak oly csatakedvelők mint ő. Ismered, édes barátom, a Schwartner ellen írt recensiót, és így tudni fogod, mely becses dolgokat monda ott Horvát István, s mely sok igazat, de azon sok igaz között igaz-e minden? Azok, kik el nem fogódottak, tudják, hogy némely állítások csak azért maradtak a véleményben igazak, mert reájok sem Schwartner sem egyebektől czáfolat nem következett. Szerencséje volt Horvátnak az is, nem egyszer, hogy ellenkezőinek nem vala annyi vívói ügyességök mint neki, hogy gyakran nem oly fegyverekkel harczoltak, milyekkel Horvát ellen harczolni kell. Horvátnak, ki magát bámulandó olvasottsága és mindent elárasztó citátumai által bizonyos tudós nimbuszal vette körül, kedvező volt az, hogy citátumait citátumokkal, olvasottságát olvasottsággal ügyeztek némelyek levetni. A gondolat nem vala célra vezető, s a tudományra nézve több kárt tön mint hasznót,

mert maga az, hogy a czáfolati próba nem sült el, bizonyos hitelességet szerzett a nem való állításnak is. Horvát Istvánt ily fegyverekkel csak az fogja meggyőzni, ki egész életét foliánsok közé tette, mint ő; ki emlékező tehetséggel nagygyal bír, mint ő, s végtére, mit jól meg kell jegyezni, kinek kezénél könyvtárak állanak nyitva, mint neki; s mert ily ember kevés van, kevés lehet, természetesen történik vala, hogy a citátumokkal harczolás kivánt sikert nem ért, hogy czáfolat nélkül maradtak a legparadoxusabb állítások is, talán karára a tudománynak, kivált historiának, melyet álmokkal s képzelet-szülte regékkel elárasztani nem nagy nyereség. Horvát Istvánnak nem citátumai fogyatkoztak, nem olvasottsága hiányos, vagy emlékezete hűtelen, hanem logikája fonák, argumentációi gyengék, s ki vele hevristikai harczba fog elegyedni, annak ajánlom, erre figyeljen leginkább, mert megmutogattatván az, mi könnyen hiszen Horvát mindennek amit *óklevélben* vagy régi codexben talál, s mint nem hiszi ellenben azt is, hogy a nap fényes, hacsak diplomában írva nem olvassa, szóval megmutogattatván, hogy állításaiban több a lelemény mint valóság, több a képzelődés, s enthusiasmus, mint az ítélet, hogy következtetései néha egész absurdumig vezethetnek: akkor, úgy hiszem, az általunk képzelt óriási nagyságnak is sok részei fognak semmivé omlani. Azonban ezekre figyelmezzenek, kik Horváttal rokon pályákon járnak: állításait vizsgálgatni nem az én mezőm. Ő köveket fejteget a bányákból, s rakásra gyűjti azokat; szándéka szép és nagy, s ha ezen kifejtett s rakásra gyűjtött anyagok alkalmasak lesznek arra, hogy belőlök majd egy teremtő kéz felépítheti a bámulandó historiai alkotmányt, akkor Horvát izzadássai, számos nappali gondjai, éjjeli virasztásai a magok való fényében fognak feltündöklenni, s akkor, ki lenne igazságtalan és tompa ítéletű Horvát buvárkodásainak megbecsülhetetlen hasznát tagadni? Azonban, ha e dicső szándék, ha ez óriási fáradozások minden gyümölcse csak az leszen, hogy Horvát ismeretlen üregek

mélységéből, ismeretlen köveket halmozott rakásra, melyek azonban vagy keménységök vagy porhanyúságok miatt nem alakíthatók, nem faraghatók, s az építő művész őket nem használhatja, akkor mind ezen nagy törekedések csak bámulandók lesznek, de igen kicsin hasznúak, s akkor jobb volt volna Horvátnak jeles tehetségeit másra használni. Én általában a historiának ifjuságom napjai óta, mint te, édes barátom, tudni fogod, barátja voltam, most pedig barátja vagyok minden egyéb tudományok felett; becsülöm a történetvizsgáló fáradozásait, mert történetvizsgálat nélkül nem támadhat történetíró: de csak ott becsülöm, hol való és hasznos dolgokkal foglalatoskodik s becsülöm úgy mint eszközt, de soha nem mint czélt. Amit nálunk sokan igen össze látszanak téveszteni. Én nem elégszem meg annak tudásával *mi történt*, hanem azt kívánom kifejtetni philosophiai szellemmel — mert a historia philosophia nélkül csak sovány emlékeztető krónika — *miért történt ez vagy amaz így és nem máskép*, s miért kellett *szükségképen így történnie*; s én megvallom, bár mint szánakozzék rajtam és együgyűségemen Horvát István, ha historiai dolgokat írni fogok — amit tenni eltökélt szándékom — nem annyira arról leszen kedvem beszélni, milyen hímzetű vala sz. István király palástja, hanem inkább arról, milyen vala azon ember szelleme, kit e palást ékesíte; nem annyira arról, egyenesen állott e a kereszt valaha a magyar koronán vagy görbén, hanem arról, mi hasznót és kárt hoztak a közjóra azon fejek, melyeken e korona fénylett; melyekből láthatod, hogy az én ízlésem és gondolkodásom a historiai dolgokban Horvátéitól különbözik, s hogy nálam nem mindjárt becses valami, mihelyt régi és ritka, s hogy én nem tartom oly fontosnak mint Horvát István azt, ha *Kain* magyar név-e, vagy zsidó; nem tekintem a magyar historia fő problémája gyanánt annak megfejtését: őseink honnan eredtek, mert ez, ha világosságra hozza is valaha Horvát — amit kétlek — szép dolog lesz ugyan magában, de nem sok hasznú, s bármi sok

értekezéseket ír is össze Horvát felőle *figyelem gerjesztésül*, azok a polgári életre semmi tanulságosat nem foglalhatnak magokban: a historia pedig csak úgy felelhet meg céljának valóan, ha, mint Cicero mondotta, *magistra vitae* leszen, s erre kell törekednie, nem pedig arra, hogy emlékezetünket szükségtelen vagy talán épen haszontalan ismeretekkel töltse meg. Elmúlt azon kor, midőn a világ elégnek hitte azt, ha az ember ismeretekkel bír, széles sok ismerettel: ma már tudjuk, hogy ezen ismeretek magokban keveset érnek, hogy céljoknak csak úgy felelnek meg, ha őket az életben haszonra lehet fordítani. Az okosság becsesebb a tudásnál, s csak azon élet emelkedhetik ki az emberi gyarlóságok közül, melyet az okosság vezet. Ha csupán azon ügyekszünk, hogy az embert tanulttá tegyük, haszontalan pedantokat, csömörletes tudákosokat fogunk nevelni saját kínunkra. Ezeket csak azért mondom, hogy érts meg, s ne gondolj ellenkezést önmagammal, midőn egyfelől azt vallom, hogy a historia barátja vagyok, másfelől pedig azt, hogy Horvát pályája nem az én pályám. Különbösen is a historia egyike a legkiterjedtebb s szétágazóbb tudományoknak, s benne minden ágat nem tehet mindenki studiumává, de nem is kell tennie.

Azon mondásodra, hogy Horvát Istvántól az olvasó közönség idegenedni kezd, s azért nem kell ellene írni, azt felelem, hogy itt argumentumod igen sokat bizonyít, s épen azért nem bizonyít semmit. Belőle nem csak az következik, hogy Horvát ellen ne írjunk, hanem az is, hogy mások ellen ne, vagy végtére, hogy senki ellen se írjunk, amit magad is nehezen fogsz akarni. Ha Horvát Istvántól az olvasó közönség idegenedik, azt sajnálnunk kell mindnyájunknak, kik tudjuk, mi sok hasznos dolgokat volna képes tenni e jeles férfit, ha mást nem tenne mint amit neki tennie kellene, ha azt tenné amit tőle a nemzet méltán várna: de a helyett, hogy ő tudománya becsesebb kincseivel, melyeket a philologia és történetvizsgálás hasznos és életbeható részeiben gyűjtött magának, gazdagítaná értelmi körünket, leve-

gői képek után kapkod, bizonytalan világok fölfedezésére indul, s meddig azokkal tölti drága idejét, elfogy-
nak a napok, melyek mindenkinek kimérettek, s oda
vész egy becses élet, mely mind a mai, mind talán a
jövendő kornak is hasznára virúlhatott volna. Ez az, a-
miért Horváltól a publicum idegenedik, s aminek sem
én, sem te, sem a publicum, hanem csupán és egyedül
ön maga Horvát, oka.

Dec. 10-d. 1833.

Láttad, édes barátom, a Tudományos Gyűjtemény
augustusi kötetét? Tekints bele, és bámulj! Horvát
István a Kritikai Lapok III. füzetére felel, és pedig
nem Bíró Pálnak, hanem — képzeld! — *nekem*, s ami
még csodálatosabb, nem is Bíró Pál Észrevételeire, ha-
nem azon kicsin bohózatra, melyet Nyirkáló Ödön a
Kritikai Lapok 128—129. lapjain közle, s ami legcsodá-
latosabb, Horvát felelete nem komoly és tudományos,
mint eddigleni írásai, nem citátumokkal áradozó, hanem
víg, bohózos. — s hitted volna-e? — *elméskedő*. Lá-
tod, barátom, mely csodák történnek a világban: a csi-
gák tánczolnak, a halak énekelnek, Horvát István
pedig elméskedik! Ki hitte volna azt, hogy a Kritikai
Lapok varázserővel bírjanak oly komoly tudóst mint
Horvát István elménczczé tenni? S micsoda elméssé-
gekkel van felelete megrakva? Azt kell látnod, édes
barátom, s akkor fogsz még igazán csodálkozni! Íme,
itt küldöm a Tudományos Gyűjteményt, olvasd. Tudom,
jól fogod magadat Horváton mulatni. A Kritikai Lapok
V. füzetében látandod, amit reá válaszolni fogok, mert
valamit csak kell rá mondanom, szó nélkül nem lehet
hagyni Horvátnak legnevezetesebb elmeszüleményét.

Mindenek előtt, édes barátom, tudodra adom,
ki Horvátnak nagy tisztelője és buzgó védője vagy,
hogy itt a megtámadó fél nem én voltam, mert a Kri-
tikai Lapok egész III. füzete *Bajzától* egy betűt sem
mutathat *Horvát István ellen*, és így akár minemű baj,

kedvetlenség, alkalmatlanság fog e hihetőleg támadandó pörből Horváttra nézve keletkezni, azt mind ön-maga szerzette magának. Hagyott volna nekem békét, miattam akár világ végeig fürkészhette volna vízözön-előtti magyarjait : én nem fogtam vala dolgaiba szólni, valamint eddig nem szóllottam; de neki nagy kedve van akadozni, csipdezni, és így, ha baj az, ami itt éri, nem mondhatja, hogy méltatlanul történik.

II.

EMLÉKEZTETŐ HORVÁT ISTVÁN SZÁMÁRA.

A Kritikai Lapok III. füzetében — mint az olvasó előtt tudva leszen — Bíró Pál néhány észrevételeket tőn Horvát Istvánnak egy és más a Tudományos Gyűjteményben elkövetett botlásaira. Ezen észrevételek, bármi tisztelettel voltak is mondva, fellázíták a maga feől nagy képzeletekben élő embert, hogy a Tudományos Gyűjteményben magának a vélt sérelmekért elégtételt vegyen, s fellázíták annyira, hogy korlátlan haragjában, sem rendet, sem illendőséget, sem okosságot nem vala képes követni, valamint nem gondola, úgy nem érzett, nem tudott egyebet azon czélnál, hogy rajtam bosszúját tölthesse. Tantaene animis coelestibus irae? Megjelent írása ellenem a Tudományos Gyűjtemény VIII. kötetében, mely őt. tisztelőinél sajnálkozás, ellenségeinél mulatság tárgyává tette, nekem pedig bizonyítványúl szolgált arra, hogy ezek a Kritikai Lapok még is igen szükségesek a magyar literatúrában, s hasznosabbak mint talán magam is előre képzelhettem. Csak most jelenik meg az V. füzet belőlök, s íme ha semmi egyéb hasznot nem tettek volna is, okúl szolgáltak, s alkalmat nyújtának arra, hogy a magyar olvasó néhány ünnepest íróját nimbus nélkül a maga valódi alakjában szemlélhesse, amit egypár ízben egé-

szen negative is eszközöltek már, az által t. i. hogy léteznek. Az a láng, melyet e kis füzetkék gerjesztettek, még sem lehet egészen hiú és erőtelen, mint lassanként a tapasztalás mutogatja, mert voltak, kik azt elfűjni akarván, a nagy erőködésben ön lelköket fűjták ki — mint az új Muzáron, hogy mást ne említsek, bizonyítja — mások pedig, kik erősebbek valának, nem olthatták azt el, hanem ön szárnyokat perzszeltek meg rajta. Ezen megperzszeltek között Horvát István az, ki sajnálatra legméltóbb, mert azon gyámoltalan arcz, melyet e különben jeles tehetségű ember a Kritikai Lapokra írt feleletben mutat, annyival szívrehatóbb, mennyivel erősebbnek tartottuk, s tartjuk Horvát Istvánt minden egyebeknél, kik eddig a Kritikai Lapok ellen feltámadtak. Ez a különben nagy dolgokkal foglalatосkodó, szélesen és hosszan tudományos férfiú, nem szégyenli itt egy ízetlen elménczczé alacsonyítani magát. Ha én Horvát Istvánnak rosszat akarnék, arra kérném, hogy többször, sőt igen-sokszor mutatná magát azon arczban, melyben jelenleg mutatkozott: semmi ellenséges kritika sem foghatná őt annyira tenkre tenni, mint az.

Horvát István a maga vastag elmésségeivel teljes jogot adott arra, hogy itt iránta kíméletlen legyen; teljes szabadságot, hogy mind magamnak, mind pedig a publicumnak mulatságot csináljak belőle: azonban én ezen joggal nem fogok élni, mert Horvát Istvánt — habár óriásnak nem is, mint ő maga magát — még is valami jelesebbnek tartom, hogysem elméskedés, vagy nevetség tárgyává (ami talán nem volna nehéz) tétessék. A helyett, hogy magamnak tréfát csináljak belőle, egypár komoly szót fogok hozzá intézni, emlékeztetőleg, ami, úgy hiszem, hasznosabb leend, mint holmi elme-pattogások, melyek sem fejéret sem feketét nem mutatnak, vagy ha igen, csak valódilag elmés embereknél, amilyenek Horvát és én nem vagyunk: de más részről midőn a versengő felek egyike oly igen elmerül a bohózatba, mint itt Horvát, szükség, hogy a másik ügye-

kezzék józanon maradni, különben a publicum nem fog felőlők ítéletet mondhatni, nem tudván ha komoly szót váltanak-e, vagy csak gyermekjátékot űznek egymással.

Mindenek előtt azt kérdem itt Horvát Istvántól, a critica historia emberétől, ki magának pályát tűzött ki, mely igazságot és valót fejtessen: mi okon támada ő a Tudományos Gyűjteményben *énellenem*? Mivel bántottam én Horvát István? Melyik lapja, sora, szava az az egész Kritikai Lapoknak, vagy általában Bajza minden írásainak, mely csak egy szótagocskát mutat is Horvát István ellen? Ha a Kritikai Lapok III. füzetében talált sérelmet, miért nem felelt Bíró Pálnak, ki botlásaira észrevételeket tön, vagy ha Nyirkáló Ödön jutalomhirdetése volt a *laesae majestatis Horvaticanae crimen*, miért nem vön az ellen elégtételt? Vagy ha azt hitte, hogy Bíró Pál és Nyirkáló Ödön én vagyok, miért nem fejtette ki, mielőtt vakon ellenem támada, hite okait? Meg fogja ezt Horvát bizonyíthatni, és honnan? Mendemondákból talán? mert a könyvben semmi jelét nem találhatta gyanúinak. S mi ember az, ki előtt hitvány mendemonda elegendő ok arra, hogy mást, ki neki nem vétett, ne csak vádoljon, ami már maga is elegendő, sőt sok lett volna, hanem mint csalhatlanul vétkest egy egész olvasó közönség előtt alacson és mérges mocskokkal illessen? Nem tudta a sokat tanult Horvát István hosszú literátori pályáján csak azon kis rendet és illendőséget is megtanulni, hogy védenünk csak az ellen kell és illik magunkat, ki megtámada? Vagy a magát óriásnak képzelő tudós, nem bírt-e azon kis logikával sem, mely őt arra intette volna, hogy hite és gyanúja okait adta volna elő, melyeknél fogva igazságosnak, méltánynak találta Nyirkáló helyett ellenem zúdúlni? Nem azt lehet-e minden efféle kikelésekre a vádlott félnek kereken felelnie: Hazudság uram, amit mondasz, szemtelen és vakmerő hazudság, mert ezt és amazt nem én írtam! Ha Horvát még eddig nem tudta, tanulja meg Lessingnek e szavaiból, mi czíme és neve

van az oly írónak, ki kritikai vagy antikritikai vádai-
nak nem a könyvből, hanem privát tudományából me-
ríti alapjait : „Jeder Tadel, jeder Spott, den der Kunst-
richter mit dem kritisirten Buche in der Hand gut
machen kann, ist dem Kunstrichter erlaubt. Auch kann
ihm niemand vorschreiben, wie sanft oder wie hart,
wie lieblich oder wie bitter er die Ausdrücke eines sol-
chen Tadels oder Spottes wählen soll. Er muss wissen,
welche Wirkung er damit hervorbringen will, und es
ist nothwendig, dass er seine Worte nach dieser Wir-
kung abwägt. Aber sobald der Kunstrichter verräth,
dass er von seinem Autor mehr weiss, als ihm die Schrif-
ten desselben sagen können; sobald er sich aus dieser
näheren Kenntniss des geringsten nachtheiligen Zuges
wider ihn bedient: sogleich wird sein Tadel persön-
liche Beleidigung. Er hört auf Kunstrichter zu sein,
und wird — das verächtlichste, was ein vernünftiges
Geschöpf werden kann — Klätscher, Anschwär-
zer, Pasquillant.“ Ezeket véssé Horvát mélyen em-
lékezetébe, s tartsa szeme előtt ezután, valahányszor
kedve ébredne valakit mendemondák után mocskai tár-
gyává tenni.

Azonban tegyük félre mindezeket, s képzeljük a
sokat képzelni tudó Horvát Istvánnal, hogy a vádakat,
melyek által magát megsértettnek érzette, én írtam:
akkor is úgy kell-e Horvátnak ezen vádakra felelnie, s
úgy kell-e magát ellenök védenie, hogy a dologról sem-
mit sem szólva, engem *nehéznyavalyásnak* *) s kopott
ironiáival nagy poetának, historikusnak, Prometheusnak
s ég tudja minek nem nevez? s úgy-e, hogy a Tudós

---

*) Megvallom, az ilyenek engem nem bántanak, mert: ho-
nor in honorante . . . S különben is, hogy őszinte szavaimért,
durva, möcskos címekkel tiszteljenek meg kedves magyar fró
collegáim, azt rég megszoktam, s nem akadok fenn rajta. Az lep-
ne meg inkább, ha már egyszer okokkal harczoló antikritikusom
is akadna, mert mind eddig csak az egyetlenegy Balogh Sámuel-
nek jut azon dícséret, hogy dolgokról beszélt; jól-e, rosszul-e, az
más kérdés, elég, hogy dolgokról, s amennyire tudott, okokkal.

Társaságra — melyet nem tudom mi észszel kevert ide? — mérges nyilakat pattant? Tehát ha mind ezen nagy elmésségek, melyeket itt ellenem elmonda, nem csak elmés, hanem okos és való beszédek lesznek is, Horvát megtisztítandja magát? Mely gyönyörű okoskodóvá tették ezt a „pragmatikus férfiút“ a Kritikai Lapok! Ezt Horvát a magyar Conv. Lexikon védőitől tanulhatta, kik épen így harczoltak ellenem a magok ótal-mára. Ízetlen tréfái helyett, melyeket itt oly belső megelégedéssel halnoza rakásra, hasznosabb volt volna Bíró Pálnak felelnie, ki dolgokkal vádolja őt, s komolyan s okokkal, nem pedig bohóskodva; ki olyakat mond melyek ellen méltó volt volna magát védénie : de ezt jobbnak vélte abba hagyni a mindeneket összemorzsolással fenyegető athleta : mert itt nem lehetett volna moly-likasztotta öreg codexekből harczolnia, hanem ésszt kellett vala ész ellenébe tenni. És aztán, minek Horvát-nak elméskedni akarni? Az elmésség nem oly nehézmogzású kezekbe való mint az övé : harczoljon Horvát tudományos fegyverekkel, így, hol igazsága lesz, bizonyosan győzni fog, holott elméskedései által csak önmagát teszi nevetségessé.

Szemrehányásokat teszen Horvát István, hogy nekem nincsenek foliánsokban írt *pragmatica* historiáim, még is a Tudós Társaságnak a historiai osztályban tagja vagyok, tudtára adván ez által melleleg és hallgatva a világnak, hogy ő pedig, a historia Góliátja, nem tagja a Tud. Társaságnak, s ez által magát összehasonlításba teszi velem — ki egypár historiai apróságot írtam — a historiai pályán, amit nem csak megtenni, hanem már akarni is nevetségés vala, s igen nagy gyengeséget árul el attól, ki egész életét a historiának szánta, s legalább 20 évvel korosabb mint én. Mi az el-sőt illeti : igaz, hogy nincsenek historiai foliánsaim : de e szemrehányás, úgy hiszem, csak akkor nyomna valamit, ha én Horvát István korában volnék, midőn a historiai foliánsok készíthetése iránt már alkalmasint kétségbe lehet esni ; most még talán korom nem áll

ellent, hogy jövendőre nézve ne legyenek, nem mondom foliánsaim — mert ezek készítését csak a foliánsokba szerelmesedett Horvátnak hagynám — hanem historiai dolgozataim. Vagy Horvát talán tudtomra akarja adni hogy nem nagy reménysége van az én historiai dolgozataimhoz? Már ez oly dolog, ami Horvátnak teljes szabadságában áll; de megvallom, ha ő bal reményekkel van is felőlem, azért még kétségbe esni nem fogok. Vigasztal és buzdít az, hogy Horvát csalatkozhatik is reményeiben, s azon felül az, hogy Horvát irántam való reményeinek nem volna nehéz kitalálni kútfejét. Arra, hogy valaki Magyar Tudós Társaság tagjává választásék, úgy hiszem, literatúránk jelen állapotjában nem szükségesek épen foliánsok. Tekintsen körül Horvát István, s lássa, hányan vannak, kik a historiai pályán, magyar nyelven foliánsokat írtak, s kérdeje önmagát is, ha írt-e foliánsokat? — Azonban, ha Horvát István magának azon mulatságot engedte, hogy rólam mint historikusról szóljon, engedje meg nekem is azon kis tréfát, hogy én is szólhassak egypár szót róla mint historikusról. Horvát mintegy harmincz évű író, s e hosszú írói pályája csaknem egészen és egyedül a historiának vala szánva. Nem akarom azt mondani, hogy ő e nagy pályán semmit sem tett, sőt azt mondom: tett jeles dolgokat, mert az ő tehetségeivel nem is lehetett vala jeleseket nem tenni; de ha még is ezen húzamos historiai pályát összemérjük azzal, ami hasznokat a historiának valósággal tön, megakell vallanunk, hogy azok mind Horvát István ismereteihez, mind azon nagy lármákhoz képest, melyeket annyi idő óta mindig támaszt, csekélységek. Horvát számos értekezései csaknem mind töredékek s készületek, tele nagy ígéretekkel s tudományos fenyegetődésekkel; mert, kivált legújabbán, Horvát nem írhat két lapnyit a nélkül, hogy ne *ígérne* s ne fenyegetne bennünket, mi nagy dolgot fog majd ő egykor végbe vinni. Amik értekezéseiben főkép kívánnának megmutatást, azok nincsenek megmutatva, hanem csak *ígérve* van megmutatások. Mi egyéb a „Rajzolatok“

czímű munka, ez a hypothesisek etymologico-historicus codexe (mint Nyirkáló igen jól nevezte) igéreték táránál? Mi van ott bebizonyítva? Nem csupán és egyedül azt foglalja-e e munka magában, Horvát mit hiszen? S kit fog az okokra nem épített pusztá hit meggyőzni? Horvát azon igen nagy tévedésben látszik élni, hogy ha ő például egy értekezést ír a magyarok eredetéről, tömérdek citátumokkal megrakva, dőlt, kezdő és szét-hányt betűkkel kiczifrázva — melyekben szörnyű históriai mysteriumokat helyez — azt azonnal hinni fogja a világ, bár semmik egyebek pusztá gyanításoknál? Ő a maga olvasóiban csak éhséget és szomjúságot gerjeszt a tudomány iránt, s annyi év óta szünetlenül igéri, hogy egykor majd megvendégli őket tudománya gazdagságából, de ez a nagy vendégség mindig csak késik, s az éhezőknek meg kell elégedniök holmi sovány, száraz falatokkal, melyeket sokszor alig lehet megemészteni, s melyek többnyire kevés táplálékot nyújtanak az életre. Negyven esztendeig bújdosott pusztákon a zsidó nép : de végre negyven esztendő után még is bejutott az igéret földébe : ahhoz képest amily rövid a mai ember élete, úgy hiszem, elég vala nekünk annyi év, mennyi óta Horvát igéretekkal tart : itt volna már talán ideje, hogy mi is bejuttánánk a históriai tudományok Kánaánjába, mert ha még sokáig kétség között hágy bennünket Horvát tévelyegni, félek, hogy ütni fog neki is órája mint ama régibb Mózesnek, s akkor megtörténhetik, (mert egy újabb Józsuéra nincs kilátás) hogy mi szegény elhagyott nyáj, útmutató és vezér nélkül fogunk szerte széledni, soha meg nem látva Kánaánt. Nekünk vannak történetvizsgálóink, kik nem oly szertelenül nagyok, mint Horvát István, még is több hasznos dolgokat tesznek a históriára nézve mint ő. Ilyenek például a mi tiszteletes antiquáriusunk Jankowich Miklós, ilyen Czech János, s a fáradhatatlan Podhradczky és Gyurikovics s többek. Ők csendesesen munkálnak, mint a szorgalmas méh, amit tesznek zaj nélkül teszik, de életbe ható haszonnal. Én már megmondottam egyszer, hogy

Horvát olyan, mint Ptolemeus gályája, melynek 100 evezője, 3000 katonája, 400 matróza, 4000 rabszolgája volt, de oly lassú, nehézkes, ügyetlen mozgású vala, hogy tengerre vinni s hasznát venni nem lehetett, csupán arra való volt, hogy mint rendkívüli csoda a nép által bámultassék. Akkor Horvát ezen képben nem ismert rá saját tudós képe vonásaira, pedig elevenebb s hasonlóbb színekkel valának festve, mint Nyirkáló bohózatos jutalomhirdetésében : értse meg tehát most, és támadjon ellenem miatta, itt lesz ok miért megtámadnia, nem úgy mint az imént. Nem akarom azt mondani, hogy Horvát haszontalan dolgokat teszen, mindeniknek megvan a maga becse, ha néha nem többre, csupán arra tanít is, mint nem kellene a históriában regélni : de becsoket mindig homályosítja az a harsány kürtészó, az a sok szemrehányás a nemzet és egyesek hidegsége ellen, mely bennök uralkodik, pedig megengedjen Horvát István, de én igen természetesnek találom, ha a nemzet elhidegszik oly író iránt, ki arany hegyeket ígér, s nagy ígéreteihez képest csak vakandtúrásokat mutat.

A Tudós Társaság miért választja engem érdemtelent tagjai sorába, annyi talán nálam nagyobbak s erősebbek közül, azt bizonyosan nem tudom, de ha vélekedni szabad, azt hiszem, azért, mert nem akarja magát merő geniekkal megrakni, tudván, hogy a geniekkal felette sok baj van. Ezek nem tudnak korlátok közé simúltni, mindenike igen nagy tért kíván magának, elanynyira, hogy együtt sok, kis helyen, meg sem férhet, talán e miatt a társaság kénytelen vala némely apróbb hézagokat a maga kebelében apróbb elmékkel kiföltözgatni. De ezeknek találgatását — mik bizonyosságra úgy is nehezen vezetnének — hagyjuk abba. Elöttem nagyobb figyelmet érdemel az, hogy Horvát István ezt a Tudós Társaságot úton útfélen oly gyönyörűséggel üldözgeti, miként már Bíró Pál is megjegyezte, sőt nem csak a társaságot, hanem annak egyes tagjait is, oly szenvedelmesen piszkolgatja, holott ez a társaság Horvátnak semmit sem vétett. Lehet, hogy tévedek, de

meg kell vallanom, ez előttem azt mutatja, hogy Horvát minden lemondása mellett is szeretne ezen társaság tagja lenni, s mivel az nem lehet többé a nélkül hogy inconsequens legyen, ócsárolja azt, mint a róka az el nem érhetett szőlőfürtöt. Hagyjon fel Horvát István ezzel a Tudós Társasággal, ócsárolgatásai ennek nem árthatnak, hanem csak magának Horvátnak. Apró gúnyolódásaival végtére majd annyira gyanússá teendi magát, hogy a publicum ott sem fog hinni neki, hol talán mind hasznos, mind igaz észrevételekkel léphetne majd fel. Hogy Horvát nem tagja a Tudós Társaságnak, az csupán ön vétke, sem a társaságé, sem enyém, kit mint tagját gúnyol. Horvát talán azt hitte, hogy ő egyike a tudományos Olympot ostromló titánoknak, a Tudós Társaság pedig dióhéj, melybe neki csak óriási csontait összezsugorgatva lehet beférnie, s így lemondja a tagságról, amit szabad volt hinnie, szabad tennie is, csak hogy azért ami ön vétke, ne nehezteljen a Tudós Társaságra, ne mérgelődjék reám, mert mi nem vagyunk okai az ő titáni nagyságának.

Miket Horvát István két általam készült versezetről mond, azokkal bizonyára jobb volt volna elhallgatnia, mert ez leginkább bizonyítja, hogy Horvát elménczései még ott sem munkálhatnak sikerrel, hol az igen könnyű volna. Mi könnyebb mint egy lyrai hevülettel írt költeményt, mely érzésből vette eredetét s érzéshez akar szólni, hideg észszel, tudós, komoly arczczal széttagolgatva nevetségessé tenni, ha azt lord Byron vagy Goethe írta volna is? S Horvát még ezt az igen könnyű dolgot sem vala képes véghez vinni. S miért? Mert az elménczkedés nem neki való. Más ügyesb kézben az nem egyéb tövisnél, mely szúr és csíp: Horvát pedig azt akarná hogy buzogány legyen, mely az embert agyon üsse, holott ily erőszakos célra az kicsiny is, gyenge is.

Azon sujtogatások, melyeket Horvát az újiskola emberei ellen intéz, sem nagy publicumot, sem nagy dicsőséget nem fognak neki időszakunkban, mely a hala-

dás időszaka, szerzeni. Ezeket 20—30 év előtt kellett vala mondania, akkor talán figyelt volna rájuk valaki, ma már igen későn jó velek, s amilyetén üres hangok, úgy el is fognak az üres légben zengeni, viszhang nélkül. Minden ember, ki korunkban halad, az új iskolához tartozik, csak a megállapodás, penész, és szellemi halál baráti tartanak mind annak vak imadásában dicsőséget ami ó. Isten az embert tökéletesedésre teremtette, tökéletesedés pedig csak haladás útain képzelhető, s e haladás elve az mit az újiskola rendíthetlennül elvének vall, az újiskola, melyhez nem csak a nyelvi vagy literátori, hanem általában minden haladás baráti tartoznak. Ki ezen haladás elvét nevetségessé akarja tenni, s gúnyolja, világos jelét adja annak, hogy vagy erőtlensége, vagy restsége, vagy végre makacssága miatt hátul marada a kullogók sorában, és kikopott az időből, hogy pedig az ily kullogó morog s irigy szemmel tekint a gyorsabb lábúakra, kik őt magok megett hagyogatják, azon nem igen kell csodálkoznunk. Egykor Horvát István maga is a haladók iskolájához tartozott, midőn a derék Révai systemájának védői között állott, habár ma óságot affectál is, mely affectálás oly nevetségés tőle, mint sok egyéb öreg tudósainktól, kik az új szók ellen dohognak, holott ha valaki fáradságot venne magának írásaikból a nyelvi újításokat kiszedni, önmagok előtt kellene pirúlniok. Horvát István az 1833-ki Tudományos Gyűjtemény VII. k. 98. lapján nagy ósági entheosában azt mondja, hogy „Ő inkább akar atyáinkkal hibázni, mint az újabb tudatlan írókkal igazat tartani.“ Micsoda gögös és okatlan, fonák és minden józan ész elleni beszéd! Ezzel vagy azt akarja mondani, hogy csak a régiségben (atyáinknál) volt tudomány, s minden új: esztelenség, mi a penész beszédeknek legdohosabbika; vagy azt, hogy az újiskola emberei oly hitványak és haszontalanok, kiktől még a *jót* sem kell elfogadni. Mondhatom, hogy Horvátnak e gondolkodása felette szabadelmű, részrehajlatlan, pártatlan, szóval historikushoz illő beszéd; s ez igen is nagy becsületére

szolgál egy Horvát Istvánnak! É nyilatkozás után fogjuk tudni, mi igen tiszta forrásból erednek az újkola ellen intézett gúnyok. Ha Horvát Istvánnak oly nagy antipathiája legyen a mostani kor embereivel, minek szerkeztet Tudományos Gyűjteményt, minek áll ki világ piaczára? Ám temesse el magát inkább öreg foliánsaival, szű-ette codexei közé, zárja el ablakait, hogy újítást ne láthasson; mi, kik dicsőségnek hiszszük az újkolához tartozhatni, kik haladás baráti vagyunk, nem fogjuk őt háborgatni boldog ósagai között, s irigyleni sem fogjuk ha nyugalmas házasságban él a régiségnek legőszebb nagyanyjával. Az ízlések, mint tudjuk, különbözők: Horvátnak a penész, a rohadt szag kedves, ő egy füstös szürke *óklevelet* még akkor is, ha az semmi világot nem vet a historiára, rendkívüli kincs gyanánt néz s nem adná minden Luden és Raumerekért. Ám lássa! a madaraknak is van egy faja, mely elrejtí magát rohadt odúiba, s azt hívén, hogy ott van a földi legnagyobb dicsőség, onnan huhog ki a napvilágra: de azért sem a nap el nem homályosodik, sem a fény többi madarai nem bújnak az ő odúiba, hanem csak ő marad mind örökre huhogó, magányosan és egyedül.

Horvát István kikél ellenem, s ég tudja még kik ellen, kiket „Oresteseimnek“ s kedvelt gúnyhangján „újkola tagjainak“ nevez, s azt állítja, hogy mi a Nyirkáló Ödön által felhozott *éretlen* epithetont az ő házi köréből s barátságos beszédei közül hoztuk publicum elébe. Horvát Istvánnak még is rendkívüli tűzben kellett lennie, midőn ellenem intézett antikritikáját, vagy pasquillusát, vagy mi égi csodáját készítette, mert minden nagy emlékező tehetsége mellett sem vala képes fellobbanásai között megemlékezni arra, mit a Tudományos Gyűjt. 1830. I. köt. 130. lapján írt. Tekintsen oda Horvát István, és szégyenelje magát, hogy oly dolgot vet szememre, ami, ha véték, önmaga vétke; tudja meg ez idézett helyből, hogy nekem, vagy Nyirkáló Ödönnek, vagy „Oresteseimnek“ nem vala szükségünk az éretlen szót privát beszédekből publicum

elébe hozni, miután azt Horvát már jóval (szinte 2 évvel) előbb megtette. Horvát azt mondja ezen tévedt hite következtetésében, hogy én és Oresteseim „mendemondák szerkeztetői, literatúrai újságok koholói“ vagyunk : de én azt kérdem itt most már Horváltól, az újságkoholó, ki szavai igazlására a Tudományos Gyűjteményre hivatkozhatik, vagy az, ki egy írónak tettét a másra keni, ki azt költi, hogy Nyirkáló Ödön Bajza, s költeménye igazlására sehova sem hivatkozhatik, hanem csak a puszta levegőbe? Nem mendemondákon alapodik, nem hirkoholás-e Horvátnak e találmánya, melylyel oly elbizottan — mintha övé volna egész a dió-fáig — fellépett, és így nem önmaga Horvát-e a „házi kém, a literátori újságok hírharangja, minden házi belső titok pióczája, mendemondák szerkeztetője, a hallott barátságos vagy bizodalmas beszéllgetés trombitása“? Turpe est doctori cum culpa redarguit ipsum. Mi ezen éretlen szót közelebről illeti, megvallom, azzal keveset gondolok, ha engem Horvát éretlen írónak tart, annál kevesbet, minthogy minden józan eszű embernek a természetől adott privilegiuma van oly állítás és hit felől semmit sem tartani, melyet okok nem támogatnak : de ellenben ő se gondoljon vele, ha én őt, felebb már kifejtett szempontjaimból, Nyirkáló Ödönnel „elért s rohadásnak indult“ tudósnek tartom. Hanc veniam . . .

Mi a könyvjelentésről folyt pennacsatáról mondatik, az már igen kopott beszéd, s rég meg van rá felelve s új találmány gyanánt csak olyan által árultathatik, kinek figyelmébe csupán akkor jut valami, midőn már megöszült és mohosodott. Új dolgot kellett vala Horvátnak már e „pennacsatáról“ mondania, nem olyat amit gróf Dessewffy József, Almási Balogh Sámuel és Pál s egyebek előtte bővebben s talán jobban is elmondottak. Quandoque bonus dormitat Homerus! S különben Horvát ne vessen ily valamit szememre, mert ő a Magy. Tud. Társaság Zsöcszótárát nem is jelentéséből, hanem *puszta címéből* megbirálta és kimondá róla a kárhoztató szót. Hogy a pennacsatában a spanyol vi-

téz nem mert viadalra kelni velem, ezt a spanyol vitéznek vesse szemére Horvát, ne nekem; én csak úgy fognam érdemleni, ha gyávaságot mutattam volna, mint eme különben harsány beszédű bajnok.

A Kaján szóról írt értekezést kívánta Horvát általam megczáfoltatni? Ugyan mondja meg nekem Horvát, mi szükség azt czáfolni, amit senki sem, vagy legfelebb egykét talán vak, hiszen? Horvát hihetőleg azt véli, hogy ezek a Kaján-nemű értekezések egész sereg embereket csábítanak el? Boldogok, kik hisznek, s boldog Horvát is ezen hitében: de megvallom, kissé együgyűen boldog, hogy nem tudja látni, mint mosolyogja a világ annak nagyobb részét, mit ő szent, kétségbe hozhatatlan fölfedezésnek tart. A Kaján-értekezésből semmi égbeható dolog nem sül ki, csupán az, hogy Kaján névvel nevézték hihetőleg Ádám egyik fiát; s ez oly rettenetes találmány-e, melyért annyi foliantokat volt szükség feldúlni? Nem tudjuk-e azt, tárogatósip nélkül is, hogy vannak szavak sok nyelveken keresztül nyomozhatók, hangra és értelemre nézve ugyanazok. Ha ezen értekezésben azt mutatta volna meg, hogy Ádám magyarul beszélt, az már nagyobb dolog fogott vala lenni, hamindjárt oly roppant nagy nem is, mint Horvát exaltált képzeletei gondolják.

A Virág Benedekről elmondott ítélet miatt támadt neheztelés, melynek már régen jelenté Horvát előrobaját a Tud. Gyűjteményben, még most jött csak teljes világosságra, de most már megtoldva néhány elemes ötletekkel az általam írt Epigramma theoriája felől. Én nem nagy kedvet érzek magamban arra, hogy a nagyon nem aesthetikus Horvát Istvánnal itt aesthetikai csatát kezdjek az epigramma theoriája felett: azonban, ha Horvátnak van hajlandósága reá, vagy ha nincs is, de a Virág Benedek felől elmondott ítélet *éretlensége* boszontja, ám keljen ki ellene, és tegye semmivé. Ezt neki a tanulni szerető publicum, s Virág baráti meg fogják köszönni, sőt meg én magam is, kit tévedéséből kiveend, és valamire tanítand amit nem, vagy hibásan

tudtam. De azon esetre előre megkérem, okokkal méltóztassék engem teoriámmal együtt semmivé tenni, ne „ustorpattantással“ mint most, mert az minden siker nélkül csattan el.

Egyike Horvát legkülönösebb beszédeinek az, midőn engem önmagam előtt nagynak tetsző embernek nevez? Vett-e észre Horvát valahol nagynak tetszést írásaimban? Ha igen, úgy kinyilatkoztatom itt, hogy semmi nagynak nem tartom magamat, s nem is tartotam soha, mert rá nem is volna okom, s ha valahol beszédeim vagy írásaimban jelét adtam annak, őszintén megmondom itt, hogy az akaratom ellen és esztelenül történt, s nem tarthatok egyebet felőle, mint hogy kába beszéd volt, s érdemes a legkeserűbb gúnynyal kinevetetni. Egyébiránt e nagynak tetszés felől való szemrehányást mástól hallani tűrhető volna: Horvát Istvántól a legutálatosabb csömör. Lehet-e ember, ki nagyobb hangon szólhasson maga felől mint Horvát minden írásaiiban, de kivált Rajzolataiban? A dicséretnek legnagyobbika, melyet valaha ember embertársáról monda, íme ez:

Setétség vonta be törvényid, ó természet!

S az úr mond: légy Newton! s világosság tenyészett.

E dicséretet a nagy angolra, ha jól emlékezem, Pope mondá. Horvát István nem várhatta be, hogy ezt róla más valaki mondja, hanem jó korán elmondá önmagáról: „Nekem parancsoltatott, úgymond, és világosság lett a magyar nemzet történetei felett.“ (Rajzol. I. 5. §. 12.) S íme ez igen szerény ember, ki maga felől ezeket tele torokkal kiáltotta ki, azt veti szememre, hogy én nagynak tetszem magam előtt. . . .! Midőn ezt olvasám, obstupui steteruntque comae!

Méltóztatott Horvát azt is mellesleg oda vetve mondani, hogy én a felsőbb kritikát mostanig még nem méltóztattam gyakorolni: de azt nem méltóztatott megmagyarázni, melyik előtte az a felsőbb kritika? az-e, mely szelíd, vagy az, mely ha nem szelíd is, de tanító, tudományos? Ha méltóztatik Horvát azt megengedni,

hogy van több tudomány is nem csak a *történetvizsgálat és diplomatika*, akkor azt bátorkodom állítani, minden dicsekedés nélkül, egész alázattal, hogy én is gyakorlottam a tudományos kritikát. Ami pedig a szelíd kritikát illeti, én ugyan ennek nem általában s mindenhol vagyok barátja, de ha Horvát előtt ez a kritika ideálja, akkor én is óhajtanám, hogy már egyszer gyakorlaná magát benne, mert mostanig még nem igen szelíden méltóztatott magát a kritikában gyakorolni.

Végtére visszatér Horvát István elménczsége táborozásaiból — melyeket oly igen jól nevezte *békaegérharcznak* — feleszmél, s mintegy magához térve azt mondja egész komolysággal — ahogyan egész békaegértáborozásán nem szólt — : „hogy legkisebb gondja az, mit tartsak én felőle.“ Ha ezt Horvát elménczkedve mondotta vala, mint egyebeit, talán el fogtam volna hinni, de miután annak elmondására egész komolyságát reá fordította, miután azt még fontos, philosophiai szellemű észrevételekkel is kísérte, azt kell gondolnom, hogy Horvátot még is érdekli az, mit tartsak én felőle, (mindamellet, hogy nekem középszerűnek, véleményem is csak középszerű vagy épen kicsiny tekintetű lehet,) amit kivált Horvátban — ki igen megszokta, hogy felőle nagyot tartsanak — természetesnek talállok. Azért hogy Horvát ne legyen jövődre bizonytalan-ságban, mit tartsak felőle, mondok itt neki ez iránt néhány szót. Ne aggódjék Horvát, s ne vélje azt, mintha én felőle keveset tartanék. Én felőle sokat tartok, nevezetesen azt, hogy tömérdek, kivált bibliographiai ismeretei vannak, hogy sok tehetséggel bír hasznos és megbecsülhetetlen dolgokat véghez vinni, szóval én őt nem mindennapi, hanem valami jeles férfúnak tartom : azonban, ha ő minden sok ismeretei, minden nagy tehetsége mellett is szűn nélkül csak a Kaján-értekezés-sel rokon tartalmú értekezéseket fog írni, ha mindig csak hypothesisek tengerén csolnakáz, mint egy idő óta elkezdette; ha törekedései fő célja csak az leszen, hogy minden jelesebb népeket magyarokká tegyen, s itt is

semmit sem végez be, hanem a szónak legszorosb értelmében csak figyelem-gerjesztésül üt lármákat; ha csak ígéretet és ijesztget bennünket: úgy, megvallom, végtére elhagyand mostani türodelmes, jámbor hitem, s akkor majd igen furcsa dolgokat fogok felőle hinni és tartani.

Ezeket akartam Horvát Istvánnak ez úttal mondani emlékeztetőleg, bántói szándék nélkül, oly őszintén és nyíltan, mint szólni minden írásaimbán szeretek. Egyébiránt, hogy én is mondjak valamit *figyelem-gerjesztésül*, szükségesnek tartom itt azt mondani, hogy bármi nagy haragban van is Horvát ellenem, miként békaegérharca bizonyítja, ezen nagy harag engem útamból, melyen járok, kitéríteni nem fog*), s még kevésbbé elrémíteni vagy épen némitani: legkevésbbé pedig attól tartóztani, hogy jövendőben is Nyirkáló Ödöntől holmi *kefélyt és dudályt* Horvát István ellen kiadjak; sőt, miután tapasztalám, hogy oly hitvány apróság sem hibázza el a maga célját, mint a Jutalomhirdetés, hanem elevenbe hat, nem állok jót érte, hogy magamnak is kedve nem jöend majd néha Horvátnak dolgokat mondani, ha azok neki nagy gyönyörűségére nem lesznek is. TekÉntetes**) tudós Székesfejvári Horvát István úr, több tekÉntetes nemes vármegyéknek előkelő táblabírájok, a magyar kir. universitásnál Pesten magyar literatúra s diplomatika rendkívüli tanítója, a Széchenyi orsz. könyvtár őrzője a nemzeti museum mellett (!), széptudományok és bölcselkedés doctora, a Tudom. Gyűjtemény sok érdemű szerkeztetője írhat és beszéllhet ellenem amit és mennyit tetszik, sőt le is fog engem talán beszéllhetni — ő maga legjobban tudja hol? — de *leírni*, azaz írással kifárasztani, előre tudtára adom, soha nem fog.

---

*) A 123. lapon álló jegyzés ily valamit mond.

***) A hosszas titulaturákat Horvától tanultam. Lásd az 1833. Tud. Gyűjt. mindenütt, de kivált VIII. l. 129. Különbén én nem vagyok barátjok.

VIII.

BAJ KOVACSÓCZYVAL. *)

A HÍRLAPI CSEVEGŐKNEK.

Némely nyugtalan íróink nem sajnálják a drága időt hirkoholásokra vesztegetni, s mulatságokat lelik abban, ha a jámbor olvasókat alaptalan csevegéssel tévedésbe hozhatják. Ily könnyelműséget, vagy pajkos-ságot, vagy minek nevezzem, csak a szerkeztetők, kikhez az ily mendemondák kiadatás végett beküldetnek, korlátozhatnának: de ők azt nem teszik, sőt legújában látjuk, bárminemű névtelen vagy álnevű hazugsá-

---

*) 1836-ban az irodalom barátjai érdekeltséggel várták az 1835-ki nagyjuttalmi ügy eldőlését az Akadémia kebelében, tudva hogy „Bajza Versei“ körül forgand a kérdés, s ismerve régi ellenségénk, a „Válasz“ által megvert Döbrentei Gábornak hiúsító készületeit. Itt-ott a lapok is érintették az ügyet. Döbrentei előcsatárul Kovacsóczy Mihályt eresztette neki a Literatúrai Lapok 22. számában. Ez idézte elő a pesti Társalkodó 51. számában Bajzának itt, életrajzi tekintetből közlött, felszólalását; melyre a Lit. Lapok 33. és 35. számai egy dühös cikkében Kovacsóczy a Bajzára kent költői plagiátorságot igyekezett bebizonyítani. Ennek maga Helmecey (Palingenius) felelt Társalkodója 78. számában („Bajza s a Literatúrai Lapok“), lenyomatván Himfy II. 36. Dalát, és — amit plágiumául bélyegzett Kovacsóczy — Bajza „Megelégedés“ című költeményét (I. itt I. köt. 54. l.); s megjegyezte hogy Bajza *Ligete és Nellie* (I. köt. 32. és 29. l.) 1822. és 1827-ben készültek, míg követelt eredetieik későbbiek, t. i. Kölcsey *Berke* 1824-ben, és Kisfaludy Károly *Késő Búja* 1829-ben. — Ezt megelőzőleg az akadémiai bizottmány a nagyjuttalmat Bajza Versei és Nagy Károly Arithmetikája közt javasolta megosztatni, de a nagy gyűlés 4 szavazat többségével a Kritikai Lapok szerzőjét költői koszorújától elejtván, a nagyjuttalmat az utóbbinak decretálta. Ez volt Döbrentei boszúja, és — utolsó diadalma. *Kiadó jegyz.*

got azonnal közre bocsátanak. Mi czélt reménylenek elérhetni ál költemények közlésével, magok tudhatják legjobban : én részemről úgy hiszem, hogy ilyek által nem alapíthatni még valamely folyóirat hitelét. Azonban lássák a szerkeztető urak, mit cselekesznek, én közlött mendemondáik czáfolgatásába bocsátkozni nem fogok, de némelyekre, mik egyenesen személyemet illetik, kénytelen vagyok egy pár megjegyzést tenni.

Az erdélyi „Nemzeti Társalkodó“ 365—368. lapjain P. Károly (Pechata Károly-e vagy álnév, nem tudom), ki magát „enthusiasmussal tisztelőmnak“ nevezi, oly dolgokat, s oly módon beszéll össze felőlem, melyeket csak ellenségemtől várhattam volna. Nincs emberi kebel, mely ne örvendene azon, ha mások vele véleményben egyeznek, ha elvei, cselekedetei polgártársai előtt javallatot, tetszést nyernek, mert mi van akkor bajokkal küzdő életpályánkon kedves, ha embertársaink javalló tekintete nem az? A javallást és tetszést ki lehet nyilvánosan is fejezni, sőt a nyilvános pálya szükségképen hozza magával a nyilvános korholatot vagy javallást : de a javallásnak is megvannak a maga határai, s azokon túl a tetszés gúnynyá, a javalló szó rágalommá válik. Az igazságos és őszinte, a dolgok becsét értő, magasztalásaiban is mérséklendi magát, nem tévesztendi el szemei elől a korlátokat, nem fogja fedni soha, kinek mivel tartozik. P. Károl úr azon ál színt adá beszédének, mintha nekem barátom volna, velem elvekben egyeznék; de én kénytelen vagyok ki nyilatkoztatni, hogy abból ítélve, mit felőlem írt, nem tekinthetem őt barátnak, hanem oly valakinek, ki mézes szavakba burkolja a veszélyt, melyet czélbe vett ellenfelének megejtésére készíté. Hála sorsomnak, még anyyira nem kapott el a hiúság, hogy minden meggondolatlan magasztalónak tömjénfüste elkábíthasson, adott isten két ép szemet megkülönböztetnem a fejéret feketétől, s lelki erőt arra, hogy magamat többre ne tartm mint valósággal vagyok. P. Károl úr jól kiszámolá mert csakugyan semmit sem tehetett volna na-

gyobbat megpirításomra, mint midőn engem s gyenge írói törekedéseimet, egy köz tiszteletben álló férfinak annyi jeles sajátságokkal gazdag személyéhez s fényes politikai pályájához hasonlított; oly férfiú személyéhez, kinek hazafiúi tiszta lángját, elmebeli erejét, leginkább pedig sziklai állhatatosságú lelkét csak bámulni vagyok képes, nem pedig követni. Ilyetén vak és túlságos magasztalást akár ellenségemtől, akár „enthusiasmussal tisztelőmtől“ jöjön, ezennel visszautasítok, és jövődre minden ily nemű dicsérettől kérem magamat megkíméltetni. Különben is entusiastá magasztalókat soha sem óhajtottam magamnak; örökké csak azok javallását ügyekeztem megnyerni; kik észszel szoktak javallni, nem pedig vak felhevülésből és enthusiasmusból. Ezt figyelmeztetésül enthusiasmussal tisztelőmnek.

Hallgatással mellőzvéen el azon többnyire alap nélküli hírközléseket, melyek az erdélyi Társalkodóban s Kovacsóczy Literatúrai Lapjainak legújabb számaiban a Hajnal, Auróra, Emlény zsebkönyvek, Horvát István, Krit. Lapok, Tudós Társaság historiai osztálya stb. felől kiadattak, csupán a Tud. Társaság 1835. évre elítélendő nagyjutalmáról fogok néhány szót mondani.

P. Károl úr az 1835-iki nagyjutalmat vagy „Arad vármegye leírásának,“ vagy az én Verseimnek kívánja adatni; egy másik névtelen (szinte az erd. Társalkodóban) Dr. Kovács Magyar Patikájának, vagy ismét Verseimnek; a Lit. Lapok pedig ezt mondják: „Sokan Bajza Verseit méltatják a 200 darab aranyra, s nem jut eszökbe, hogy nem mind eredeti az, mi eredeti öltönyegben díszelg. Vannak munkák — osztályukban művésziek — melyek valamelyikét minden díjmegosztás nélkül megtisztelhetni a 200 darab arannyal, csak a vizsgálás párt nélkül történjék.“ (Lit. Lapok XXII. 172.)

Én úgy gondolom, hogy valamint az előbbi években, úgy 1835-re is nem a Literatúrai Lapok szerkesztetője, vagy ezen Lapok és az erdélyi Társalkodó álnevű írói, sem nem az említett sokaság, hanem a Tudós Társaság nagy gyűlése fogja elítélni a 200 arany

jutalmat; legokosabb volna tehát ezt bevárni, s csak midőn ez kimondá ítéletét, akkor kellene hírlapokban a dolgot megvitatni. Ha pedig némely urakat oly igen bánt a viszketeg, ám szóljanak (én az előleges vitatásoknak sem vagyok ellensége, ez is a nyilvánossághoz tartozik), de ha valamit komolyan akarnak, célirányosb leszen az 1835-ben kijött, kérdésbe vehető munkákat mind egyig összehasonlító bírálat alá venni, s figyelemmel tartva a Tudós Társaság meghatározott elveit a jutalmazásokban (Lásd. M. T. Társasági Névkönyv 1836. 45. és 46. lap.) szólni a dolog felől. A Literatúrai Lapok felebb idézett helye, Verseimet említvén, igen a tárgy velejére szól: felette kár, hogy amit monda, meg nem fejtette, be nem bizonyítá. Én eredetiek gyanánt adott verseimet eredetieknek hiszem, ha csak valakinek az eredetiség felől valami különös, eddig általam nem ismert fogalma nincs; miután azonban a Lit. Lapok ellenkezőt állítanak, igen hasznos leszen, ha állításokat igazolják. Ezen Lit. Lapok mondák ki a szót, hogy sokan vannak, kik e Verseket a 200 darab aranyra méltatják; ezen sok méltató hihetőleg eredetieknek véli e verseket velem együtt; ha ki mást tud, kötelessége e sok tévelygő veleményűt hibájából kivenni, s valóbbra tanítani. Megvallom, nekem épen nem volna kedves dolog, ha bebizonyíttatnék, hogy plágium az, mit én eredetiek tartok, s eredeti gyanánt adok a közönség kezébe; azonban egyes ember hiúsága soha sem lehet oly fontoságú dolog, mely kímélést igazság és köz ügy rovására érdemeljen. Én tehát azt hiszem, hogy a Literatúrai Lapok felebb idézett állításaikkal elmulaszthatatlan kötelességül tevék magoknak a követelt plágium bebizonyítását, s annál erősbben, minthogy, vallomások szerint, sokan vannak, kik ezen Verseket jutalomra méltatják.

Egyébiránt sem ezen Verseken, sem más írásaiban, nem olvasta eddig senki, hogy én e Versekért jutalmat várnék; az ideát legelébb a minden magyar írók legmohóbbika, Stancsics Mihál, hozta a maga Kritikai

Értekezeteiben szóba; de másoknak lehetett volna több itéletök, mint hogy utczaí s kávéházi üres csevegéseket közönség elébe vigyenek. Most már azonban szóba vetetvén, reményljük s elvárjuk, hogy a hírközlő urak, s közöttök leginkább a Literatúrai Lapok szerkeztetője, vagy (ha más) az idézett sorok írója, ki a Versekre nézve lényeges dolgot monda, s a Tudós Társaságot is jutalmi elítélésében pártosságról látszik vádolni, mind pedig Verseim iránti állítását meggyőzőleg fogja igazolni. Nem tartozik hozzám elítélni, mi fényt hoztak, vagy hoztak-e, nevemre a kérdésbe vett Versek; de ha hoztak csak legkisebb sugárocskát, s az ném saját, hanem kölcsönzött csillám, méltó, hogy az igazság szigorú arcza előtt, mint minden földi gyarlóság és ál szín, elhalványodjék.

IX.

BAJ RUMYVAL.

I. ELLENMONDÁS ¹⁾.

Az Athenaeum 33. számában ABC. alatt lappangó író e czímű közleményében: „Adatok a panslavismus hőseinek ismeretéséhez“ e szó fordul elő: „magyarománok.“ Ezen szóra az Athenaeum szerkesztősége (vagy a szerkesztő Bajza úr) ezen jegyzést hozzá tette: Így nevezte egykor Romy is a hazai nyelv barátit, védőit.“ ²⁾

Ezen állítást jó lelkiösmerettel kereken tagadom. Én a hazai vagy inkább nemzeti magyar nyelv (mert hazánkban, mint sok más országban, több nyelv divatkozik) barátit, védőit soha sem magyarománoknak neveztem, mert másként magamat is úgy neveztem volna, mivel én is ifjú koromtól fogva a magyar nyelv barátja és védője voltam s még vagyok ³⁾, s tanulását mindég számos tanítványimnak ajánlottam, hanem csak ama tulzó magyar írókat, kik azokat, kik nem magyarul, hanem németül írnak vagy

¹⁾ E cikk, két helyet kivéve, mely Romy úr akaratjával hagyatott ki, betűről betűre úgy közöltetik mint a szerkesztőséghez érkezett. B.

²⁾ Igen is: ezt Bajza merészlette, s azért mert amit monda, igaz, mint mindjárt meg fogjuk látni. B.

³⁾ Szép nyilatkozás, s óhajtandó, hogy jövődre minél több tetteben bizonyodjék be. A múltra nézve, nem örömet ugyan, de az igazságért, kénytelen vagyok megmondani, nem sokszor nyújta Romy úr alkalmat, magyar nyelv iránti barátságát és védelmét tapasztalunk. — Egyébiránt, ha már fiatal korában oly jó indulattal viseltetett e nyelv iránt, hogy annak tanulását másoknak is ajánlaná, akkor sajnálatomat kell kijelentenem, hogy maga Romy úr is e nyelv megtanulására annyi szorgalmat legalább nem fordíta, mint a németére. Németül — mennyire én, ki rossz német vagyok, megitélhetem — Romy úr hibátlanul ír; magyarul pedig nem, mint maga ez itt közölt „Ellenmondás“ bizonyítja. B.

költenek, mint rossz hazafiakat kárhoztattak s azon magyarosított tótokat és németeket, kik az anyanyelvüket megvetik, s a német s tót hazánk fiait üldözik, mint boldogult Thaisz ⁴⁾, s még azokat, kik az el nem fogult magyarokat tótoknak szidalmazták, mint engemet valaki a Kritikai Lapokban. De azokra nézve is már nem élek magyarománok, hanem ultramagyarok szóval, mivel nekem egy magyar író, ki nem tud görögül, szemre hányta, hogy én a magyarokat bolondoknak neveztem. Ezen jó úr nem tudta azt, hogy *parva* nem bolondság, hanem Sucht, szerfeletti vágyás. Egyébiránt a francziáktól is a mania szó jó értelemben használatik. Egy francia beszéd azt mondja: *Il n'y a pas de grand homme, qui n' aie pas sa manie* "én pedig azt mondom: „*Sans manie, pas de grand homme.*" *Qui potest capere, capiat!* ⁵⁾

Budán, april 8. 1841.

Dr. Rumy tanár.

II. FELVILÁGOSÍTÁS AZ ELLENMONDÁSRA.

Két lényeges része van Rumy úr Ellenmondásának; szabad legyen mindkettőt e helyt felvilágosítanom.

Panaszolja, hogy a Kritikai Lapokban *tótnak szidalmaztatott*. Hetedik éve már, hogy Rumy úrnak e panasza úton útfélen, szóval és írásban, magyar és német hírlapokban szakadatlanul foly. Az olvasó közönség a sok panaszt végtére igaznak és méltányosnak fogja gondolni. Ideje leszen tehát hét év után meg-

⁴⁾ Ha Thaisz élne, ezt Rumy úr ném mondaná, s azért nem, mert alig volna bebizonyítható. Holtakról pedig nem szép olyat mondani, mi be nem bizonyítható. De *mortuis nil nisi verum*. Thaisznak nem is volt oly hatásköre, hogy tótokat vagy németeket „üldözhetett“ volna. Ha talán itt-ott egyiket buzgó szót monda a magyar nyelv mellett s egyikét éleset azok ellen, kik e nyelv ellenségei, az nem üldözés. B.

⁵⁾ *Cepi!* és azt mondom rá, hogy ha azon hazafiúi buzgalom, mit G. a Kritikai Lapokban nyilvánta, mania, akkor én nem irigylem Rumy úrtól a mania nélküli nagyságot, és magam e hazafiság s nyelv szeretet manijával örökre a kis emberek sorába óhajtok számláltatni. B.

mondani, hogy e panasznak nincs semmi alapja. A Kritikai Lapok IV. füzetének 160. lapján ezen epigramma áll:

R u m y n a k.

Mit tótúl gondolsz, elmondasz konyhadiákul,
 Rossz német nyelven végre lenyomatod azt.
 Tartson meg tova is szent szándékodban Apollon:
 Tőled egy új Bábelt várhat az emberi nem.

Szidalom-e valakiről azt mondani, hogy ő francia, vagy olasz, vagy magyar? Azt hiszem, nem. Szidalom-e tehát azt mondani, hogy *tót*? Feleljen meg magának Rummy úr. — De ez epigramma nem is azt mondja, hogy Rummy úr *tót*, hanem azt, hogy *tótúl gondol*, azaz *tót* nyelven, s így még kevésbé lehet szidalom, legkevésbé pedig akkor, midőn ugyanazon alkalommal a diákság és németiség is említetik; s midőn emezek a *konyha* és *rossz* epithetonok kíséretében, a *tót* szó pedig minden epitheton nélkül. Ily körülmények közt valóban nem lehet érteni, mint képzelheti magát Rummy úr *tótnak* szidalmazva? vagy ha igen, miért nem egyszersmind németnek, latinnak is, miért éppen csak *tótnak*? —

A verset nem én írom, s így szerénytelenség nélkül megvallhatom, hogy az jó epigramma. Éle van, mint Martiális akármelyik jobb epigrammájának. Hogy Rummy úrnak nem tetszett, nagyon elhiszem, s nagyon természetesnek vélem. Azonban, ha Rummy úr ez epigramma élét a *tót* szóban véli rejtezni, akkor annak értelmét nem fogta fel. Ennek éle a *Bábel* szóban van. Nem azt mondja ennek írója, hogy Rummy úr *tót*, vagy latin, vagy német, hanem azt, hogy Rummy úr Magyarországon minden nyelvet egyenlő szeretettel pártolván, e hazát egy mindennyelvű Bábelle akarja tenni. Igaz-e az epigrammaköltőnek ez állítása, vagy nem? rám nem tartozik eldönteni, s nem is akarok e felett vitatkozni, csupán azt óhajtom megértetni a közönséggel, hogy a *tót* névvel szidalmazásra nézve Rummy úr hét éves panasza minden alap nélküli.

Másodszor : Rumy úr azt mondja : ő nem a magyar nyelv védőit, barátit nevezte magyarománoknak, hanem ama túlzókat, kik a nem magyarul, hanem németül írókat mint rossz hazafiakat kárhoztatták, kik a tótokat és németeket üldözik, és kik az el nem fogúlt magyarokat tótoknak szidalmazták. Bocsánatot; ezek nem így vannak. Hogy Rumy úr a Spiegel 1831. évi 33-ik számában a „magyaromania“ szóval élt, erre nem Thaisz állított „üldözése,“ nem a tót névvel ügynevezett „szidalmazás“ — mi csak 1834-ben és így három évvel később történt — hanem egy bírálat a Kritikai Lapok I. füzetében az álnevű G-től, adott alkalmat. Igaz, hogy ezen G. kárhoztatja azt, ha a magyarul tudók németül írnak, és véleményem szerint is az ilyeneket, kevés kivétellel, méltán lehet rossz hazafiság nevével bélyegezni; de G. a Szent Hajdan Gyöngyei íróját csak egy szóval sem nevezte rossz hazafinak, s én legkevésbé sem habozok felszólítani Rumy urat, mutassa ki e szóba hozott bírálatban a helyet, hol a rossz hazafiság vádja áll. G. csak „fájlalja — ezek szavai — hogy az a férfiú, ki születés által Balaton melléki, neveltetés által Ányos és Virág tanítványa, ajak által magyar szónok (Sz. Hajdan Gy. LVII. lap.), viselt méltóságok által, magyar főpap és főispán, sőt Kazinczyként „érzésiben is mindig mienk“ annyira idegen hangokhoz szokni, a honiaktól annyira elszokni tudott, hogy valóban ritka szellemével egy idegen nemzet nyelvét, költését és hőseit dicsőíteni jónak találhatá, jónak még haza térte után, jónak egy hazánkfa (Döbrentei Gábor) nyilvános buzgó és kérő felszólalása után is. A sors mindent látszott tenni, hogy benne nemzetünk egy fényes, egy ragyogó csillagát tisztelhesse egykor. A születés őt nekünk ajándékozta, a nagy költőnek választottat, a történet Ányos kezeibe adta, ki teljes életében buzgott, égett a nemzeti ügyért; Virág kezeibe, ki oly méltó jussal nyeré a nemzeti lélek tüzes ébresztője szép címét, és még is . . . Benne nyelvünk, benne költésünk, sőt ezzel nemzetiségünk is egy első rendbeli bajnokot

veszte, sőt nem csak ezt: a kár több mint csupa negatívus kár. A külföldnek azt kelle látni, hogy egy magyar, kinek bölcsőjét Musa rengeté, szűkebbnek ítélte nyelvét, mint hogy nagy szellemének benne hangokat találjon, silányabbnak, mint hogy teremtményei méltóságának megfeleljen.“ Íme ezeket mondotta G., s e nem szidalmazó, nem üldöző, hanem a hazafiság és nyelvszeretetet szent fájdmától áthatott szavakra mit monda Rummy úr? Nézzétek meg a Spiegel idézett helyét, s ott német nyelven (ez is súlyosítja a vádat, hogy német közönség elébe vitte a nem oda tartozót) ilyeneket fogtok olvasni :

„In dem ersten Hefte der Kritikai Lapok erlaubt sich ein Anonymus, der sich hinter dem Buchstaben G. versteckt hat, einen wilden, hämischen Ausfall (a felebb idézett szavak Rummy úrnak wild, hämisch és Ausfall!!) auf den liebens- und bewunderungswürdigen Sängers der Perlen der biblischen Vorzeit, weil er deutsch dichtete . . . . Kann man wohl die Magyaromanie und den Hass gegen die Sprache der Deutschen weiter treiben? (valljon G.-nek melyik szavából fogja R. úr igazolni a német nyelv elleni gyűlölség vádját?) — Hätte der geniale Dichter — folytatja Rummy úr mérges gúnynyal — anstatt die Perlen der biblischen Vorzeit zu dichten, den párduczos, buzogányos Árpád oder Taksony, oder gar die hunnische Geisel Gottes Eitel besungen, vielleicht in eben so schlechten magyarischen Hexametern besungen (valóban? tehát a magyar nyelv csak rossz hexameterekre alkalmas? Ez új felfedezés, és mondhatom igen ajánlja Rummy úr aesthetikai ítéletét!) als seine deutschen Hexameter bewunderungswürdig sind. (a német hexameterek tehát csodálatra méltók, a magyarok rosszszak!) dann würde ihm der pseudonyme G. gewiss Weihrauch bis zum Ersticken gespendet, und seine magyarischen Epopoen einer deutschen Übersetzung würdig erklärt haben. (Rummy úr nevezi G.-ét „túlzó-nak“ s íme ő a túlzó, ki G. idézett szavaiból még azt is kijósolja, hogy a rossz magyar hexameterekért az a

költőt tömjénfüstbe fúlasztotta volna). — Der lebenswürdige Dichtergreis (Kazinczy Ferencz), welchen die hämische Kritik nicht seinetwegen, sondern wegen des edlen, grossen Mannes und erhabenen Sängers, schmerzte, antwortete dem unberufenen Kritiker in einer geistreichen Antikritik, in der er seine Ehrfurcht für P . . . , und seine heilige Anhänglichkeit an ihn bewiesen hat. Vielleicht trägt sie dazu bei, die Magyaromanie und den Hass gegen die deutsche Schriftstellerei in Ungarn bei unseren jungen Brauseköpfen und überspannten Magyarern zu mildern. Geht es mit der Magyaromanie so fort, so dürften sich am Ende magyarische Schriftsteller aus Anstandgefühl (valljon kinek beszédében van több „Anstand“; G-ében-e vagy Rummy úrében?) beinahe schämen, magyarisch zu schreiben. Allein wer alt genug ist, um mit dem Eifer für die magyarische Sprache und Literatur seit 1790 aus eigener Erfahrung vertraut zu sein, weiss, dass ein solcher Pseudozelus (falscher Eifer) gegen die deutsche Sprache und Literatur in Ungarn ausbrausen muss und wird. Geschähe es nur recht bald!“

Íme ez idézetekből kitetszik, hogy Rummy úr nem azokat nevezte magyarománoknak, kik a tótokat és németeket üldözték, nem is azokat, kik az el nem fogúlt magyarokat tótoknak szidalmazták, nem is azokat, kik a németül írókat rossz hazafiaknak kárhoztatják, mert G. sem nem üldözött, sem nem szidalmazott, sem nem kárhoztatott rossz hazafisággal senkit, hanem fájlalta, hogy a Gyöngyök nem magyarul írtak, s szerzőjök, magyar létére, oly kevés szeretetet bizonyíta anyai nyelve iránt, s azért fájlalta, mert e G. a magyar nyelvnek barátja, és annak ügyét védeni szent kötelességnek tartja. S így be van bizonyítva, mit Bajza bátor volt mondani, hogy Rummy úr egykor magyarománoknak nevezte a magyar nyelv barátit, védőit.

A mania szó értelmének fejtegetésére pedig azt jegyzem meg, hogy akár mint értse a görög, akár mint a a francia e szót, Rummy úrnak tekintetbe kell vala ven-

nie, hogy közöttünk a szónak csak bántó értelme van, s nem kelle azt használnia azok gúnyolására, kik a hazai nyelv mellett buzgólkodnak, mert a hazafiság buzgalma, még ott is, hol talán kissé túl megyen a mértéken, oly szent ihletése a kebelnek, mely kímélést, nem pedig gúnyt érdemel, kivált olyantól, ki a túlbuzgóval együtt ugyanazon hazának fia. E szó értelmének mostani magyarázatát én nem vehetem másként, mint visszavételét — ami Rummy úrnak nem válik szégyenére — a régi bántásnak. Hogy 1831-ben e szóval Rummy úr bántani akart, azt nem lehet soha elvitázni, azt kiáltozva bizonyítja a Spiegelből idézett cikknek egész hangja.

Ne gondolja azonban Rummy úr felőlem, e rövid szóváltás után, mintha én magamat G. ügyvédévé akarom tenni; én a G. névvel jegyzett bírálatot nem írtam — most mondom azt ki először — s így nincs is szükségem védeni; csak rövid jegyzésemet akarom igazolni, és Rummy úr Ellenmondásának egy részét felvilágosítani. G. megfelelt Rummy úrnak 1833. Kritikai Lapok II. füzetének 94—111. lapjain, s rám ez egész dolog nem tartozik.

Egyébiránt kinyilatkoztatom itt egyszer mindenkorra, hogy valamint egy részről azt, ki a németet vagy tót, azért mert német és tót, üldözi, mást a tót névvel szidalmazni akar, nem csak túlzónak, mint Rummy úr, hanem neveletlennek s embertelen fanatikusnak tartom; úgy ellenben más részről mind azt, ki születés, neveltetés, ajak által magyar, s mégis nem a parányi magyar literatúrát gazdagítja elmekincseivel, hanem az óriási németet, rossz hazafinak tartom, s itt szilárdabb és keményebb vagyok G-nél, ki csak fájlalja az ily tettet. Rummy úr ellenben az ily rossz hazafiakat is védi — s ebben különbözünk oly nagyon egymástól — és pedig oly okokkal védi, melyek nagyobb része, megvallom, mindig csak csodálkozást gerjesztett bennem. Ilyen az — hogy többet ne említsek — mi a spiegel többször idézett cikkben áll, hogy míg a magyar nyelvet a magyar írók ki nem mívelik, míg a magyar munkák nem

fognak egész világon olvastatni, mint a német, addig nem vétek nekünk magyaroknak, s addig engedessék meg, németül írunk. Nem annyit teszen-e ez : várjuk be, míg a magyar nyelv önmagát kimiveli, míg e nyelvet Európában, sőt azon kívül is, minden nemzet érteni fogja, s akkor követeljük csak, hogy magyarjaink magyarul írjanak, azaz : minthogy ily dolog csak évezred alatt történhetik meg, várjunk be egy évezredet, míg e nyelv, senki által nem mívelve, talán kihalt, vagy a nem-használás által tökéletlenné lett, s akkor aztán álljunk kosmopolitai diadalmat sírján. Számláljon engem Rumy úr — ha tetszik — ultramagyarjai, vagy maniasai közé (a szó 1831-diki értelmében), avval nem törődöm, de én Rumy úrnak e véleményében az öröklétig soha osztozni nem fogok, hanem azt kiáltom : ki magyarul tud, s mégis idegen nyelven ír, csupán azért, hogy többektől olvastassék, az hűtelen fia e hazának.

A német nyelvet, a tót nyelvet — értsétek meg, urak, már valahára — semmi józan és mívelt magyar nem üldözi, nem akarja kiirtani, csak azt óhajtja, azon iparkodik egész lélekkel, hogy a magyar nyelv tanul-tassék, terjedjen, hogy minden, ki a magyar korona alatt él, ne csak értsen, hanem tudjon magyarul. S ki ezen iparkodást gátolja, ki ellene beszéll, ír, cselekszik, ezt gúnyolja, magyaromaniának nevezi, az ne tulajdonítsa vétkül, ha nem tartatik jó hazafinak, ha minden még oly őszintének vallott gyónásaihoz is kételkedés fér. Az a buzgalom, melyet G. bizonyíta, nem fog kialudni, bármint remélte is Rumy úr 1831-ben, az a buzgalom országossá lett, azt 1841-ben törvény és fejedelmi akarat pártolja. Dieser Zelus kann und wird nicht ausbrausen ! s ellene, ha ezelőtt tíz évvel mert is Rumy úr, ma ne tartson szavakat többé, mert azokkal e zelusnak ártani semmit nem fog, magának azonban képzelhetetlenül sokat.
